

yitik söz

SANAT, EDEBİYAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ Yıl: 5, Sayı: 29 / Haziran-Temmuz 2025

Ağlayın, su yükselsin!
Belki kurtulur gemi.

Necip Fazıl Kısakürek

Fotoğraf: Yasin Mortaş

CAFER KEKLİKÇİ
Bahar Evliği

KONUŞAN: SERCAN CEYLAN
Mehmet Narlı ile Sözün Düşüşü, Estetik
Huzursuzluk, Eleştirel Okuma Kültürü Üzerine

YILDIZ RAMAZANOĞLU
Geçip Giden
Şeyler

2025 ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ EDEBİYAT ÖDÜLLERİ

ŞİİR
Ödülü

İbrahim
NASRALLAH

ROMAN
Ödülü

Sadık
YALSIZUÇANLAR

ÖYKÜ
Ödülü

Mukadder GEMİCİ

ÇOCUK EDEBİYATI
Ödülü

Özkan ÖZE

DÜŞÜNCE
Ödülü

Alev ERKİLET

DERGİ
Ödülü

HECE VE HECE ÖYKÜ
Ömer Faruk ERGEZEN

**YAŞAM BOYU
BAŞARI**
Ödülü

Sinan GENİM

JÜRİ ÖZEL
Ödülü

Ali AVGIN

Kahramanmaraş
Büyükşehir Belediyesi

FIRAT
Kahramanmaraş
Büyükşehir Belediyesi

KAHRAMANMARAŞ

KÜLTÜR
SANAT

edebiyatın
başkenti

CARİT 2025
ZARİFOĞLU

yitik söz

SANAT, EDEBİYAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ Yıl: 5, Sayı: 29 Haziran-Temmuz 2025

I İçindekiler

ADEM TURAN Büyük Fotoğraf	4
BÜNYAMİN K. Resimler 7	6
CAFER KEKLİKÇİ Bahar Evliği	8
İRFAN ÇEVİK Otokritik	9
HACI AHMET SEVGİLİ İnsanlık Adına Mahzun Ama Sade Bir Kalpten Geçenler	10
CENGİZHAN KONUŞ Cepheden Gelen Tezkere	11
SUAVİ KEMAL YAZGIÇ Sensizlik Toplamı	13
ALİ SALİ Övgü Temrinleri	14
YUNUS EMRE ALTUNTAŞ Hayat	15
SERCAN CEYLAN Petrol	16
KADİR ÜNAL Yüzümde Zaman Birikintileri	17
YASEMİN KULOĞLU Keyfekeder Durağı	18
EROL ÇETİN Fikrin Yılmaz Savaşçısı: Roger Garaudy	19
MERVE ŞENER Evin Çöküşü / Hafızanın Direnişi	22

OKUMA/ELEŞTİREL OKUMA DOSYASI

VEFA TAŞDELEN Felsefi Okuma, Felsefe ile Okuma	24
MEHMET AYCI Aynı Dalda Bir Güneş	31
SEMA NOYAN İnsanın Varlık Sırrını ve Kendi Hakikatini Okuması	32
MEHMET ULUKÜTÜK Okumanın Hermeneutik Doğası, Okurun Hermeneutik Donanımı	36
NECDET SUBAŞI Okuma Sosyolojisi	40
ALİ GALİP YENER Okuma Tecrübesi ve Eleştirel Okuma üzerine.....	45
SEHER ÖZKÖK Zamansız	48
BEYHAN KANTER Osmanlı Kadınlarının Okuma Kültürüne Dair Notlar.....	49
NURETTİN DURMAN Hayat Diyorum	52
KONUŞAN: SERCAN CEYLAN Mehmet Narlı ile "Sözün Düşüşü, Estetik Huzursuzluk, Eleştirel Okuma Üzerine"	53
FATİH KÖSE Batı'da ve İslam Dünyasında Kitabın Tarihi	64
ASİYE CEYHAN Üç Dil	69
LATİF TOKAT Okumak, Bilmek, Olmak ve Din	70
MUSTAFA UÇURUM Hayatı Anlama Biçimi Olarak Okumak	74
YAŞİN MORTAŞ İçsel	77
CEMİLE GÖRHAN Okur Olmanın Durdurulamaz İştahını Yönet(ebil)mek: Okuma Oburluğu Üzerine Birtakım Analizler	78
EKREM ELMAS Planlı Kıtık ve Büyük Yapay Sıfırlama	81
SAİME KEMERCİ Bitmeyen Sefer; Okumak	82
SELMAN GEMUHLUOĞLU Sevgili Mevlâna İdris ile 35 Yıl.....	86
MEVLÂNA İDRİS Ay Söylevi	87
MUSTAFA BAŞPINAR Sabrın Acı Meyvesi	88
YILDIZ RAMAZANOĞLU Geçip Giden Şeyler	90
AYŞE BAĞCIVAN Ayak İzi	95
GÜLÇİN YAĞMUR AKBULUT Balkon	99
SİNEM SEVGİLİ Sembollere Adanmışlık	101
EMAME HARMANCI Saman Balyalarının Günahı	102
EMEL KARAGEDİK Okumamın Tarihçesi	106
ESMA POLAT Ayın İşaret Dili	108
ERDOĞAN MURATOĞLU Kıyıya Vuran (Hazine)	109
SÜLEYMAN ÇOBAN Semkuli'nin Filistin'e Duası	110
HÜSEYİN ÇOLAK İlk Kitap İlk Heyecan	111

Bir Dünyadan Diğeri Okumak

Ses; insanın okumaya, anlamaya başlangıç hamlesidir. Bir okuntudan anlamlar çıkarma arayışındaki insanın atılımı önce harflerle başlar. Seslerden harflere, hecelere uzayan yolculuğun sonu cümle olur. Adı okumak olan eylemlilik hâlinin ilk adımları böylelikle çatılır. İçten bir iştiaqla başlayan okuma arzusu giderek bir biçim kazanır. Bir amacın göklerini seyre tırmanmanın virdine çalışır okuyucu.

Harfleri ve sesleri tanıma sürecini iletişim dilinin zenginliklerinden yararlanarak kavrayan okur; duyduğu, gördüğü ve okuduğu her şeye bir anlam verme arayışına girer. Bu süreçte insanın bir yol göstericisinin bulunması okuma çabasında olan kimselerin merakını disipline eder. Keyfiliğin çekim alanına düşmekten korur. Derlenip toparlanma isteğinin zuhuruna imkân sağlar. Rast gele serpintilerin tuzağına düşmekten korur okuyucu.

Başlangıç sınavını sorunsuz geçen kimse, bilinçli okur olabilme çabasına girer. Önden gidenlerin deneyimlerini göre okuya bir yöntem edinir kendisine. Uzun erimli bir gayretin ufuklarını yürüdükçe zihni zenginliğe erer. Doyumu olmayan keşiflerin ardı sıra yolculuğuna devam eder. Her aşama, okurluk donanımını kışkırtan yeni bir merhaleye karşılık gelir. Bilginin sınırsız açılımına tanık oldukça okuyucunun heyecanı artar. Farklı kapıları yoklayarak arayışına devam eder.

Yitik söz, 29. sayısında bilinçli okur olma imkânını eşleyen yazılarla okurluk dikkatini sınamayı deniyor. Okurluk donanımı yönünden zenginleşmeyi öneriyor insana. Bilinçle kotarılmış kalem denemelerinden bir sergi açarak çağı kavrayabilme cehdine sahip olma erincini çalıştırıyor insan kalbinde.

Hep birlikte bilinç eleğinden geçmiş nice okumalara...

YITIKSÖZ

| ADEM TURAN

Büyük Fotoğraf

-Üstad Sezai Karakoç için, rahmetle-

1.

Fotoğrafa bakıyoruz; Büyük Adam'ın
fotoğraftaki o büyük duruşuna; baktıkça
nasıl da çoğalıyoruz bir bilseniz: ellerimiz,
dillerimiz.. ve dillerimizden akan sözcükler
bir çırpıda gidip geliyor bin yılların ötesine;
kalkıyor kulaklarımızdaki bütün ağırlıklar
çekiliyor gözlerimizden perdeler; bir hoşluk
peyda oluyor dört bir yanımızda
biz durmadan çoğalıyoruz
ve sığmıyoruz İstanbul'a

Bizi en çok
Londra'nın ortasındaki duruşu
yakıyor ah yakıyor, *Leylâ'nın!*

2.

Ve bakmaya devam ediyoruz fotoğraftaki
o büyük duruşa. Sınırları zorlayan ne varsa,
karşı yakadan ve daha birçok yerden kimler
kopup geldiyse bizim bu coşkulu buluşmamıza,
tek tek selamlaşıp ve kucaklaşıp ve çıkıp
derûnumuzdan, başlıyoruz huşu ile âyine:

Leylâ köşe köşe göz göz şiirin ortasında

3.

Neden sonra içtiği çayı bitirmeden, kalkıyor
Büyük Adam buruk bir tebessüm bırakarak
ardında; yürüyor, yürüyor ve karışıyor
şehrin kalabalığına; ve kırmızı bir gül
açıyor sonra Şehzade Camii avlusunda;
Ve *Gün Doğmadan* âyin sona eriyor:

*Benim aşkım bin bir köşeli ah bin bir köşeli
Bir köşe gidince bin köşe yeniden gelecek*

| BÜNYAMİN K.

Resimler 7

cağaloğlu'nda eski binaların baktığı
kapalı avluya bir şarkı giriş yapardı
adının gülsüm olduğunu varsaydığım gülsüm
karşıda camın buğusuna ne çiziyorsa
diğer giriş katındaki ajan sandığım adam
bir şarkı başlatırdı
bu kara kedili adam
bu dar avluya
çöp atmayan bu kalın gözlüklü adam
daktilo sesini dinletirdi ilkin
sonra kısık müziklerini
şu yedi yamru binaya
çarpık ağacın büğrü gölgesi
eğilince karşıki ara kata
gülsüm, abisi ve annesi
balkonda sandviç yerlerdi
(dürüm olmayan bir zamandan bahsediyorum)

bildiğim şarkılar orada köreldi
yeni şarkılar orada başladı
adam piposunu pencere önündeki saksıya vururken

yeni bir ritim başladı ülkede
telefon kulübesinde sesini beklediğim kız
özal öldü dedi. sonra, kapattık dedi. izleyici yok dedi. yutkundum
titanik çekilmeden üç yıl önceydi
hayat ne fırsatlarla doludur bilemiyor insan
elimde üç jeton daha vardı
annemi aradım baban öldükten sonra diye bir söze girdi
seni daha çok özler oldum. üç jetonluk yutkundum
annemin ölmesine daha çok vardı oysa
cağaloğlu'ndan çıktım

.
bilemiyor insan
üst üste yığıldı billboardlarda reklam afişleri
upuzun filmler en keskin şarkılar en keskin nişancılar
kaygı bi on yıl daha sürdü

| CAFER KEKLIKÇİ

Bahar Evliğı

açtım pencereden bakıyorum kaç kere yenildiğıme
geldiğıme geleceğıme uçsuz sevinçlerime
kimsesi olmayan hayat buldum bunu alıyorum
kimsesi olmayan hayat sevgili dostlarım
kimsesi olmayan törenler gibidir dünya
yarım kalmış hatıradaki içimizdeki rafta
sevgi de geliyor yarım saate kadar
nefreti geriye al hocam karanlık çıkıyor fotoğrafta
fotoğrafta gezgin kırkayaklar

akşamı fena kesiyor trafik: çatır çutur
kaptır kendini suya ama dur kaptırma
mahalleden tanıyorum yağmuru
kupkuru yağıyor bazı insanlara
bazı insanlara halay çekiyor
bazı türkülerde zurna
zapt edilmez içteki kuyu
zapt edilmez ceylandır uzaklara doğru

mimiklerde derin tören derin ren
resimlerde adımlıyor ağaçlar
resimlerde adımlıyor evler yamaçlar
sesime gelişiyor sabahların tülü
sesime gelişiyor aydan ay ezgisi
perisi uçmuş gitmiş masallardan
masallardan ıslanan baharlardan
her gün her günden daha örtülü
adımlıyor karda kışta eski mektuplarda
tarlada çalışıyor tarla kuşları
yokuşları koşar adım çıkıyor sevinçler
çıkıyor aylar yıllar çıkıyor bembeyaz bulutlarda

fırtına durmuyor omuzlarımda durmuyor mezmur
durmuyor kırılmış kalbin eski defterleri
çizgiyi geçsem mi geçmesem mi
kim ayakta tutuyor böyle beni kim
kim döküyor önüme kapı gibi ikindi
kim döküyor derinlerden alıp giden hüznü
gördüm aziz sessizliğı gördüm görklü
göğü göl gibi yumuşatan melekleri
yaz günleri bütün çocukların
bakışlarındaki yıldızlardan içeri

vardım beni bekliyor o güzel iç mevsim
billûr kesim billûr kesim billûr kesim

| İRFAN ÇEVİK

Otokritik

tarîh yazdı üstüne ölüm
mekânlar kayıyor aklımın sınırlarında
sen bir çiçeği koklardın
resim resimeydik
bendim seni taklit eden

çarşı – pazar
kendimize açılan kapılar
ışık huzmeleri lüle lüle saçlarında
sen hep aydınlığa bakardın
resim resimeydik
bendim seni taklit eden

hastane bir sahil
döner durur toprak
damlar üstünde
senin başın dönerdi
isim isimeydik
bendim seni taklit eden

| HACI AHMET SEVGİLİ

İnsanlık Adına Mahzun Ama Sade Bir Kalpten Geçenler

Giriş

Süreçlerden çıktım başarısız
Diyorum şimdi bu bitti neye başlarız

I

Sofradan geç kalktım
Kaşıklar tertemiz
Ağzımda tatlardan bir şey kalmadı
Bıçakların bana bakan uçları
Keskinleştiriyor damağımdaki tatsızlığı

Rızık mı, gelir geçerdi
Endişeye ne mahal
Ellerime düşen
Sade bir iyilikti.

II

Öğrenecek yastayım ve bu güzel
Diyenler de var tabi hazza evet sorumluluğa ket

Sanki sarsıntı geçmiş gibi üzerimizden
Yer'üzümüzden
Sahi geçti mi?

III

Hangi ormandan geçtin ki
Balta girmemiş
Ama balta kendisiymiş.

Ah...

İçimden bir çocuk geçti..
Yeter artık dur!
Kirli nehrin ürkek debisi.

| CENGİZHAN KONUŞ

Cepheden Gelen Tezkere

*Türkiye birilerinin bir şeyi
ama değil herkesin her şeyi*

haklı gibiyim. cepheyi kaybettik. geri dönün.
dönün ve yeni isimler bulun duvardaki gölgeye
yaşadığı her hezimette Tanrı'yı kastederek öfke
kastederek intihar notu iliştiiren sessiz kalabalık
nerede duracak. ne önemi var. hepimiz kaskatı keder.
yağmayı meşru göstermeye ihtiyacımız var
eti yenmez kanı akmaz çiçek açmaz bir ülke
vatan ve bizden başka kimse yok
gök çatılacak üstümüze bir harf olarak
kuşlar pazar yeri dağılacak akşam olunca
bize yıkılmaz bir dil verildi
çekip çevirebileceğimiz evler
her şey hazır aslında şartlar müsait
uğruna ölebileceğimiz kahramanlar bulmaya
bir asker cesedi olarak doğduğumuza yemin edebilirim
ama kanıtlayamam
çünkü harp çok erken bitti

nasıl devam edeceğiz
ebû süfyan'ın kervanı hâlâ yoldayken
kehanete dönüşürken ukaz panayırında konuşan adam
sistemin çarkı rakamsal bir acıdan bahsetmektedir
mutabık kalmayı sürdürmek için rakamlar
sistem deyince birileri dünya niye var sorusu
yeterli çoğunluk sağlanamayınca erteleniyoruz
lanetli huydur kara bendir insanların çoğu zaten
biz bazı renklerin bazı renklere raptolmaması

rızık korkusuyla girdiğimiz bu çağda
defter dürüyor birileri paylaşıyor kozlar
bölünüyoruz insan bir kelime olarak kaç bölünebilirse
Türkiye iyi Türkiye serin ses
bu cenneti kimin cehennemiyle yer değiştireceğiz
sofralardan kitaplardan aç kalkan
Allah'la buluşmasından dönen peygamber
öpmeyecek avuç içlerimizi
yavaşlık sağaltmayacak hiçbir şeyi
akarak hızlanarak okçular tepesine ulaşacak da değiliz
yüzümüzden bir melek yontup göstereceğiz onu herkese
kimsenin olamayan çiçekler bırakacağız kaldırımlara
işte burada şiir vacip bir eylem olarak
her şeye isim vermenin putlarını kıracak

yeni bir başlık:

kabuğu kaldırılmış yarayı kime emanet edeceğiz
nasıl emin olacağız çatlarken ses etmeyen münadiden
cebimizde en güzel fotoğrafı memleketin
alesta. huzursuz. güneş gören yerlerinden yırtık.
bize ihanet edecek bir şeyler bulmalıyız
bir elma rüyası bir kardeş yahut hürriyet
Tanrı'nın eli değmişken bize patladı silahlar
inkılabın harfleri niye hıyaneti öçle birlikte yazmadı
kün denildiğinden beri üstümüzde uçan güvercinin
bize kanat olarak bahşedildiğini söyleyemezdik kimseye
şairin indiği ırmakta yıkanmaktan dönmüştük
nâlık arıyorduk bir bilge malihulya derdimize
kalbi vardı duyuyorduk el ediyorduk uzaktan
keşke gücenecek kadar bakabilseydik gözlerine

kara bulutlar. geri dönün. hayır yağmur yağmayacak.
sırnaşıklara gününü göstermeyecek aynalar
eşikler aşılmamış anlaşılmamış henüz günahın rengi
kalkın ey ehlamına bürünüp duranlar
aynıdır burada korku da titreme de
bir düşünün hele rahme düşmekle mağaraya sığınmak ne ola
düşünün yaşarken yaşamaktan rahatı kaçan kimdir
biz ve düşman iki koldan tam takım
dövüşerek varmıştık muharebe alanına
oysa vurulmuştuk yazgımız boşa çıkmamıştı
şehit değilsen de şahittik
yeterliydi bu paçalarımıza bulaşan suçlardan beraat etmeye
şimdi bize suyu bulandırmanı gösterin de
koynumuzu kirletmesin aşk deyu gelen hasım

-ellerimiz var mağlup saçlarımız yana taralı-

| SUAVİ KEMAL YAZGIÇ

Sensizlik Toplamı

seni hatırlayarak
aldığım her nefeste
bir takla güvercininin coşkusu
iki martı çılgığı eklenir belki fona
rıhtımın ayaklarına tutunan
bir yosunun kararlılığı

ve yetmiyor yine de
aldığım her nefes
öznesi sen olan cümlelerin yüklemine
ve kemiriyor her nefes
ömür dediğim o sensizlik toplamını

kuş ve ölüm arasındaki mesafe
azalıyor her nefeste
kelebek ve ölüm arasında
bir ilgi kuruyorum

ve oksijen aldıkça
ve karbondioksit verdikçe
kanım deveren edip kirleniyor
ve seni hatırlayan kalbimden geçip
tekrar temizleniyor o kırmızı sıvı
seni unutmak için çırpınan
vücuduma dönüyor
tekrar ve tekrar kirlenmek için
her nefeste

| ALİ SALİ

Övgü Temrinleri

övgü temrinleri

1

serpsem kelimeleri üstüne

1

işittik itimat etmedik ihtimal

itaat ederdik etseydik itimat

ahraz sayılırım iznin çıkmazsa

olmazsa iznin unuturum kelimeyi

serpemem kelimeleri üzerine

izi kalır hafızada kelimenin

hatırlamak imdada yetişmez

sen izin vermezsen eğer

tahayyülünden çıkar gelir

bir rüya kalbimi yerinden eden

bir esintili kelime lügatinden

senin gelir dilimi rapteder benim

iznin olmazsa ihtimal hançerem

telafluzuna güç yetiremez

mazide kalır mesteden kelâmı kalbimin

2

kendinden geçmekle maruftur

kelimeye muhatap olan muhabbet

yüzünü dönsen iznin olsa çehrene

temaşa maksadıyla yönelse yüzüm

esintisiyle terinden gelir ıtır gülün

sonrası hafızasına kalır hıfzımda mahfuz

kelimelere kalır hani senin kalbine nakşedilen

yakaladığım kelimelerden bir külte yapsam

bir değil külte ordusu yapsam iltica kastıyla

ve serpsem o kelimelerin hepsini üstüne

izin versen ahraz hâlîme derman olsa kelime

| YUNUS EMRE ALTUNTAŞ

Hayat

annem halı dokurken kenardan izlemektir hayat
başımı dizlerine koyup dalmak gözlerine
saçlarımı okşarken merhamet dolu bakışlarına
annemmm deyip sarılmaktır doyasıya

bir hıştırtıydı yaprak seslerinden kulağıma
uzanan ve beni benden alan birşeydi hayat
ekmek arası yoğurt üzerine toz şeker
dudaklarımda çıtırdayan lezzetti hayat

şehre uzaktık dağlara yakın yankısı bol
tenhaları toplayıp gölge yapardık başımıza
atların en güzelini sayıklardık dereden geçerken
balık tutardık sonra salardık ellerimizle usulca

yorgunluklarımızı çoğaltırdık ezan saatine kadar
akşam yemeği kalabalık aile yer sofrası
büyük olanımız siniyi kaldırırdı suyu sürahiye
uyur kalırdık somyalarda dermanımız kalmazdı

ah o yazlar kuşların sabah şenliği
elma ağaçları kiraz kaysı erik armut
karpuzları kucaklardık ikindi serinliği
mayasız ekmekleri katık ederdik açlığımıza

| SERCAN CEYLAN

Petrol

Ey o mutlak gözyaşarmaları biraz kıta tarumarı biraz
Sırtlan dikliği ve üzerinde kan bozgunu tüten opera

Vahşete susamalar biraz ama şarkı hiç değil hınçla
Bize mühlet verir gibi sınırlarda telaşla haz arasında

Mafsalları kırılmıştır işbu hümanizma kente bağlanır
Devletler rüşvetler siyasa aşkın safını terk edip değildir

Külle büyüyen vasat kıymet ve insanı deneyen barut
Ya da şarapnel ya da variller gibi akıllar gırtlakta

Hiç kimse de şahit olmasa her bataklıkta bir Roma ya da
Biz pekiyi biliyoruz sana yazıklar olsun çeşmi siyah

Ateşin kısırağını bilerek sinekler henüz belli değildi
Kan yeşili nasıl olur demek katranlara kölelik içindi

Çeşmi siyah öldürme gel onlar öldüler ve satıldılar bile
Ey kartal dalışlı kartal neden hiç aç uçmaz cehennemde

| KADİR ÜNAL

Yüzümde Zaman Birikintileri

dilime dolanan sözcükler zaman birikintileridir
korkuluğun en emin yerine konan kuşlar gibi
baş döndüren bir kervan eşiğimizde durmadan
sanki tenhasında kapkara özlemler getirendir

yağmuru giyinmenin ötesinde mevsimlerce tütendir
maskeleri yırtıp olanca çılgınlığıyla akar gibi
her sabah gözlerimi kamaştıran bir bezirgan
sanki güneşten taptaze paylaşımların şehrindendir

turnalar gece de uçar ki onlar sevda sözleri söyleyendir
kısıvrak yola ramolmuş bizden bir şarkı gibi
nisan gelmiş de uludağların karları perperişan
sanki hatıralar taptaze rüzgarı kütür kütür estirendir

seni çağrıştırmayan her söz her ses demirdendir
ayinlerde törenlerde kalbimin içinde kaside söyler gibi
gözlerinden öpülen kırlangıçların kanadından sarkan
sanki alnı ateşler içinde sessizce toprağa dökülendir

| YASEMİN KULOĞLU

Keyfekeder Durağı

Bir yaban gülüydü yüzümde tebessüm, pembe panjur
Dil ötesi işleviyle sarmaşıktı güneşe direnen siren sesleri

Kalıbına uydurayım derken topuğunda kan izleri leylanın
Yuvasına uçan kuşlar, çobanların bahtına ağlayan kurtlar
Eski bir rüyanın yorumuydu bunlar, taze haberdî kuyulardan

Mürîr bir sıçrardı, iki uçardı kaplumbağa, tavşanlar dağa küs
Cami avlusunda kurutulmuş bir kundaktı göğsündeki esrar
Böyle bir özgüven yüz yılda bir gelir şiire, ne de olsa keyfekeder

Her gün üç beş satır da olsa yaz, ayda bir eder belki yılda bir
Uğrarsa yolumuza derviş, alnında tomurcuk ter, gün, bayram eder
Tutulur imlası şiirin, dili lâl, elleri aşk kesilir, sözü sessiz ufuklarda

Kuluçka idi terazide, göz hakkı var deyip sakladığım gözlerin
Aklım ziyan olsa da gönlüm incili kaftan, sırça saray, ah yar...

| EROL ÇETİN

Fikrin Yılmaz Savaşçısı: Roger Garaudy

Roger Garaudy, bütün benliğini hayatın anlamını bulmaya (Garaudy, 2022:13) adanmış bir düşüncenin yılmaz savaşçısıydı. O, insanlığın kurtuluşuna özlem duyan bir dervişti (Garaudy, 2023a:18). İnandığı değerler uğruna ölümü göze alan bir dava adamıydı. Bütün dünya milletlerinin huzur ve kardeşlik içinde yaşamasını istedi (Garaudy, 2020a:10). Ömrü boyunca bu isteğinin gerçekleşmesi için mücadele etti. Düşündüğü ve sorguladığı için mahkûm edildi. İslâm'a gönül verdiği için sürekli baskıya maruz kaldı (Garaudy, 2020b:7). Filistin direnişine destek verdiği için yok sayıldı. Ona göre asil Filistin halkı korkunç imtihanlardan manevî itibarı artmış olarak çıkarken İsrail bütün dünyada kesin bir imaj kaybına uğradı (Garaudy, 2023b:477). Hakikatleri korkusuzca ifade ettiği için görmezden gelindi ama doğrularından asla vazgeçmedi. Şartlar ne olursa olsun mazlumların yanında zalimlerin karşısında durdu. Bunun sonucu olarak geriye dönüp baktığında yaşadığı hiçbir şeyden pişmanlık duymadığını belirtti. Garaudy, duyarlı bir yüreğe sahipti. Hassastı. Var olmanın hakkını veriyor her anımı dolu dolu yaşıyordu. *“Benim en büyük övüncüm, yirmi yaşındaki hayallerime şu seksen dört yaşında da sadık kalabilmiş olmamdır”* (Garaudy, 2020b:11) diyen Garaudy, hiçbir za-

man umutsuzluğa kapılmadı ve hayallerinin peşinden gitti. İnsanı şekillendiren neydi? Gerçekler mi yoksa idealler mi? Garaudy'e göre aslanan idealdi. Bu yüzden hayatı boyunca Don Kişot'u örnek aldı. Çünkü Don Kişot, idealin gerçekten daha doğru olduğuna inanmaktaydı. Bedeli ne olursa olsun davası için mücadele etti. Garaudy, asla pes etmedi. Onun nazarında dünyanın en büyük günahıydı umutsuzluğa kapılmak (Garaudy, 2021a:13). Umudunu hiçbir zaman kaybetmedi.

Garaudy, insanlığın yegâne kurtuluşunu İslâm'da görüyordu. Ona göre İslâm, dinamik bir güçtü. Geleceğin inşasında katkı sunabilecek bir enerjiye sahipti. Her türlü baskı ve zulme karşı direnmeye yönelik bir çağırıydı (Garaudy, 2020c:31). İslâm, insan varoluşunu eksiksiz bir şekilde kuşatıyordu. Kalpleri tatmin ediyordu. İnsanın bütün duygularını açıyordu. Zira Garaudy'e göre kâinat, anlayabilene Allah'ın bir seslenişiydi. Kur'ân'ısa insana bu seslenişin anahtarını hediye ediyordu. Aslında insan, kemale ermesini sağlayacak her şeyi kendi içinde barındırıyordu (Garaudy, 2019:12). Onun için İslâm, bir davranış ahlâkı ve bir güzellik diniydi (Garaudy, 2019:21). İslâm, inanların bütün eylem ve söylemine sirayet

ediyordu. Müslüman birey güzel bakıyor, güzel düşünüyor ve güzel niyetleniyordu. Var olan her şey anlam ve değere kavuşuyordu İslâm'da. İşte Garaudy'nin hayran olduğu nokta tam da burasıydı. İslâm samimiyet diniydi. Varoluşa lezzet katıyordu. İslâm, Garaudy'nin hayallerini süsleyen her ne varsa onun gerçekleşmesini sağlıyordu. Onun için güzellik, Allah'ın kâinattaki her varlığı kemale erdiren eyleminin tezahürüydü (Garaudy, 2019:25). Kısacası hiçbir din güzelliğe böylesine bir değer atfedememişti (Garaudy, 2019:12).

Garaudy, çağın insanı sıradanlaştırdığına inanıyordu. Ona göre bilim ve teknikle tabiata egemen olma sevdası insanı nesneler arasında bir nesneye dönüştürüyordu. İlâhî boyutundan kopartılan insan, mekanikleşen dünyada her geçen gün daha da eziliyordu (Garaudy, 2021a:39-40). İnsan umudunu, hayat direncini, yaşama sevincini kısacası var oluşunun anlamını kaybediyordu. Garaudy'ye göre çağın en büyük hatası bilim ve tekniğin insanlığın bütün problemlerini çözeceğine inanmaktı. Bu noktada bilim ve tekniğin alanına girmeyen aşk, güzellik, hayatın anlamı gibi problemler yok sayıldı (Garaudy, 2021b:40). Bilim ve teknik dünyaya egemen olma hırsına indirgendi. Tabiat acımasızca kirletildi. Özgürleştiği sanısına kapılan insan aslında özünü kaybetti ve kendine yabancılaştı (Garaudy, 2024a:330).

Garaudy, Batı dünyasının insanî değerleri yok ettiği kanaatindeydi. Öyle ki Batı kelimesini sevmiyor her duyduğunda bu terimden ciddi anlamda rahatsız oluyordu (Garaudy, 2020ç:19). Ona göre Batı

her açıdan batıyordu. Çünkü Batı'nın varoluşa, tabiata ve insana bakışı sorunluydu. Bu noktada Batı felsefe ve hayat anlayışı insana yaşama sevinci sunamadığı gibi insanı insanlıktan çıkarıyordu (Garaudy, 2020a:9). Garaudy, mutlak değerleri hiçe sayan Batı'nın sadece güce ve paraya taptığı inancındaydı. Bu durumsa anlam zehirlenmesine neden oluyordu. Kendi kendisine yettiğini sanan insan Allah'la olan bağını kaybediyordu. Bu kaybın ise ağır bedelleri oluyordu. Bu bağlamda narsist, çıkarıcı ve kendinden başkasını düşünmeyen insanların sayısı giderek arttı. Umutsuzluk veba mikrobi gibi hızla her yere yayıldı (Garaudy, 2020c:36-37). Tabiat çöplüğe döndü. İlâhî boyuttan koparılan insan sakat kaldı. Bütün bu etkenlerden dolayı Garaudy, eğer gerekli önlemler alınmazsa Batı'nın dünyayı evrensel çapta bir intihara sürükleyeceği kanaatindeydi (Garaudy, 2023c:200). İnsanı ilâhî boyutundan ve mutlak değerlerinden koparan Batı kültürü; her geçen gün daha da yalnızlaşan, travmaları derinleşen, korkan, güven kaybı yaşayan, huzursuz, mutsuz, tatminsiz, tükenmiş ve yorgun bireyler kusuyordu. Garaudy, Batı tipi iletişimin insanları ve halkları aptallaştırarak, zihinlerini çeldiği ve onları şartlandırıldığını (Garaudy, 2021c:219-220) öne sürüyordu. Ona göre varoluşuna kayıtsız kalan ve odağını kaybeden insan; tabiatla, toplumla ve Allah ile ilişkilerindeki birlikteliği kaybetmişti. Batılı insan, teknik sayesinde yeryüzünü ve orada yaşayanları yok etme kudretine sahip olduğunu düşünerek dünyayı anlamsız görmeye başladı (Garaudy, 2024b:77). Bunun

sonucunda ise Batı medeniyeti iflâs etti (Garaudy, 2021c:37). Bu iflas bir umutsuzluk kültürü doğurdu (Garaudy, 2021c:39). Hayatın anlamını kaybeden insan dağıldı.

Garaudy, sorunların farkında olan ancak sorunların içinde boğulmayan bir düşünürdü. Bu bağlamda insanlığın kurtuluşuna olan inancını hiçbir zaman kaybetmedi. Bu umudu besleyen en güçlü unsur ise İslâm'dı. O, İslâm dininin bilim, hikmet ve imanı en güzel şekilde birbirine bağladığını biliyordu. Batı'nın göz ardı ettiği gayeler üzerinde tefekkür etmek demek olan hikmet, İslâm medeniyetinin mayasıydı. İslâm, aklıselim ve kalbi selimle insanlığı huzura, mutluluğa, barışa ve esenliğe davet ediyordu. Batılı akıl ise "pozitivist", asıl boyutlarından koparılmış kötürüm bir akıldı (Garaudy, 2021c:132). Bu akıl hikmetten kopuk bir şekilde, atomla, füzeyle ve genle oynayarak dünyayı felâkete sürüklüyordu (Garaudy, 2020d:60). Batı'nın totaliter "akılcılığı" insanın manevî boyutunu hep yok saydı (Garaudy, 2020a:174). Görüldüğü üzere Batı düşüncesi birleştiren değil ayıran bir temele sahipti. Tabiat, insan ve Tanrı'nın birliği Batı kültüründe parçalanmıştı (Garaudy, 2020a:41). Akla taparcasına güvenen Batılı insan sırf akılla her şeyin yapılamayacağını anlayamadı. Oysaki akıl sevgiye, güzelliğe, hayatın ve ölümün anlamına tek başına ulaşamazdı (Garaudy, 2020a:175).

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Roger Garaudy, zorlu hayat koşullarında davasına sadık kalmış, ideallerden vazgeçmemiş, şartlar ne olursa olsun umudunu ve inancını kaybetmemiş, düşüncelerini özgürce ifade etmiş, her zaman mazlumla-

rın yanında yer almış, duruşunu bozmamış asil ve onurlu bir düşünürdü. Fikrin yılmaz savaşıncısını saygıyla anıyor ve onun varoluşa kattığı anlam parıltılarından insanların nasiplenebilmesini diliyorum.

Kaynakça

- Garaudy, Roger. *İslâm'ın Aynası Camiler*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Garaudy, Roger. 20. *Yüzyılın Biyografisi Garaudy'nin Felsefi Vasiyeti*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020a.
- Garaudy, Roger. *Şahitlerim*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020b.
- Garaudy, Roger. 21. *Yüzyılda İslâm'ın Dirilişi*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020c.
- Garaudy, Roger. *Medeniyetler Diyaloğu*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020ç.
- Garaudy, Roger. *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020d.
- Garaudy, Roger. *Yaşanmış Şiir Don Kışot*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021a.
- Garaudy, Roger. *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021b.
- Garaudy, Roger. *Yüzyılımızda Yalnız Yolculuğum Hatıralar*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2022.
- Garaudy, Roger. *İslâm Medeniyetinin İnsanlığa Katkısı*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023a.
- Garaudy, Roger. *İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023b.
- Garaudy, Roger. *İnsanlığın Medeniyet Destanı*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023c.
- Garaudy, Roger. *Endülü's'te İslâm Düşüncenin Başkenti Kurtuba*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2024a.
- Garaudy, Roger. *Geleceğimizde İslâm Var*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 2024b.

| MERVE ŞENER

Evın Çöküşü / Hafızanın Direnişİ

“Ve evimiz.

Evet evimiz nasıl?

Aşınmış eşliğimiz, ocağımız, kapılarımız nasıl?

Radyoda

Mültecilerin mültecilere mesajlarını dinliyorum

İyiymiş hepsi?

Bense üzgün

Paramparça kaygılı yüreğim”

Mahmud Derviş, “Sürgünlerden Mektuplar”

Mahmud Derviş, henüz yedi yaşındayken, doğduğu evi, uçurtmalar uçurduğu göğü, sokaklarında oynadığı köyünü, ailesiyle birlikte terk etmek zorunda kalır. Çocukluğunu yaşayamadan, sürgünün soğuk yüzüyle karşılaşır ve bir mülteci olmanın ne demek olduğunu çok erken yaşta öğrenir. Köklerinden koparılır, yakınlarını ardında bırakır, hayatta kalmak için Lübnan’a sığınır. Lübnan, onun yersizliğinin, yurtsuzluğunun ilk adresidir. O andan itibaren sürgün, bir gölge gibi peşine düşer ve ömrü boyunca onu bırakmaz. Eve dönmenin imkânsızlığı hem bir aidiyet arayışına hem de derin bir vatanlılık duygusuna dönüşür; bu duygu, onu Moskova’dan Kahire’ye, Beyrut’tan Tunus’a, Paris’e kadar savurur. Her gittiği ülkede misafirdir, her evde bir kiracı. Evini kaybetmiştir ve yurt arayışı, yaşamı boyunca dinmeyen bir özleme dönüşür. Nereye giderse gitsin, aklı da kalbi de ilk adımlarını attığı o evde; sokaklarında koştuğu topraklarda, gölgesinde oyunlar oynadığı zeytin ağaçlarındadır.

Ev, dış dünyanın acımasızlıklarına karşı bir sığınak, bir koruyucu kucak gibi işlev görür. Ancak Bachelard’ın dediği gibi ev, sadece bir barınak olarak değil, insanın ruh-

sal, duygusal ve varoluşsal gereksinimlerini karşılayan, derin bir varoluş alanıdır; aynı zamanda insanın ruhunu sarıp sarmalayan, ona güven ve süreklilik sunan, varoluşunu pekiştiren bir yurttur: “Ev, insan yaşamındaki olumsuzlukları savuşturur, süreklilik yönünde verdiği öğütleri çoğaltır. Ev olmasa, insan dağılmış bir varlık olurdu. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı koruduğu gibi, yaşamdaki fırtınalara karşı da ayakta tutar. Ev hem beden hem de ruhtur. İnsan varlığının ilk dünyasıdır. Aceleci metafiziklerin vazettiği gibi insan “dünyaya fırlatılmış” bir varlık olmaktan önce, evin beşiğine yatırılmış bir varlıktır. Kurduğumuz düşlerdeki ev hep büyük bir beşiktir. Somut bir metafizik bu olguyu, bu basit olguyu bir kenara atamaz; öyle ki, bu olgu bir değerdir, kurduğumuz düşlerde dönüp dolaşıp geldiğimiz önemli bir değer. Varlık, hemen bir değer olup çıkar. Yaşam güzel başlar; evin kucığında kapalı, korunmuş, ılık mı ılık”¹ Ev, insanın hem bedensel hem de ruhsal varlığının ilk yuvası, kimliğinin temellerinin atıldığı kutsal bir mekândır.

Mahmud Derviş’in şiirlerinde ev, tamda Bachelard’ın ev dolayımında kurduğu anlamlara yerleşir. Onun bütün şiirlerinin alt katmanında yedi yaşındayken koparıldığı ev

1 Gaston Bachelard (2015). *Mekânın Poetikası*, Kesit Yayınları, İstanbul.

imgesi vardır. Gittiği her ülkede, her evde, duvarları taşla kaplı olan anılarındaki o ilk yuvayı yeniden hatırlar. Doğduğu köy evini yaşamı boyunca geride bırakamaz. O ev, kimliğinin, anılarının ve aidiyetinin simgesidir.

Mahmud Derviş, güncesindeki “*Katledilen Evler*” başlıklı yazısında, dünyaya geldiği ve ilk anılarını biriktirdiği taş duvarlarla örülü evinden söz eder. Ancak o evin, çok geçmeden yerle bir olduğunu da belirtir. Filistin topraklarını işgal edenler, zeytin ağaçlarını ateşe verenler, çocukluğunu yok edenler ve anılarını gömenler, evini de yıkanlardır. Oysa ev, zamanın tanığı, geçmişin taşıyıcısı ve dışarıdaki yıkımlara karşı ilk sığınağıdır. Ev, yerli yerindeki eşyalarla, alışkanlıklarla ve duvarlara sinen neşeli seslerle biriken anılardır. “Bir dakika içinde biter, talan olur düzenli bir evin hayatı. Hayatına son verilen o evde toplanır katiller; hatta evin o halinde otururlar.” Evin işgali saniyeler içinde gerçekleşir; bir anda, inşa edilen duvarlar, kiremitler, anılar ve düşler yıkılır. “Evler katledilir, içindeki insanları katleder gibi: Önce eşyaların anısı katledilir.” Çünkü ev, yalnızca taş ve betondan ibaret değildir; o, zamanın ve mekânın hafızasına tanıklık eden eşyadır; insanın ruhuna, karakterine yurt olan aidiyettir; bir insanın, bir ailenin, bir toplumun kolektif hafızasıdır. Evin yıkılmasıyla, talan edilmesiyle anılar kaybolur, geçmişle kurulan bağ koparılır ve tarihle olan ilişki yok olur. Derviş’in evine girenlerde birkaç dakika içinde, tabakları, oyuncakları, kaşıkları, muslukları, buzdolabını, vazoları, zeytinleri ve reçel kavanozlarını talan etmişlerdir...

“Komşuların bohçaları ve evlilik cüzdanları yırtılıyor; doğum tarihleri, su ve elektrik faturaları ve kimlikler, pasaportlar, saklı mektuplar dostların yırtılan kalpleri gibi yırtılıyor.” İşgalciler, evin en derin, en kişisel alanlarına kadar girer, en kutsal eşyaları dahi hoyratça yok ederler. Bohçalar, annelerden kızlarına miras kalan, emekle yoğrulmuş hazineler; evlilik cüzdanları, bir ailenin kuruluşunun simgesi; doğum belgele-

ri, bir insanın varoluşunun belgesi; faturalar, düzenli bir yaşamın ve varoluşun izleridir; hayatın sürekliliğinin simgeleridir. Kimlikler, pasaportlar... Hepsi bir bireyin yasal varlığını, kimliğini, ait olduğu topraklarla kurduğu o derin bağları temsil eder. Ama işgalciler, tüm bu izleri silerek halkı belgesiz, aidiyetsiz bırakır. “Bütün bu eşyaların anısı insanlara aittir. Dağılan eşyalarla boşalıyor insanlar, eşyaların anısı insanlardan böyle boşalıyor. Bir dakika içinde her şey tükenir.” Eşyalar, yalnızca fiziksel varlıklar değildir; insanın yaşamına, anılarına ve deneyimlerine tanıklık eden sessiz şahitlerdir. Her bir eşya, bir zaman dilimini, bir yaşam öyküsünü, bir anıyı anımsatır. Eşyaların kaybı, sadece maddi nesnelerin yokluğu değil, aynı zamanda bir insanın kimliğinin, geçmişinin, tüm o hatıralarının da kaybolmasıdır. Eşyaların kaybolması, geçmişle kurulan o ince ve derin bağların silinmesidir. Bir anda yıkılan bir ev, kaybolan bir halk, silinen bir tarih... Her şeyin nasıl hızla, acımasızca ve derinden yok olabileceğini anlatır; geçmişin nasıl anısızın yok olabileceğini...

Derviş yazısını, “Eşyalar ve nesneler bizim gibi ölür. Ancak bizimle gömülmez” ifadeleriyle bitirir. Yazar, gözlerini ilk açtığı, adım atmayı öğrendiği, ilk sözcüklerini söylediği o evden ayrıldığında geriye sadece bir boşluk kalmıştır. O evdeki eşyalar zamanla terk edilmiş; anılar, yavaşça silinmiş ve insanın hayatla bağları kopmuştur. Eşyalar, sahibinin gölgesiyle varlık bulmuşken, o gölge çekildiğinde, geriye yalnızca soğuk, cansız nesneler ve silik anılar kalır. Eşyaların varlığı ona dokunanla şekillenir, hayat bulur; her dokunuşla, her bakışla yeniden hayat bulur. Ama sahipleri tarafından terk edilen eşyalar boşluğa gömülür, unutulmuş ve çürümeye mahkûm olur. Her bir toz tabakası, silinmiş bir anının izidir; her pas lekesi veda etmiş bir zamanın suskun tanığıdır. Ve Derviş’in her şiiri, hafızanın direnişidir.

| VEFA TAŞDELEN

Felsefi Okuma, Felsefe ile Okuma

Sanatta, düşünce ve bilimde genel anlamda iki kaynak vardır: okuma ve deneyim. Okuma, özellikle sosyal bilimler açısından en önemli bilgi ve veri kaynağıdır. Okuma, medeniyeti kuran, insan ruhunu yücelten bir etkinlik; daha önceki nesillerin katkısını almak, onların tecrübesini kendine katmak, onların bıraktığı yerden başlamaktır.

Metin, edebî metin, felsefi metin, felsefi okuma, felsefe ile okuma, edebî dilden felsefi dile tercüme etme gibi kavramlar neredeyse her zaman gündemimde oldu. Kimi zaman açık ve aydınlık bir meydana çıkar gibi oldum, kimi zaman yollarım daraldı. Ama önümde bir edebî metin, felsefi metin, edebî okuma, felsefi okuma meselesi hep oldu. Varoluşçu felsefeye doğru gittiğim, hermeneutüğün beni yeryüzündeki insan ruhunun aydınlığına doğru çekip götürdüğü günlerde, türüne ve ifade biçimine bakmaksızın esas olarak anlamı ve anlamayı öne çıkardığım günlerde, önümde bu tür sorunlar oldu. Kierkegaard, yine aynı şekilde koskoca bir varoluş atlası serdi önüme ve orada felsefe ayrı, edebiyat ve şiir ayrı bir yerde değildi. Varoluş diye bir şey vardı ve her şey onun içindeydi.

Nietzsche, duvara çakılan sağlam bir çivi gibi *Ecce Homo*'da “mutfağınıza dikkat edin” der ve bir “beslenme sorunu”ndan söz eder (Nietzsche, 1983: 32, vd.). Günümüzde sabah akşam mutfaktan bahseden televizyon programları, özel çekim videolar, canlı yayınlar karşısında bir yanılgıya kapılabiliriz. Yanlış anlamamak gerekir: Nietzs-

che midemizin mutfağından değil ruhumuzun, aklımızın, bilincimizin, duygularımızın mutfağından söz eder; okuduğunuz, zihninize aldığınız, iç dünyanıza ortak ettiğiniz besinlere dikkat edin, demek ister böylece.

Okumakla beslenmek arasında sağlam bir ilişki kuran Nietzsche'nin bu buyruğu, okuma olayına bakarken önümüzde geniş ufuklar açar. Okumak da bir tür beslenmedir, onun da bir mutfağı vardır. Gıdalar nasıl ki bedensel esenliğimizi sağlıyorsa, işte öylece okuduğumuz metinler de zihinsel ve ruhsal esenliğimizi sağlar. Teslimiyet arayan bir okuma yerine kapıları pencereleri açan, bir perspektif oluşturan, yaşama duygusu ve eleştiri gücü veren üretici ve yaratıcı okumalar önemlidir; tek kelime ile okuyucuyu okumanın öznesi kılan okumalar, gerçek ve sahil okumalardır. Kendi okumamızın ne kadar öznesiyiz? Sahih okuma beni fethetmeye ve beni teslim almaya değil, beni kendime getirmeye, kendimle karşılaştırmaya ve tanıştırmaya, kendi gözlerimle görmeye ve kendi aklımla düşünmeye çağırır. Evet, yazmak iki kez yaşamaktır, ama okumak da öyle değil midir; hatta ikiden de fazla; ömre ömür katmaktır, başkalarının yaşam deneyimlerini de özümsemek ve temellük etmektir. Okumak, her gün kendini aramak ve her gün kendini yeniden keşfetmektir. Başkalarının seyahatlerinde, başkalarının öykülerinde, gün ışığı vuran yollarda, ovalarda, sabahın tüten buğusunda kendini görmek, kendini yaşamak ve kendini toplamaktır.

Okumanın da bir zamanı vardır. Bu kitabı lisede iken, bu kitabı üniversitede

iken, bu kitabı çocukken, bu kitabı gençken okumalıydım, diye hayıflandığım çok olmuştur. Nermi Hoca bir dersinde Grekçe *ora* kelimesinden söz etmişti, pek de dikkat çekilmemiş bir kelime olduğunu eklemişti. “Bir şeyin kendi zamanında olması” gibi bir anlamı vardı sözcüğün. Şöyle örneklemişti bunu: “Çocukken çocuk kitapları okumamışsam, şimdi okumamın ne yararı var?”

Zamanında okumak, hayatın karanlık yollarına doğru tutulmuş ışık gibidir. Montaigne, felsefenin bize hayatı ve güzel yaşamayı öğrettiğini, bu nedenle çocukların en az büyükler kadar, hatta büyüklerden daha çok felsefeye ihtiyaç duyduklarını söyler; büyükler zaten öğrenmişlerdir öğreneceklerini, şimdi asıl hayatı tanıması gereken çocuklardır (Montaigne, 2019: 213). Şu kitabı okumadım, bunu okumadım, şunu okumayı çok isterdim, bu kitabı bir kenara ayırdım; okuyamadığım kitaplara ve kaçırdığım zamana tabii ki hayıflandığım çok olmuştur. İşte böyle durumlarda geçen zamanı geriye dönüp tekrar yaşamak için bir şansının olmasını çok istemişimdir, çocukça bir hevesle. Bunu daha önce okusaydım hayatım değişebilirdi, bu kitabı daha önce fark etseydim, her şey farklı olabilirdi... Bir şey kendi zamanında olursa güzel, ama yine de okumanın zamanı yok; her yaşta her daim, her kitabı okuyabilir insan. Beden nasıl ki kendi gereksinimini tanıyorsa, ruh da öylece kendi gereksinimini tanır.

Okumak, öylesi aç göz bir eylem ki, ne okusanız, ne kadar okusanız, hep okumadıklarınızla kalırsınız. Yıllar önce bir hikâye dinlemiştim. Bir köyde Hacı Osman isminde bir zat yaşarmış. Nereden ve nasıl bir alışkanlık edindiyse ömrü kitap okumakla geçmiş. Tarlaya gitmiş okumuş, çift sürmüş okumuş, hayvanlarına bakmışmış okumuş, yaz gelmiş okumuş, kar yağmış

okumuş. Ölürlen şöyle demiş: “Dünyada her şeye doydum doydum da okumaya doyamadım!” Tamam, işte bu: Okumak öyle bir sofraya ki, yiyerek doymuyor insan, aksine yiyerek acııyor. Sofradan kalktığınızda doymak bir yana daha çok açlık hissediyorsunuz.

Felsefi okumadan söz edebilmem için öncelikle “metin” bilincimi geliştirmem, olabildiğince “metin” kavramından söz etmem gerekmez mi? Bir zamanlar felsefi metin ile edebî metin ayırımını yapmaya çalıştığım küçük bir yazı yazmıştım, günün her saatinde ve her anında göklere tutulmuş bir ayna gibi parlayan o büyüleyici güzellikteki Van Gölü’nde süzülüp duran Beyaz Gemi’imizde (2011, s. 13-16). Aşağıda belki kısmen de olsa onun verimini de yansıtacak şekilde konu üzerinde kısaca duracağım.

Felsefe kendi tarihine bağımlı bir etkinliktir. Kendi tarihi dışında felsefeden söz edemeyiz bile. Felsefe etkinliği kendi tarihi içinde birikir. Bu birikim filozofların görüşlerini ve felsefelerini ihtiva eden metinler şeklinde ortaya çıkar. Felsefe mitoslar, masallar ve destanlar gibi anonim kültüre ait değildir, tam anlamıyla şahsî kültürün ürünüdür. Bu nedenle tam anlamıyla yazarına ve filozofuna bağlı metinlerden oluşur. Aradan kaç yüz yıl geçerse geçsin hep kendi filozoflarının adına, onların bakış açısından ve onların dili ile konuşur. Bir felsefi metni okurken, belirli bir çağda, belirli bir kültür içinde yaşamış bir kişinin fikirlerini okuduğumuz ve onunla diyaloga girdiğimiz bilincini taşıyız.

Metin kavramının bilincine ne zaman vardım? Orta sonda Onlar Kitabevi’nin vitrininde *Suç ve Ceza*’yı hayran hayran seyrederken mi? Belki Nermi Hocanın dersinde. O, bir cümle, bir paragraf, bir bölüm ya da kitabın kendisi de olsa, bizi metin kavramı

ile belli belirsiz karşılaştırmaktan hoşlanırdı; bunu doğrudan söylemezdi, ama dersleri hep gizli bir metin mesajı taşırdı. Bu derslerin hemen akabinde alt başlığı “Bir Okur-Yazarın Kitap Okuma Serüvenleri” olan *Tadı Damağında*’yı yayımladığı zaman, süreç boyunca zihninin yoğun bir şekilde “metin” ve “okuma” kavramı ile meşgul olduğunu anlamıştım: demek ki, derslere yansıyan tat ve bereket oradan geliyordu. O, okuma yolculuğu içinde Yunus’tan Cervantes’e kadar kimler yoktu ki? Cümlelerinden bilmenin, anlamının, özümsemenin dinginliği, hoşgörüsü, esenliği; kelimeleri, metinleri hayata ve kişiliğe katmanın tadı hissediliyordu; tabii bir durağa gelmemiş, gelememiş olmanın enerjisi de. İşte bu, bir durağa gelememiş olmak, tam anlamıyla durağın kendisiydi belki de. Tavrında bir ideolojinin katı ve keskin buyrukları yoktu, bir siyasetin taraflı bakışları da. En geniş anlamıyla “insan olmak” ve “bu dünyada bulunmak” diye etraflı ve karşısında ancak saygı duyabileceğimiz derin bir mesele vardı.

Nermi Hoca, yaşamayı, okumayı, hissetmeyi, tecrübe etmeyi kendi kişiliğinde o kadar derin bir şekilde buluşturmuştu ki, örneğine çok az rastlanan türden. Metin denildiği zaman nasıl da gözlerimiz parlar, ruhumuz kanatlanırdı. Felsefenin o âli ve soyut dünyasında, sanki yerde gezerdik de ayaklarımız kelimelere, kavramlara, cümlelere dolanırdı. İnsan ruhunun yoğunlaştığı zirveler, koyaklar, vadiler, ırmaklardan geçerdik. Metin demek, bebeğin süt emdiği meme demekti, metin demek ana sütü demekti, metin demek yerden kaynayıp duran duru berrak gözler demekti; içinde nice özgün fikirlerin, cümlelerin, bakışların, söyleyişlerin çarpışıp durduğu, insanlık ruhunun parladığı, özleştigi mahreçler demekti. Bir dünya görüşü demekti, yazarını ve okurunu bireyselleştiren, seçen ve seçkin kılan özel

mi özel bir anlam ve deneyim demekti. Bireyin içinde kendini, hayatı ve dünyayı test ettiği özel bir tecrübe alanı demekti.

Dahası metin demek, önceki yüzyıllardan, önceki bin yıllardan kalmış, zamanın sınavından geçmiş, süzülüp gelmiş tecrübe ve anlam demekti. Değişen ve değiştiren, besleyen ve büyüten bir nefes demekti. İnsanlar onu sıcacık yüreklerinde tutmalıydılar, açıp açıp okumalı, onunla güne başlamalı, onunla seyahat etmeli, onunla konuşmalı, ondaki anlam ve tecrübeyle selamlaşmalı, kendi hayatlarını bereketlendirmeliydiler; su gibi içmeli, gül gibi koklamalıydılar. Metin şifa demekti, ilaç demekti, neşe demekti, bilinç demekti, empati ve hoşgörü demekti; “seni anlıyorum” demekti. Kendine gelme, kendine dönme demekti, kendini sevmeye, insanı sevmeye, hayatı sevmeye demekti. Kendi gözleriyle görme, kendi aklıyla düşünme, kendi diliyle söyleme demekti. Dünyayı ve hayatı kendi diline tercüme etme demekti. Metin yazmak ve metin okumak, ruhun hayata değmesi, hayata ermesi, duyguların olgunlaşması, yeryüzündeki insanlık tîninin çiçeklenmesi demekti. İnsanın insana, duygunun duyguya, aklın akla, fikrin fikre ermesi demekti. Kalıcı bir öğrenme ve ders ortamı oluşturmak demekti. Yaşama tecrübesi ve bilinci demekti.

“Felsefi okuma” konusuna çok eski zamanlarda girmiştik. Alman mimarisinin görkemli örneklerinden biri olan Edebiyat Fakültesinin en üstte ve sağ köşedeki amfisinde hem de. O zaman Laleli böyle değildi. İstanbul’un çok ücra köşelerine giden mavi renkli özel halk otobüsleri geçerci önünden. Şakır şukur kapıları açılırdı, eskimiş yırtık, demirleri çıkmış koltuklarına oturmak istemezdik galiba. 37, 38 no’lu otobüsler nereye giderdi, 97 no’lu nereye giderdi; unuttum şimdi. Öğrenciydik ya, beledi-

ye otobüslerine pembe renkli kâğıt biletler atardık, henüz akıllı kartlar icat edilmemişti. Soru şuydu: “Peki, felsefi okuma nedir?”, “bir zamanı olur mu?”, “belirli bir okuma şekli olur mu?” “yatarak mı okunur, yoksa oturarak mı?”, “bir tarzı ve yöntemi olabilir mi?”, “hızlı okuma mıdır, yoksa yavaş yavaş, tekrar tekrar okuma mı?” Bir kez felsefe işin içine girince soruların ardı arkası kesilir mi, dur durak olur mu hiç? Bu arada evde bile olsa her sabah tıraşını olup kravatını taktıktan sonra çalışma masasının başına saygıyla geçip okuma seansına başlatan efsaneleri de tanırız.

Ben de felsefi ve edebî metinleri okurken, bir tabiat manzarası karşısında ruhumu dolduran bir hayranlık hissederken, bunu sordum: Gerçekten, felsefi okuma nedir? Felsefi okuma diye bir okuma türü var mıdır? Varsa onu diğerlerinden, söz gelimi edebî okumadan ayıran özellikler ne olabilir? Özellikle edebî metinleri felsefi açıdan, felsefe ile okuduğum zamanlar, bu soru ile daha çok karşılaştım, âdeta kendini dikte etti: Ben şimdi felsefi okuma mı yapıyorum? Yoksa felsefi okuma değil de “felsefe ile mi”, “felsefi açıdan” mı okuyorum? Bu soruları sordum. Felsefi bir metin yoktu önümde, ama felsefi açıdan okuyordum, felsefe ile okuyordum, felsefenin tezgâhında okuyordum. Diyelim ki, Balasagunlu Yusuf’u, Attar’ı, Mevlâna’yı, Yunus’u, Fuzuli’yi... Dostoyevski’yi, Kafka’yı, Rilke’yi, Beket’i, Pakdil’i, Atay’ı... Bu durumda, okuma: (1) “felsefi okuma” ve (2) “felsefe ile okuma” [felsefi açıdan okuma] şeklinde kendiliğinden bir ayrım koyuyordu önüme. Edebî metinleri okuduğum zaman felsefi açıdan, felsefe ile okuyordum, felsefi metinleri okuduğum zaman ise doğrudan felsefi bir okuma gerçekleşiyordu. Bu durum giderek bir anlayışa, hermeneutik bir yaklaşıma dönüştü. Şöyle düşünür oldum: Felsefi okuma,

hele hele felsefe ile okuma tam bir hermeneutik olaydır. Sadece edebî metinler değil, içinde insan nefesi olan, insanın ürettiği, insanın elinin değdiği her bir nesne de felsefe ile okunabilir: bir türkü, bir ağıt, bir resim, herhangi bir belge... Böyle bir durumda, “nereye elatsam felsefe olup çıkıyor” diyesi gelir insanın (Uygur, 1995: 356). Metin kavramının sınırları genişledikçe genişliyordu, “yok artık” dedirtecek kadar. Peki, doğayı nereye koyalım bu durumda: şu güzel şehir vaktini, insanı mest eden gün batımını, sonsuzluk duygusu oluşturan şu uzanıp giden vadiyi; ne yapalım onları? Onlar da bir metin mi önümüzde duran? Onları da okumaya ihtiyacımız yok mu? İlahi ve beşeri okuma çağrıları içinde tabiatı okuma yer almaz mı? Tabiatı okumanın da insani ve manevi alanda bir karşılığı yok mudur? Tanrı’nın halifesi olmanın böyle “bilmek”le ilgili bir anlamı bulunmaz mı? Newton’un meşhur kitabı ve meşhur sözü: “Tanrı evren kitabını matematiğin diliyle yazmıştır.” Bilim adamları onu da okuyabilirler. Bu durumda şöyle bir soru çıkıyor: Acaba okumak da mı bir dindarlık türü? Bence sadece fikirleri okuyan filozoflar ve tabiatı okuyan bilim adamları değil, şairler, ressam ve şairler de kendi bakış açılarından okuyabiliyorlar. Bütün dikkatiyle börtü böceğin sesini dinleyen ve onda tabiatın kalp atışlarını hissedene çiftçi de kendi deneyimi, sağduyusu ve irfanı içinde bir okuma yapıyor.

Felsefede, öteden beri ola gelen şey “felsefi okuma”dır. Felsefeye ilgi duyan bir kişi vardır ve o felsefi bir tavırla bir felsefi metin üzerinde, tıpkı uzun bir yolculuğa çıkmış yolcular gibi gece gündüz demeden okumalar yapar, içerikteki anlam katmanlarına ulaşmaya çalışır. Bu okuma türüne karakterini kazandıran şey, metindir. Felsefi okuma, metin merkezli bir okumadır; okuyucu kendi bakış açısından metindeki

anlama ulaşmaya çalışır. Esas olan metindeki anlamdır, ancak okumanın yaratıcılığı bu aşamada değil, okuyucunun kendi bakış açısına ulaştığında ortaya çıkar. Felsefi okumanın metin merkezli bir okuma olması, bu anlamda okuyucuyu pasif kılan bir okuma değil, aksine okuyucunun kendine doğru bir yolculuk yapması anlamına gelir. Okuyucu için metin kendi bakış açısına ulaşabilmesi yönünde bir fırsat, bir bahanedir.

Felsefe kendini kendi tarihine, kendi metinlerine dönerek üretir. Onun tarihi, onun varlık alanıdır. Bu tarihin ve metinlerin dışında felsefe bulunmaz. Bu nedenle felsefe ile felsefe yapılır, felsefe kendi kültürü, tarihi ve metinleri tarafından üretilir. Ancak bir adım kendi tarihine doğru çekildikten sonra bir adım ileri doğru atabilir. Felsefe, bir metinler hazinesi olan kendi tarih ve literatürü üzerinde kendi verimini gösterir, kendini temellendirir. Metin, felsefenin koşuludur. Felsefe yapmak demek metinle karşılaşmak, metin okumak, metin yazmak, metin üretmek, metinle nefes almak demektir. Metin, felsefenin içinden aktığı, akararak yüzyılları dolaştığı atardamardır. Filozof demek metin ustası, metin sarrafi, metin kumaşının dokumacısı demektir. Felsefi okuma ve felsefe ile okuma kendini her fırsatta felsefe ve düşünce tarihine havale eden bir okumadır.

Gerçekten de baktığımız zaman bütün filozofların eserlerinin kavramsal yapılarını ve teorik şemalarını bir okuma şeklinde ve bir okuma ile birlikte inşa ettiklerini ve ilerlettiklerini görebiliriz. Buna göre felsefe yapmak, felsefi okuma yapmaktır, felsefi okuma yapmak, felsefe yapmaktır. Filozof her zaman bir bakış açısında bulunur. Personalite sanatta üslup, felsefede bakış açısıdır. Onun özgünlüğü, yaratıcılığı bu bakış açısında ortaya çıkar. Burada bir çıkarım daha yapmak mümkün görünüyor: Felsefe

yapmak nasıl ki bir bakış açısı gerektiriyorsa, okuma da felsefe yapmaya dâhildir; okuyucu da bir bakış açısında bulunur. Ancak o zaman yaratıcı, üretici ve sahih bir okuma gerçekleşmiş olur. Bu nedenle felsefe yapmak aynı zamanda felsefe okumaktır. Felsefe okumak aynı zamanda felsefe yapmaktır. Bu açıdan bakıldığında felsefi okuma bir süreçtir, yalnız yazarı deşen bir süreç değil, okuyucuyu da deşen, onun içindeki gözleri de açan bir okumadır.

Felsefi okuma [aynı zamanda felsefe ile okuma], felsefi bir metnin “felsefi tavır” ile okunmasıdır. Felsefi tavır nedir, sorusu beni bir başka hocamın dersine götürüyor: Yine Alman mimarisinin Türkiye’deki görkemli örneklerinden birinde, tıpkı İstanbul Üniversitesi’nde olduğu gibi bir zamanlar koridorlarında Almanya’dan kaçan hocaların ayak seslerinin duyulduğu, âdeta bir kartal yunasını andıran Dil ve Tarih’in üst koridorunda, Sıhhiyeye bakan bir odadayız. Necati Hoca o 19. Yüzyılın meşhur zihniyet konusunu, çayından bir yudum aldıktan sonra anlatmaya devam ediyor: Zihniyet, aklı kullanma biçimiydi. Aklın içinde bulunduğu ve düşünce ürettiği ortamdı. Aklı kullanma biçimi “olgusal” (*pozitif*) ve “büyüsel” (*magique*) olmak üzere ikiye ayrılırdı. Felsefi tutum aklın hâkim olduğu bir tutumdu ve başlıca üç özellik içinde kendini gösterirdi: (1) Bütüncül bakış, (2) eleştirel yaklaşım, (3) hoşgörü (Öner, 2006: 199-202). Bilahare Saffet Hoca’nın anısına hazırladığımız armağan kitaba konuya ilişkin yazısını almak için kendisini aradığımda büyük bir memnuniyet ve nezaketle, “mutluluk duyayım” demişti.

“Felsefe ile okuma” felsefi olmayan, ancak içerisinde felsefi motifler barındıran metinlerin, en sık karşılaşılan şekilde, edebî metinlerin, felsefenin ışığında ve felsefenin

katkısı ile okunmasıdır. “Felsefe ile okuma”, daha çok okuyucu merkezli bir okumadır; okuma ediminde metindeki anlam geri planda kalır, onun yerine okuyucunun bir yorumcu olarak kendisinde bulunan anlam, analiz ve sentez gücü öne çıkar. Bu durumda metin okuyucudaki anlama giden bir vesile durumuna gelir. Okuyucu, metni belki yazarının hiç hayal bile edemeyeceği bir yola sokar. Felsefe ile okumanın verimi okuyucuya, okuyucunun bakışına görüşüne, donanımına, konuya aşına olup olmamasına, metnin felsefi referanslarını uygun bir şekilde oluşturup oluşturamamasına bağlıdır. Okumanın verimi ve başarısı neredeyse tümüyle bu yoğunlaşmaya bağlıdır. Metinde ve okuyucuda, okunan metin ve seçilen felsefi yola ilişkin bir ilginin, yakınlığın olması, okuma ve yorumlamadaki başarıyı etkileyecektir. Felsefe ile okuma, metni türsel bir dönüşüme uğratan, edebiyattan felsefeye doğru dönüştüren bir okumadır.

Felsefi okumanın ve felsefe ile okumanın özellikleri genel anlamda ortaktır. Bu bakış açısı “Yahya Kemal’i Felsefe ile Okumak” başlıklı yazıda şu şekilde ifade bulunmuştu:

“Yahya Kemal’den söz ederken, bir filozoftan değil, öncelikle bir şair ve yazardan söz ediyoruz. “Filozof” unvanı, bir kişiyi, hele hele bir şairi, olduğundan daha değerli kılmaz, ancak dünyada pek çok örneği görüleceği gibi, bu şair aynı zamanda insanlığın temel sorunları üzerine düşünmüş, kaygılanmış bir fikir, bir kültür adamı ise işte onun eserlerinin “felsefi açıdan” ve “felsefe ile” okunması verimli sonuçlar doğurabilir.”

“Felsefi açıdan” ve “felsefe ile” okuma’nın ne olduğuna, “felsefi metin” ve “felsefi açıdan [felsefe ile] okunabilecek metin” ayırımından hareketle daha önceki bazı çalışmalarımızda kısmen de olsa değinmiştik (Taşdelen, 2011, 2023). Yüzyıllardan

beri filozoflar, belirli bir perspektiften, belirli bir felsefi gelenek içinde eserlerini üretmişler; şairler, edebiyatçılar, kültür adamları yazdıkları eserlerle doğrudan felsefi olmasa da felsefi açıdan okunup yorumlanabilecek eserler telif etmişlerdir. Esasında her bir edebî çalışma, ihtiva ettiği anlamla bir metin olarak görülebilir ve istenildiğinde felsefi açıdan okunabilir; metin bunun için hazırdır ve buna değerlidir. “Felsefi okumayı” ve “felsefe ile okumayı” hermeneutik bir etkinlik olarak gören bu yaklaşıma göre, insani ifadeler, özellikle edebî eserlerde ortaya çıkan anlam, bu tür bir etkinlik için son derece uygundur. Felsefi nitelik bazı edebî eserlerde âdeta yüzeyde bazılarında daha derinde, bazılarında daha sık bazılarında daha seyrektiler. Buna göre felsefi okuma insanın dünyaya kattığı anlamı anlama, yorumlama ve onu yeniden üretme konusunda kavramsal, kültürel, eleştirel, hermeneutik ve interdisipliner bir çabadır. Bir metnin “felsefi metin” olmasa bile “felsefi açıdan” [felsefe ile] okunabilecek bir metin olması ve öylece okunması, kültürel miras ve verimlilik açısından önemlidir. “Felsefe ile okuma” nasıl bir okumadır, sorusu şu şekilde cevaplanabilir: Felsefenin birikimi ve imkânı ile yapılan, felsefe kültürü ve tarihi içinde bağlam oluşturan, kavramsallaştıran ve sorunsallaştıran bir okumadır; sorunu tekil örnekler çerçevesinden çıkarıp bütüncül bakış açısına taşıyan, yeni sorular soran bir okumadır, eleştirel bir okumadır. Söz ve gerçek, dil ve düşünce tutarlılığı gözetilen, sistemli ve kategorik, metnin betimsel ve imgesel dilini felsefenin kuramsal diline çeviren bir okumadır. En nihayetinde konuyu felsefi disiplinlerin ışığında, ontolojik, epistemolojik, politik, etik ve estetik değerler çerçevesinde anlaşılır kılmaya çalışan bir okumadır” (2023, s. 1007-1008); yani yaratıcı ve üretici bir okumadır.

Burada felsefi açıdan [felsefe ile] okumanın ilkelerinden bahsedebiliriz. Bu ilkelerin başta geleni, yukarıda da değinildiği üzere okuması yapılacak metnin doğasına uygun bir felsefi anlayışın ve yolun benimsenmesidir. Söz gelimi yukarıda verdiğimiz Yahya Kemal okumasında, onun müktesebatına en uygun felsefi yaklaşımlardan biri olan “felsefi antropoloji” seçilmiş ve o literatür çerçevesinde bir okuma yapılmıştır. Felsefi açıdan okuma, bir anlama, yorumlama ve yeniden üretme denemesi olarak kültür içindeki sanatsal ve düşünsel verimliliği geliştiren bir okuma olacaktır. Bu yönüyle felsefeye bir aşinalık oluşturacak; metinler, motifler, anlam öbekleri felsefi tavırla okunacak, bu da sonuçta dilde, kültürde, literatürde felsefi bir derinlik oluşturacak, daha da önemlisi felsefe dilinin oluşumuna katkı sunacaktır.

İster doğrudan felsefi okuma, ister felsefe ile okuma olsun, bir “sahih okuma”dan söz edilebilir. Peki, nedir “sahih okuma”, nasıl gerçekleşir? Hemen söyleyelim ki, sahii okuma belirli bir sorunu, belirli bir meselesi, belirli bir derdi olan okumalardır. Sûfi literatürdeki “boş gelenin boş gitmesi gibi” bir mesele ile, bir dertle, bir aşkla metne gelmeyen okuyucu, metni kendisine dönüştürecek, kendi bakış açısına ve dünya görüşüne tercüme edecek bir yeterlilik gösteremez. Beni kendi metnime götürecek, bende yeni kapılar ve pencereler açacak okuma, sorularıma cevap veren, yeni sorular sormama imkân tanıyan bir okuma olacaktır. Metne giderken bir sorunun, bir bakışın, bir fikrin olması gerekir. Felsefi okuma sıfırdan inşa eden bir okuma değildir, arayışın eşlik ettiği bir okumadır.

“Sahih okuma” durumunda ders benim için yeniden başlar, diyalog yeniden kurulur. Kitap benim için yeniden yazılır, metin benim koşullarım içinde yeniden form kazanır. Onu eskimiş, geride kalmış, sönmüş bitmiş bir yazı olarak görmem, aksine bende yeni-

den dirilecek, yeniden yaşayacak bir metin olarak okurum. Ben nasıl metinde yeniden canlanıyor ve yeniden diriliyorsam, metin de bende yeniden yazılır, yeniden nefes almaya başlar. Bugün burada yaşayanlar için onların idrakine, algısına beğenisine hitap eden bir yenilenme olarak bana, benim idrakime ulaşır. Onu bu canlılığı ve hayatiyetinden ötürü okurum, kendimden, kendi varoluş meselemnden ötürü okurum. Geçmişte kalmış, soğumuş, olmuş bitmiş bir “ölü metin” olarak okumam. Kendi gözümde okurum, kendim için okurum, kendi bakış açımdan okurum.

Platon’u okuyoruz, Platon’la bir vakit geçiriyoruz. Tolstoy’u ve Dostoyevski’yi okuyoruz, onlarla bir vakit geçiriyoruz. Mevlana ve Yunus’u okuyoruz, onlarla diyaloga giriyoruz. Okumak varoluşun dehalari, büyük yetenekleri ve derin algılayıcıları ile bir diyaloga girmektir. Bu diyalogun bir kişiyi, bir genci, bir ruhu ve zihni ne kadar geliştireceğini ve dönüştüreceğini, nasıl besleyeceğini hayal bile edemeyiz. Büyük ruhların dersleri bitmez, sürüp gider. Belki “felsefi okuma” ve “felsefe ile okuma” hakkında söylenebilecek en uygun söz, bir yeniden üretim süreci olarak metnin hâlâ yazılmaya ve okunmaya devam ettiğidir.

Bazı kültürlerde düşünce ve tefekkür vardır, ancak Batı felsefesi anlamında tarihçesi ile, işleyişi ve kavramsal yapısı ile gelişmiş bir felsefe literatürü yoktur. Bu durum, söz konusu toplumlarda felsefi tefekkürün, felsefi algılama tarzının olmadığı anlamına gelmez yine de. Bu algılama tarzı doğrudan felsefi metinler içinde değil, felsefi olmayan metinlerde, söz gelimi şiirsel metinlerde, farklı kültürel yazılarda kendini ortaya koymuştur. Bu tür kültürlerde felsefi okuma yapacak metinler yoktur, ancak felsefe ile okunabilecek metinler vardır. Felsefe ile okunacak metinlerle yüzleşmek, onları felsefenin diline ve kavramsal yapısına tercüme

etmek o toplumda ve kültürde felsefe dilinin ve bilincinin oluşması açısından bir aşılama faaliyeti olacaktır.

Kaynakça

Montaigne (2019). *Bütün Denemeler 1*. Çev. Engin Sunar. İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (1983). *Ecce Homo*. Çev. Can Alkor. İstanbul: Say Yayınları.

Öner, N. (2006). “*Felsefi Tavrı*”. *Saffet Bilhan Armağanı*. Ed. S. Büyükdüvenci, V. Taşdelen. Ankara: Hece Yayınları, s. 199-202.

Taşdelen, V. (2011). *Felsefi Metin - Edebî Metin*, Beyaz Gemi, yıl: 2011, 25, ss. 13-16.

..... (2023). Yahya Kemal’i Felsefi Antropoloji ile Okumak. *Cumhuriyetin 100. Yılında Tarih, Kültür, Dil ve Sanat Bağlamında Bitlis Sempozyumu, 3-5 Mayıs, 2023. Sempozyum Kitabı*, Ed. Fırat Ünsal. Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, s. 1007-1026.

Uygur, N. (1995). *Tadı Damağında*. İstanbul: YKY.

| MEHMET AYCI

Aynı Dalda Bir Güneş

Bir sır daha kazıdım yüzüğümün kaşına
Bir sınır daha çizdim, bir sır daha işledim

Bulanık rüyalarından yeni giysiler diktim
Yorumlarla, gizlerle, nergisle dikişledim

Çok anlam arındırdım nice yuntuluklarda
Yaydım, yazdım, okudum ovaca genişledim

İmlerden yüksek engin sayısız yurtlak yaptım
Atlarca yokuşladım, sularca inişledim

Bir güneş daha çizdim güneşin gözlerine
Yüzüğümün kaşına bir giz daha işledim

SEMİ NOYAN

İnsanın Varlık Sırrını ve Kendi Hakikatini Okuması

İnsanın varlık ve yaratılış hakkındaki soruları asırlardır farklı şekillerde karşılık bulmaktadır. Tüm bu arayışların temelinde insanın varlıkla anlamlı bir bağ kurabilme isteği vardır. Varlıkla ilgili gelişen bir düşünce akımı olan Varoluşçulukta varlık ve öz meselesi iki farklı açıdan ele alınır. Bazı varoluşçulara göre Tanrı olmadığı ya da olması gerekmediği düşüncesinden hareketle varoluş özden önce gelir, insanın benliği, iç dünyası, kendi tercih ve yönelimleriyle kendisi tarafından oluşturulur. İnsanın dünyaya fırlatılıp atıldığı tezinden hareket eden varoluşçular, insanın birçok etken yoluyla kendi özünü inşa etme imkânına sahip olduğu düşüncesini benimserler. Ancak varoluş sorumluluğunu yüklenen insanın, dinden bağımsız arayışlarının bunalım, karamsarlık, yabancılaşma ve huzursuzluk hisleriyle sonuçlanması muhtemeldir. Çünkü insan bu dünyaya kendiliğinden gelmemiştir. İnsanın bir Yaratıcısı ve dünyada bir vazifesi vardır. Bu bağlamda insanın kendi varoluş sorumluluğunu metafizikten uzak, sistemsiz bir düşünce ve eylemler bütünü ile yerine getirmesi sonuçsuz bir çabalama olarak yorumlanabilir. Dünyada insanın kendi hakikatine yabancı olmayacak şekilde özünü keşfetmesi ancak din temelli bir eğitim ve yönlendirme ile mümkündür. Bu doğrultuda insanın öncelikle kendi varoluşunu anlamlı hâle getirecek ve kendi kimliğini yeniden inşa etmesine

imkân tanıyacak mânevî değerlere ihtiyacı vardır.

21. yüzyıl insanı, hızla ilerleyen teknolojinin getirdiği maddî güç, konfor ve zenginliğin rehabetiyle maddî isteklerinin peşinde oyalanmakta ve kendisine ezelde yüklenen “emanet”e yani yaratılış amacına yabancılaşmaktadır. Kendini ve yaratılış amacını sorgulamaktan kaçınan insan, varlık sırrına ulaşamamanın verdiği huzursuzluk, anlamsızlık, bunalım ve yabancılaşma hisleriyle karşı karşıya kalmakta, kaybettiği huzuru ve dengeyi birtakım kötü alışkanlıklar ile elde edebileceğini vehmetmektedir. Oysa İslâm inancına göre insan, bütün âlemlerin kendisinde toplandığı, Allah’ın yeryüzündeki halifesi olarak yarattığı en şerefli varlıktır. Tüm varlığın kaynağı ve özüdür. Bu dünyaya ezel âleminde müşâhede ettiklerini, ezeldaki ahdini unutarak gelir. Çünkü ruh dünyada nefisle bir aradadır. Ruh, “ilâhî bir nefestir, Allah’ın emri ve hakikatinin tecellisidir.” (Tatçı, 2021: 382). Kendini bilene kadar hayvânî nefis mertebesinde olan nefsi, insanı bedensel ve maddî isteklerin tuzağına düşürerek yanlışlara sevk eder. İnsanın varoluş amacına uygun olarak kendi hakikatiyle yüzleşmesinde nefsânî isteklerinin kontrol altına alınması amacıyla nefis terbiyesi elzemdir. Çünkü varoluş bilinci, nefis ve ruhun mücadelesine bağlıdır. Dolayısıyla İslâm’ın varlık anlayışına göre insan, bu dünyaya

kendindeki özün/hakikatin idrakine vararak marifet sahibi olmaya, yaradılış sırrının hikmetini kavramaya, tevhidi gerçekleştirmeye ve Hakk'ı bilmeye gönderilmiştir.¹ İslâm'ın marifet anlayışına göre “Kendini bilen Rab-bini bilir.” Çünkü insan ancak kendini tanı-yarak, Hakk'ı bilebilir. Bu hakikate rağmen insan, ezel âleminde Allah'a verdiği ahdi unutarak dünyada neyi aradığını bilmeden kimi zaman kıylü kayl ile meşgul olmuş kimi zaman da iğneyle kuyu kazarcasına devşirdiği hikmetlerle yolculuğunu sürdürmüştür. Kulun dünyada kendini bilmesi yani varolu-şu, salt bilgi kaynaklı değildir. Samimi niyet, aşk, mücâhede ve müşâhede ile Allah'ın ahlâkına bürünme temellidir. Diğer bir deyiş-le bilmekten ziyade olmaktan, aşk ateşinde yanmaktan ibârettir. İnsanın gerek felsefi mânâda varoluş gayesini gerçekleştirmesinde gerekse tasavvufi mânâda kendini bilme-sinde, yüksek ahlâkî değerlere ve kemâlâta sahip rehberlerin yol göstericiliği esastır, ardından bilge / âriflerin insanın özü ve haki-kat bilgisini nakleden eserlerinin (Menkıbe-ler, tasavvufi mesnevîler, kasideler, gazeller, ilahiler, şiirler, sohbetler, hikâye ve romanlar vs...) kişiye kendi özünü tanıma bilinci ka-zandıracağı söylenebilir.

Geleneğimizde asırlarca okunagelen, kendini bilme hususunda bir eğitim ve ter-biye vasıtası olarak yer edinmiş nice kıymetli eserden söz edilebilir. Özellikle İslâmiyet'in kabulü ile ilk mutasavvıf Ahmed Yesevî'nin aşk چراغını Anadolu'ya taşıyan sûfilerin aç-tığı yolda yetişen nice mutasavvıfın gönüllere aşk ve hakikat tohumu eken eserleri önem-

lidir. Büyük mutasavvıfların çoğu eserlerini yazarken, tasavvufun kinâye, mecaz ve sem-bollerinin en uygun ve en etkili ifade sanatı olan şiiri tercih etmişlerdir. Bu tercihte Os-manlı şiirinin ruhunun, Osmanlı toplumun-un en önemli kültürel harcı olan tasavvufa dayanmasın da büyük etkisi vardır (Kılıç, 2011: 35-45). Dolayısıyla şiir, toplum kül-türel değerlerini, varlık tasavvurunu ve irfân anlayışını kendine has dil ve ifade imkânla-ryla geniş kitlelere ulaştıran en yaygın tür-lerden biri olarak benimsenmiştir.

İrfân sahibi, hakikat ehli Yûnus Emre (1240-1320), marifet ve hakikat bilgisini, ilâhî aşkı şiirleriyle günümüze kadar taşımış, bu yolda nice âşığa kılavuzluk etmiş, nice hakikat talibine nefsinin bilmenin işaretlerini sunmuştur. Varoluşçu düşüncenin tasavvufi yorumunu Yûnus Emre'nin şu dizeleriyle özetlemek mümkündür:

*İlim okumak bilmeklik kendözünü bilmekdir
Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin*

*İlim ilim bilmekdir ilim kendin bilmekdir
Sen kendini bilmezsin ya nice okumakdır*

*Dost isteyen gelsin bana göstereyim dostu ama
Budur sözüm öncen sona ben bilirem kendözümü*
(Tatçı, 2021: 363-364).

Yûnus Emre'nin ifadesine göre “ken-di özünü tanımayan kişi hayvandan beter”-dir. “İlim kişinin kendisini bilmesi demektir. Yunûs'a göre kendini bilen insan öğüt alır, menzile varmak (Allah'a vuslat) için uğra-şır.” (Tatçı, 2021: 363). İnsanın benliği ken-disine ait değildir, Her şey Mutlak Varlık

1 Bu konudaki bazı âyetler bkz.; “İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır? Kendisi dökülen meniden bir nutfе değil miydi? Sonra kan pıhtısı oldu da (Rabb'i onu) yarattı, ona şekil verdi. Ondan iki çift erkeği ve dişiye var etti, şimdi bunları yapan (Allah'ın) ölüleri diriltmeğe gücü yetmez mi?” (Kıyamet: 36-40); “Ruhlar âleminde, sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra kan pıhtısından yarattı. Sonra sizi çocuk olarak (annelerinizin karnından) çıkarıyor. Sonra güçlü çağımıza eresiniz, sonra da ihtiyar olamız diye sizi yaşata-yor.” (Gâfir: 67); “Ben cinleri ve insanları, ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât: 56).

sahibi olan Allah'tandır. O hâlde insan varlık vehminden kurtulmalı ve Hakk ile sonsuzluğa ulaşmalıdır. Kendini bilen kişi yolun zorluklarını ve aşamalarını geçtikten sonra tâliplere maddeden mânâyâ ulaşma konusunda rehberlik edebilir. Yûnus Emre hem varlığıyla hem de şiirleriyle günümüz insanına yol göstermeye devam etmektedir.

Ferîdüddin Attâr (1142-1145?-1221), “*Mantku't-Tayr*” adlı mesnevîsinde ruhları temsil eden kuşların padişahlarına doğru yolculuklarını ve kendi hakikatleriyle karşılaşmalarını bir seyr ü sülûk hikâyesi olarak dile getirir. Otuz kuş, rehberleri Hüdhüd ile yola çıktıktan sonra çeşitli nefis mertebelerini aşarak padişahlarına ulaşırlar, ancak karşılarında Sîmurg yerine kendilerini gören kuşlar, kendi maddî benliklerinden soyunduktan sonra kendilerinde Allah'tan başka hiçbir varlık vehminin kalmadığını müşâhede ederler. *Mesnevî*'de kendini bilmenin ilk aşamalarından olan varlıktan / maddeden / nefsanî isteklerden / benlikten kurtulmanın gerekliliği şu dizelerle ifade edilir:

Kim onun uğrunda canını feda ederse,
kendi varlığından kurtulur. Cânânın yolunda
iyiden de kötüden de kurtulur.

Canınızı feda edin, yola koyulun.
Ayaklarınızı yere vura vura o dergâha baş
koyun.

Şüphesiz bizim de bir padişahımız var;
Kaf Dağı denilen dağın arkasında.

Onun adı Sîmurg'dur; kuşların padişahı.
O bize yakındır, biz ise ona o kadar uzağız ki!
(...)

Eğer sen erce can feda edecek olursan.
Sevgili sana nice canlar bağışlar. (Attâr, 2006: 94-95).

Aşk ve gönül ehli Mevlânâ Celâleddin Rûmî Hazretleri (ö. 1273), *Mesnevî*, *Divân-ı Kebir*, *Fihî Ma Fih* gibi eserleriyle hakikat aşkını asırlarca tâliplere aşk dili ile sunmuştur. Dünyada birçok dile çevrilen *Mesnevî*'nin

takdim yazısında Hz. Mevlânâ eseri hakkında şu tanımlayıcı bilgileri sunar: “Bu *Mesnevî* kitabı, Allah'ın sırlarının ve O'na yakınlık kazanma yollarının öğretilmesi hakkında sırların açıklayıcısının açıklayıcısı ve dinin aslının aslının aslından bahseden Allah'ın fıkı ekberi, şer-i ezhârı, yani Allah'a ulaşma yollarının apaçık ve parlak delilidir.” (Inançer, 2011:11). Aşk ehli olan Mevlânâ Hazretleri, *Mesnevî*'de Kur'an âyetleri ve hadisler aracılığıyla nefsi kötülüklerden arındırmanın, kendini bilmenin ve Mutlak Varlık'la bağ kurmanın yollarını sembolik hikâyeler yoluyla tefsir etmektedir. *Mesnevî*'den alınan şu dizeler, kendini bilmeden diğer ilimlere vâkıf olmanın insanı ahmak konumuna sürüklediğini hatırlatır:

Âlim de bilgilerin yüz binlerce çeşidini
bilir de zâlim herif, kendisini bilmez.

O her cevherin mahiyetini bilir de kendi
cevherine gelince bir eşeğe döner!

Be hey âlim! Sen, ‘Ben, câiz olan şeylerle câiz olmayanları bilirim’ dersin; ama kendin câiz misin, işe yarar mısın, yoksa acüze bir kocakarı mısın? Bundan haberin yok!

Her kumaşın değeri nedir? Biliyorsun da kendi değerini bilmiyorsun. Bu ahmaklıktır.” (Küçük, 2018: 92)

İnsanın duygu, düşünce ve eylemlerinin beslenebileceği bir kaynak olarak modern edebiyat eserleri arasında da varoluş ve varlık sırrı konusunda okuru Mutlak Varlık bilgisine sevk edecek eserlerden söz edilebilir. Cumhuriyet dönemi mütefekkir ve mutasavvıf yazarlarından Sâmiha Ayverdi (1905-1993), Mutlak Hakikat bilgisini kalemine zemin eyleyerek yazdığı roman, mensur şiir ve fikrî eserleriyle insanın kendi özünü ve hakikatini bilerek tevhide ulaşmasını eserlerinin temel konusu hâline getirmiştir.

Sâmiha Ayverdi, *Yusuçuk* adlı eserinde insanın dünyaya gönderildiği sırada unut-

tuğu “emanet”i insanlığa “kayıp” motifiyle şöyle hatırlar: “Zihnî gayretler, belki bir hadde kadar, gizli olan mânâyı kendi sınırına dâvet edebilir. Fakat hangi akıl ve idrak, bir zevk ve şevkin istilâsına uğramadan, kâh yanan, kâh sönen bu fikir kandiliyle, şu dünya karanlığında kaybını aramış da bulmuştur?” (Ayverdi, 2014: 28)

“Ben aklımı şaşmadan, dü âlemi aşmadan, dertlere sataşmadan bir kaybım var bulur muyum? Deyin bana bulur muyum, ne dersiniz, bulur muyum? Bir kaybım var, bir kaybım var...” (Ayverdi, 2007: 26). Kenan Rifâî’nin bu kaybın ancak “hakikat yoluna girmekle” bulunabileceğine dâir sözleri, insanın hakikatiyle aslı arasında birlik olduğunu vurgulaması açısından dikkate değerdir: “Dünyâya, Allâh’ımı bulmak, nereden gelip nereye gideceğini bilmek için geldin. Sen demek, aslın demektir. Aslını bulursan, o emâneti buldun demektir.” (Rifâî, 2011: 616).

Ayverdi, mensur şiirlerinde dünyaya Allah’ı tanımaya geldiğini tekrarlar ifade ederek yaradılış amacını okurlarına hatırlar. Ayverdi, Allah’ı tanımadan bilmeden, sevmenin mümkün olmadığını yaşamı ve eserleriyle kanıtlar: “Her cins, her çeşit kitabı okuduğumu îmâ ederken, seni asıl seni sahife sahife, satır satır; cümle cümle, kelime kelime, hece hece, harf harf, nokta nokta, okumaya çalıştığımı hiçbir zaman söylemem Allah’ım.” (Ayverdi, 2008: 131).

Denilebilir ki varoluşsal bir arayışa yön veren, varlık sırrını sezdiren en etkili araçlardan biri olarak sanat, özellikle edebiyat eserleri yoluyla insanın anlam arayışını destekleyen bir alandır. Edebiyat ve düşünce eserleri insana; hayata ve hakikate dâir önemli keşif imkânları sunar. Orhan Pamuk, “*Yeni Hayat*” kitabının girişinde yer verdiği “Bir kitap okudum hayatım değişti” sözleriyle okumanın insan hayatında değişime ve gelişime pence-

re açan bir niteliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır.

İnsan, dünya hayatında, bir rehber eşliğinde ezeli ve ebedi olan Mutlak Varlığa/Allah’a kavuşmayı, tevhide ulaşmayı amaç edindiğinde kendi varlığının bilincine ve sırrına ulaşabilir. Bu hakikati İbnü’l Arabî, Yûnus Emre, Feridüddin Attâr, Hz. Mevlânâ, Hacı Bayram Veli, Hacı Bektaş-ı Veli, Aziz Mahmud Hüdâyî, Niyazî Mısri, Eşrefoğlu Rûmî, Erzurumlu İbrâhim Hakkı, İbrahim Halil Efendi, Ken’an Rifâî Hazretleri gibi nice mürid-i kâmiller gerek vazifeleriyle gerekse tasavvuf yolunu anlatan eserleriyle dile getirmişlerdir. Farklı zamanlarda dünyaya gelen büyük âlim ve âriflerin hepsi arayışta olan insana aynı şeyi söylemektedir: Nefsinden kurtul ve Hakk’a ulaş. Özetle; insanın hakikatini ve değerlerini sezdiren her türlü eser, insanın kendi hakikatiyle yüzleşerek hayatını yüce değerler uğruna inşa etmesine vesile olma gücüne sahiptir.

Kaynakça:

- Ayverdi, Sâmîha (2007). *Hancı*, 3.Basım, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Ayverdi, Sâmîha (2008). *Dile Gelen Taş*, 2. Basım, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Ayverdi, Sâmîha (2014). *Yusufçuk*, 5.Basım, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Attâr, Feridü’d-din (2006). *Mantıku’t-Tayr*, Türkçesi: Mustafa Çiçekler. İstanbul: Kaknüs.
- İnançer, Ö. Tuğrul (2011). *Dinle Neyden-Mesnevî Sohbetleri*, 4.baskı, İstanbul: Sufi.
- Kılıç, M. Erol (2011). *Sûfî ve Şiir*, 8. Bs. İstanbul: İnsan.
- Küçük, O. Nuri (2018). *Mevlânâ’ya Göre Manevî Gelişim*, 7.baskı, İstanbul: İnsan.
- Rifâî, Ken’an, 2011. *Sohbetler*. 4. Basım, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Tatçı, Mustafa (2021). *Yûnus Emre I, (Yûnus Emre’nin Hayatı San’atı Şiir Dünyası, Yûnus Emre Şerhleri)*, İstanbul: H Yayınları.

| MEHMET ULUKÜTÜK

Okumanın Hermeneutik Doğası, Okurun Hermeneutik Donanımı

Girizgâh

Okumak yazılı kültürün tahakkümü, matbaa dünyasının tazyiki, malumat çağı-
nın tahriki altında tüm büyüünden arın-
mış, sıradan ve bilindik bir eylem olarak
algılanmaktadır. Zira bugün bizler için
okuma, çoğu durumda tercihimiz olmaktan
çok maruz kaldığımız bir durumdur. Bilhas-
sa kariyer modasının hükümferma olduğu
bir mahfilin yegâne geçer akçesidir. Durum
böyleyse neden okumanın hermeneutik
doğasından ve okurun hermeneutik dona-
nımından söz ediyoruz ki? Önce bunu izah
etmek lazım. Hemen ifade edeyim ki bura-
da okuma ve okur kavramlarından pek çok
insanın anladığından başka bir şeyi anlıyor
ve anlatmaya çalışıyorum. Niyetimi, kastı-
mı ve meramı bilhassa izah ve izhar etmek
isterim.

Kanaatimce okumak, okumanın bede-
lini göze almak, risk almak, hiç yoktan dert
sahibi olmak demektir. Okudukça sadece
kazanıyor, başarıyor, yükseliyor ve ilerli-
yorsanız aslında okumuyorsunuz demektir.
Bence okumak böyle bir şey değil. Okumak
Platon'un *Phaidros* diyalogunda bahsettiği
pharmakon gibidir. Feqiye Teyran'ın *Ay Dil-
berê* şiirinde geçtiği üzere hem dert hem der-
mandır. Belki de ikisi arasında Derrida'nın
ifadesiyle karar verilemez bir durumdur.
Çünkü okuma enformatik bir alış-verişin
ötesinde metinle, yazarla, anlama girilen
bir diyalog ise okuma faaliyeti sırasında bize
neler olabileceğini önceden kestirebilmek

mümkün değildir. Bu nedenle her okuma
bir risktir. Tabii ki her risk beraberinde bir
imkânı hazırlayacaktır. Bedel ödemekse bir
imkânı doğuracaktır.

Okumanın bedelini ödemek onu epis-
temolojik ve pozitivist bir zeminden onto-
lojik ve hermeneutik bir ufka ve dünyaya
getirmek demektir. Ontolojik ve hermeneu-
tik ufuk epistemolojik özne-nesne ayırımına
dayalı Kartezyen yaklaşımdan farklı olarak
özne ile nesne arasında diyalojik bir ilişki-
nin varlığını salık verir. Buna göre okumak,
okuduğumuzla dönüşebilmeye, değişebil-
meye açık olmak demektir. Bedel ödemeyi
göze alan bir okuma hermeneutik bir oku-
madır. Bir okurun hermeneutik donanımı
ise bedel ödemeyi göze alması, yani okuma
eylemini bilgi istifleme, epistemolojik çoğal-
ma, enformatik büyüme olarak değil, içinde
hayretin, merakın, aşkın ve yaşamın, mutlu-
luğun ve acının olduğu ontolojik bir tecrü-
beye dönüştürmesidir. Aşkla ve yaşamla irt-
ibatı olmayan okuma, çok kötü bir zaman
öldürme şeklidir. İllaki zaman öldürmek,
vakit geçirmek isteniyorsa okuma dışında
her şey yapılabilir.

Aşkın ve yaşamın bedelini ödemedi sı-
ğınacağımız tek merci dua olabilir ancak. O
hâlde okumak dua etmektir. Sadece bizim
dışımızdakilerin değil, bizim de değişebil-
memiz için dua etmektir. Okudukça de-
ğişiyor, dönüşüyor, okuduklarımız ruhumuza
sirayet edebiliyor, eylemlerimize yön verebi-
liyor, muhabbetimiz çiçek açabiliyor, mer-

hametimiz ziyadeleşiyor, keskin köşelerimiz esnemeye başlıyor, zulme öfkemiz artıyor, kötülüklerle baş edebilecek gücü, zorluklara göğüs gerecek kudreti kendimizde bulabiliyor isek duamız kabul ediliyor demektir. Kabul olunmayan duadan Allah'a sığınmaktan başka elden ne gelir ki!

Okuma eylemi ancak okurla bir anlam kazanır. Zira okurdan bağımsız bir okuma yoktur. O hâlde önce yazar değil, okur vardır. Yazmak da bir okuma biçiminden başka ne olabilir ki! Okuma ise şeyleri, olay ve olguları, insan ve toplumları, evren ve atomları, bitki ve hayvanları, dün ile bugünü, benle senin aramızda geçenleri harf simgeleri kullanılarak yazılı bir metin üzerinden anlamaya, anlamlandırmaya, tercüme ve tecrübe etmeye ve yorumlamaya çalışmaktır. Bu kısa yazımızda okumanın hermeneutik doğası teşrih edilmeye çalışılacak, okuma eyleminin hermeneutik boyutları üzerine bir takım mülâhazalarda bulunulacaktır. Akabinde okuma eyleminin öznesi konumundaki okurun hermeneutik donanımı meselesi gündeme getirilecek, sıhhatli ve sahih bir okur öznenin inşasının hermeneutik imkânlarından bahsedilmeye çalışılacaktır. Tabii ki bize ayrılan sayfa sınırları içinde.

Okumanın Hermeneutik Doğası

Okumanın hermeneutik doğası, okuma eylemini formalizmden, psikanalitik teorilerden, epistemolojik kategoriler ve yargılardan kurtarmak anlamına gelmektedir. Okumayı mekanik bir eylem olmaktan çıkartıp otantik varoluşun bir parçası hâline getirmektir. Yani “*yeryüzüne, tene, kalbe ve Söz’e dokunarak, yeryüzünün, tenin, kalbin ve Söz’ün bize dokunduğu okumak*”tır. (Başaran, “Bir Metni Okumak”, s. 33)

Okuma evvela neyi, niçin okuduğunu bilmektir. Ben ne okuyorum, niçin okuyo-

rum, okuduğum kitabın derdi, sorusu, mevzusu ne? Bu soru her okuma eyleminin a priori sorusu olmak durumundadır. Okumanın hermeneutik doğasından ancak okuduğumuz kitabın derdini, sorusunu, mevzusunu anlayabildiğimizde söz edebiliriz. Çünkü “Okuma eyleminde, bir yandan, elde/önde mevcut olan metnin anlaşılması ve yazılanı anlamak hermeneutik bir çabadır. Okurken metnin anlamı ortaya çıkar, zira metin okur tarafından anlaşılabilir bir mevzuyla (*Sache*) sahiptir. Burada okura düşen görev metni motive eden temel sâikin ayırdına varmak (*differentiate*), esas konunun ne olduğunu çözmektir. Okuduğumuz; bir şiir, bir öykü, bir oyun metni ya da bir roman veyahut da akademik bir metin de olsa, okur, metni metin yapan şeye, yani metnin etrafında döndüğü mevzuyla, soruna, yani soruya ulaşma gayreti içindedir. Okumak, o hâlde, metnin okura ne söylemek istediğini anlama, metnin, cevabı olduğu esas soruyu bulma sürecinden ibarettir. Okuma eylemindeki metin, yani okunan şey (*Ding*) ise -burada şiir diyelim, anlama olayının gerçekleştiği, metnin, anlamını yorumlayan, tefsir eden, tercüme eden okura kendisini ifşa ettiği şeydir (*Sache*).” (Başaran, “Okumanın Bedensel Hermenötüğü”, 17-19) Okuma eyleminde bu süreç düz bir çizgi üzerinde ilerlemez. Okunan şey (*Ding*) ile ifşa edilen şey (*Sache*) arasında diyalojik, sentetik ve dairevi bir hareket hâlinde baştan sona, sondan başa doğru gidip gelebilir. Bu anlamda Tery Eagleton’ın da işaret ettiği gibi “okuma dümdüz, çizgisel bir hareket, (...) değildir: başlangıçta yaptığımız çözümlemeler, ardından geleni yorumlamak üzere dayanak oluşturur, ama sonradan olup bitenler, geriye dönüşle bazı özellikleri öne çıkartıp bazılarını geriye iterek ilk düşüncelerimizi dönüştürebilir.” (Eagleton, *Literary Theory: An Introduction*, 77) Buna göre okumak epis-

temolojik bir savaş değil, hermeneutik bir müzakeredir. Kendimizle, düşüncelerimizle yüzleşmek, başka fikirlerle diyaloga girmek, ortaya çıkan farklılıkları ve çatışmaları müzakere edebilmek demektir.

Her metin bir soruya cevaptır, ya da tüm cevapları kabul etmeyip soru sormaktır. Metnin sorusunu idrak edebildiğiniz oranda cevabına muttali olabilirsiniz, ya da metnin sorusunu tefekkür ettiğiniz nispette hangi cevapları reddettiğini idrak edebilirsiniz. Bu anlamda Gadamer'in soru-cevap diyalektiği okuma eyleminin hermeneutik doğasını anlamak bakımından önemlidir. Okumanın diyalojik özelliği en iyi soru-cevap rabitasında tecelli eder. Gadamer'e göre bir diyalogu yürütmek zorunlu olarak soru-cevap yapısına sahiptir. Söyleşi sanatının ilk şartı, öteki kişinin bizimle birlikte olduğunun teminat altına alınmasıdır. Bir söyleşiyi yürütmek diyalogdaki partnerlerin yöneldikleri konu tarafından yönetilmesine izin vermeleri demektir. Bu, diyalogu kişinin diğer kişiyi argümanlara boğmasını değil, öteki kişinin kanaatini, ciddiyetini dikkate almasını gerektirir (Gadamer, *Hakikat ve Yöntem II*, 148) Bir tarihsel metnin yorumun nesnesi hâline gelmesi, yorumcuya soru yöneltmesi anlamına gelir. Bu yüzden yorum daima yorumcuya yöneltilen soruyla ilişkiyi gerektirir. Bir metni anlamak bu soruyu anlamak demektir. Fakat bu, gösterdiğimiz gibi, *hermeneutik ufuk* kazanmamızla gerçekleşir. Şimdi hermeneutik ufku, metnin anlamının içinde belirlendiği *soru*'nun *ufku* olarak anlayabiliriz. Bu yüzden, anlamak isteyen kişi söylenen şeyin *arkasında* ne yattığını sormalıdır. O, bunu bir soruya cevap olarak anlamalıdır. Söylenen şeyin arkasına gidersek, kaçınılmaz şekilde söylenen şeyin *ötesinde* sorular yöneltmiş oluruz. Metnin anlamını yalnızca sorunun ufkuna - aslında mümkün

başka cevapları da içeren bir ufuktur - ulaşarak anlayabiliriz. Kaldı ki, bir cümlemin anlamı cevabı olduğu soruya bağlıdır, fakat bu anlamının zorunlu olarak onda söylenen şeyi aştığına imada bulunur. Bu mülahazaların gösterdiği gibi, anlam bilimlerinin mantığı bir soru mantığıdır. (Gadamer, *Hakikat ve Yöntem II*, 152)

Soru-cevap mantığı Gadamer'in *Horizontverschmelzung* -ufukların kaynaşması- kavramını akla getirir. Okur metne bir *tabula rasa* ile değil, dil, kültür, ideoloji, travma, eğitim ve arzuları tarafından şekillendirilmiş bir ufukla girer. Metin de kendi ufkunu sunar: tortulaşmış bir ihtimaller, sessizlikler ve kıskırtmalar ağı içinde kendini izhar eder. Dolayısıyla yorumlama, bir ufkun diğeri üzerindeki hâkimiyetinde değil, her ikisinin de dinamik ve istikrarsız ortak mevcudiyetinde ortaya çıkar. Okumanın hermeneutik doğası, epistemolojik değil ontolojik bir süreçtir. Okumak öncelikle kod çözmek, sınıflandırmak ya da eleştirmek değildir. Öncelikle karşılaşmaktır - anlamın ne keşfedildiği ne de empoze edildiği ama ortaya çıktığı fenomenolojik bir olaydır. Bu ortaya çıkışta okuma yalnızca bilişsel yetilerde değil, hafıza, beklenti, duygulanım ve tarihsellik gibi varoluşsal süreçlerde de etkili bir rol oynar. Bu anlamda okuma her zaman bir enformatik süreçten daha fazlasıdır.

Okurun Hermeneutik Donanımı

Okur ile metin arasındaki söyleşiyi, okurun metni dışlayamayacağı, sürekli içten izleyeceği hermeneutik durum başlatır. Hermeneutik söyleşide metin, hermeneutik durumu oluşturan öteki ögenin, okur'un aracılığıyla dile gelebilir ancak. Ancak yorumcu aracılığıyla, dilsel göstergeler anlama dönüşür. Ve ancak anlama süreci sonunda metnin

söz ettiği şey, konu, dile gelir. Hermeneutik söyleşide metin ile yorumcuyu birleştiren ortak nokta -kişiler arası söyleşide olduğu gibi- üzerine eğildikleri konunun kendisidir. Ancak okur, (...), metni anlamak istiyorsa, pozitivist bilim anlayışının öngördüğü nesnellik anlayışıyla yaklaşamaz konusuna. Başka deyişle, kendi tarihselliği ve bu tarihsellikten kaynaklanan önyargılardan arınarak salt nesnel bir yorum amaçlamak yerine, kendi tarihselliğini ve onun bir ürünü olan önyargılarını bilinçle devreye sokar. “Okurun çevreni, anlama sürecini başlatan ilk etkidir. Okur, kendi çevrenine koşut bir okuma davranışı içine girer; başka deyişle metne yaklaşımındaki tutumunu, (...), okurun çevreni belirler.” . (Sayın, *Metinlerle Söyleyişi*, 14-15).

Okurun, okuma sürecinde anlamı tevarüs edip yorumlamayı temellük etmesi literatürde “Okur- merkezli” yaklaşım olarak bilinir. Okur-merkezli yaklaşım, edebiyat teorisinde anlamın, yalnızca metnin kendisinden veya yazarın niyetinden değil, okurun aktif katılımıyla oluştuğunu savunan bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre, okur, bir metni anlamlandırmada ve yorumlamada aktif bir rol oynar ve anlam, okurun metinle etkileşimi sırasında inşa edilir. Bu bağlamda Hans Robert Jauss, okur-merkezli yaklaşımın önemli temsilcilerindendir. Jauss’un “beklenti ufku” kavramına göre, her okur, metni belli bir kültürel, tarihsel ve kişisel bağlam içinde okur. Metin, okurun bu beklenti ufkunu teyit edebilir, genişletebilir ya da ona meydan okuyabilir. Wolfgang Iser ise metin ile okur arasındaki etkileşime odaklanmıştır. Metinler, anlamın tamamlanması için bilinçli olarak boşluklar bırakır. Okur, bu boşlukları kendi hayal gücü ve bilgi birikimiyle doldurarak anlam yaratır.

Rosenblatt, okur ve metin arasındaki ilişkiyi “estetik okuma” ve “enformatik oku-

ma” üzerinden tahlil eder. Estetik okuma, okurun duygusal ve bireysel tepkilerini içerir. Enformatik okuma, daha çok bilgi edinmeye yönelik bir süreçtir. Okur-merkezli yaklaşım, anlamın sabit bir gerçeklik olmadığını, okurun aktif katılımıyla dinamik bir süreçte oluştuğunu savunur. Bu teori, edebiyat teorisinde bir paradigma değişikliği yaratarak, okurun metin üzerindeki rolünü yeniden tanımlamıştır. Bu teoriden sonra anlam, yalnızca yazarın niyetinde veya metnin yapısında aranmamış; okurun bireysel deneyimleri ve hayal gücüyle şekillenmeye başlamıştır. Bu yaklaşım, edebiyatı daha katılımcı bir şekilde anlamamıza imkân tanır. Okur-merkezli yaklaşım, anlamın sabit bir gerçeklik olmadığını, okurun aktif katılımıyla dinamik bir süreçte oluştuğunu savunur. Bu teori, edebiyat teorisinde bir paradigma değişikliği yaratarak, okurun metin üzerindeki rolünü yeniden tanımlamıştır.

Sonuç olarak okuma hermenutik bir doğaya sahip olduğu oranında ontolojik ve estetik bir sürece dönüşür; tecrübe edilir, değişir ve değiştirir. Hermeneutik okuma, içinde pek çok imkân ihtiva edebilir ama her imkânın bir bedeli vardır. Okumanın hermenutik doğasının bedeli ise riski göze alabilmektir. Okurun hermenutik donanımı ise işte tam burada devreye girer. Okurun, okuma sürecinde anlamı tevarüs edip yorumlamayı temellük etmesi temelde bir niyet meselesidir. Anlamayı tevarüs etmeye, yorumlamayı temellük etmeye niyet etmesi. Okuma sürecinde okur pek çok sorunla karşılaşabilir, az anlayabilir, yetersiz bir idrake sahip olabilir. Bütün bunlar teknik meselelerdir. Aslolan niyetir ve bunun için müminin (anlamayı talep edenin) niyeti (anlama talebi) amelinden (bütün teknik ve epistemolojik imkânlardan) evlâdır.

I NECDET SUBAŞI*

Okuma Sosyolojisi

Okuma sosyolojisi, okumanın bireysel bir eylem olmanın ötesinde, toplumsal yapılar, kültürel normlar ve kolektif davranışlarla nasıl şekillendiğini ve bunları nasıl etkilediğini inceleyen bir alan olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bu alandaki çalışmalar her şeyden önce okumanın toplumsal boyutlarını keşfetmeyi, birey ile toplum arasındaki bilişsel köprüleri, bilmenin hareketle geçirdiği tarihsel dönüşümleri ve bütün bunların modern çağdaki etkilerini incelemeyi önceler.

Okuma, insanlık tarihinin en eski ve derin zihinsel faaliyetlerinden biridir. Yazı düşünceyi muhafaza etmenin aracı olarak ortaya çıktığı andan itibaren, okumanın yalnızca metni çözmekten ibaret olmadığını görürüz. Çünkü okuma, bilgiye ulaşmanın ötesinde bir sosyal eylemdir. Bu açıdan ele alındığında, okuma bireysel bir deneyim olmanın yanı sıra toplumsal bir etkileşim olarak da öne çıkar. Okuma, bireylerin iç dünyasını şekillendirirken aynı zamanda toplumsal bağları güçlendiren bir sosyoloji üretir.

Okuma, bireysel bir çaba gibi görünse de sessizliğin ardında toplumsal bir anlam dünyası inşa eder. Okuma, yalnızca bir metni anlamak ya da bilgi edinmek değil; dünyaya dair pozisyon almak, anlam üretmek ve varoluşu yeniden düşündürmektir. İşte bu yüzden okuma, kendi başına da bir sosyoloji üretir. Hatta belki de başka hiçbir entelektüel faaliyet, bireyle toplum arasında bu denli

derin bir köprü kuramaz.

Okuma, bir tefekkür alanıdır. Metinle kurulan ilişki, yüzeysel değilse, okurda bir iç ses yaratır. Söz konusu iç ses, kişinin kendisiyle, dünyayla ve ötekiyle ilişkisini sorgulamasına yol açar. Bu sorgulama hâli, tam anlamıyla bir düşünce pratiğidir. Her ciddi okuma, bir nevi keşiftir. Bilinmeyen bir coğrafyada yol almak gibidir; harita vardır ama yolun nasıl geçileceği çoğunlukla okura kalmıştır. Bu keşif hâli, bireyin dünyaya dair sezgisini derinleştirir, onu daha dikkatli, daha duyarlı ve daha eleştirel bir varlık hâline getirir. Bu bağlamda okuma, entelektüel bir yürüyüşe benzetilebilir. Öyle ki insan burada artık metinle yürür, zamanla metnin içinde kaybolmaz, aksine orada kendini bulur. Bu türden bir iç yolculuk, sadece birey için değil onun temas ettiği sosyal dünya için de dönüştürücüdür.

Okuma, yalnızca bilgi edinmekle sınırlı bir eylem değildir; aynı zamanda derin bir duygusal deneyimdir. Bir metne dalarken, okur kendini bir hikâyenin içinde bulabilir, bir fikrin peşinden koşabilir ya da bir duygunun gölgesinde kaybolabilir. Bu duygusal katmanlar, okumanın sosyolojik etkilerini daha da zenginleştirir.

Tefekkür, okumanın bireyi içsel bir yolculuğa çıkaran en önemli sonuçlarından biridir. Bir metin, okuru kendi iç dünyasına döndürür; ona sorular sordurur, cevaplar aratır. Bu tefekkür, bireyin kendini yeniden inşa etmesine olanak tanır. Örneğin, bir şiir,

*Dr.

okurun duygularını adlandırmasına yardımcı olabileceği gibi bir felsefi metin, onun dünya görüşünü sorgulamasına yol açabilir. Bu süreç, bireyin yalnızca kendisiyle değil toplumuyla da bağ kurmasını sağlar. Tefekkür eden birey, daha bilinçli, daha duyarlı ve daha sorumlu bir toplumsal aktör hâline gelir.

Keşif ise okumanın bir diğer boyutudur. Her metin, bir bakıma, bilinmeyene açılan bir kapıdır. Okur, bu kapıdan geçtiğinde, yeni dünyalar, yeni fikirler ve yeni duygularla tanışır.

Tarihte olduğu gibi günümüzde de okuma faaliyeti/eylemi, bireysel kimlikleri şekillendirmekten toplumsal değişimlere ilham kaynağı olmaya kadar oldukça geniş bir yelpazede etkili bir güç olarak varlığını sürdürmeye devam ediyor.

Okumanın temel işlevi bilgi aktarımıdır. Ancak, bilginin yalnızca metinden çıkarılması değil onun nasıl yorumlandığı, içselleştirildiği ve yeniden üretilmeye hazır hâle getirildiği de önemlidir. Bir metni okurken sadece sözcükleri algılamıyoruz; aynı zamanda o sözcüklerin ardında yatan anlamları, simgeleri ve bağlamları da keşfediyoruz. Bu süreçte, okuyucu hem yazarın düşüncelerini hem de kendi deneyimlerini birleştirerek yeni bir anlam dünyası oluşturur.

Bu açıdan bakıldığında, okumanın değeri yalnızca edinilen bilginin ölçüsüyle sınırlı değildir. Okuma, entelektüel bir aktivite iken aynı zamanda duygusal, kültürel ve toplumsal bir süreçtir. Kitaplar, makaleler ya da şiirler gibi metinler de okuyucular arasında paylaşılan bir dil ve kültür yaratır. Bu dil ve kültür, toplumu bir arada tutan ortak değerleri pekiştirir. Örneğin, yaygın olarak okunan bir roman, toplumun ortak değerlerini, endişelerini ve umutlarını yansıtabilir.

Böylece, okuma yalnızca kişisel bir deneyim olmaktan çıkar ve toplumsal bir fenomen hâline gelir.

Her okuma, bireyin farklı bakış açılarıyla karşılaşmasını sağlayarak empatiyi güçlendirir. Bu perspektifler, bireyin kendi yaşamını daha iyi anlamasına yardımcı olurken, aynı zamanda başkalarının yaşamlarını da anlamasını sağlar. Örneğin, bir tarih kitabı okuyan kişi, geçmişte yaşanan olayların bugünkü toplumsal sorunlarla nasıl bağlantılı olduğunu görür. Benzer şekilde, bir felsefe metni okuyan da soyut kavramlarla ilgili düşünme becerisini geliştirir.

Okuma çoğu zaman bireysel bir tercih ve eylem gibi görünse de toplumsal bağlamlardan derinden etkilenen bir çaba olarak da değerlendirilebilir. İnsanların hangi metinleri okuduğu, nasıl ve neden okuduğu; sosyal sınıf, eğitim seviyesi ve kültürel çevre gibi unsurları göz ardı ederek çözümlenemez. Okumanın anlamı, yalnızca içerik değil bağlamla da ilgilidir. Tekrarlamak gerekirse kimin, ne zaman, nerede ve hangi niyetle okuduğu; okunanın ne olduğu kadar önemlidir. Çünkü her okuma bir bağlamda gerçekleşir ve o bağlam, bireyin okuduklarını nasıl yorumlayacağını belirler. Örneğin Bourdieu'nun meşhur "kültürel sermaye" kavramında da vurgulandığı gibi edebiyat ve diğer kültürel ürünlere aşinalık, bireylerin sosyal statülerini yükseltmelerine imkân sağlayan bir tür sosyal varlık olarak öne çıkar. Bu bağlamda daha yüksek sosyal sınıf ya da statülere mensup olan kişiler, sahip oldukları imkânların bir sonucu olarak genellikle daha fazla kitap ve eğitim kaynağına erişim sağlar ve bu da onların kültürel birikimlerini artırır.

Öte yandan toplumsal normlar ve değerler de okuma alışkanlıklarını şekillendirir; bazı kültürlerde okuma teşvik edilirken ba-

zılarında da belirli gruplar için bu olanaklar kısıtlanabilir. Öyle ki mesela cinsiyet rolleri, insanların hangi tür edebiyatları tüketeceği konusunda etkili olabilir. Ayrıca, kütüphaneler, okullar ve evler gibi okumanın gerçekleştiği belli başlı fiziksel mekânlar, bu deneyimi kolaylaştırır ya da zorlaştırır. Kamu kütüphaneleri, bilgiye erişimi kolaylaştırırken sansür gibi uygulamalar da beklenmedik bir şekilde bunu sınırlayabilir.

Ancak mesele yalnızca okuma alışkanlıklarının sosyoekonomik farklılıklarla biçimlenmesi değil aynı zamanda bu alışkanlıkların düşünsel bir dönüşüm potansiyeli taşımasıdır. Okumak, bireyin kendisini ve toplumu yeniden konumlandırmasını sağlayan bir aynadır. Özellikle kurmaca metinler, okurun başka hayatları tahayyül etmesine olanak tanır. Bu tahayyül, empatiyi ve eleştirel düşüncüyü besler. İşte tam bu noktada okumanın sosyolojik değeri açığa çıkar: Okur, kendi deneyiminin dışına çıkarak başkasının varoluşuna yaklaşır. Bu, yalnızca bireysel bir farkındalık değil kolektif bilinç için de uygun bir zemin yaratır.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, okumanın bu içsel etkileri kamusal alana da taşar. Okurlar, okudukları üzerinden anlam dünyalarını yeniden inşa ettiklerinde, bu dönüşüm toplumsal ilişkilere de yansır. Bir toplumun okuma pratikleri, o toplumun düşünme biçimlerini, değer yargılarını ve tartışma kültürünü de belirler. Modern toplumlarda bu bağlamda edebî kamular ortaya çıkar.

Okuma, aynı zamanda kamusal alan ve mekânların oluşumunda da istisnai bir rol oynar. Edebî eserler, toplumsal meseleler üzerine gerçekleşmesi umulan tartışmaları ateşleyebilir, kamuoyunu şekillendirebilir ve hatta sosyal hareketleri bile tetikleyebilir. Toplumsal düzeyde karşılık bulmuş hareket-

lerin pek çoğunda kabul görmüş referans ağlarının etkisi asla küçümsenemez. Gerçekten de büyük toplumsal hareketliliklerin ideolojik, dinsel ya da entelektüel zemininin oluşmasında okuma faaliyetinin yönlendirici etkileri hep hatırlardadır. Ayrıca minimal düzeyde özellikle aile içinde hikâye okuma ya da eğitim ortamlarında grup tartışmaları gibi pratikler de okuma sayesinde kültürel normları pekiştirir, toplumu birbirine bağlayan değerleri ve nesiller arası bilgi aktarımını tahkim eder. Eğitimde, ortak okuma ve tartışma, eleştirel düşünme ve işbirlikçi öğrenme becerilerinin gelişimi toplumsal hayatın kalitesini kademe kademe artırır. Bu nedenle, okuma sosyolojisi, bireyleri bir araya getiren ve toplumsal dokuyu güçlendiren söz konusu kolektif boyutların bir sonucu olarak değerlendirilmeyi sıklıkla hak eder.

Okuma, bireyin kimliğini inşa ederken yalnızca bireysel tercihlere dayanmaz; kültürel, tarihsel ve ideolojik kalıplarla şekillenir. Bir kişinin okuma tercihleri, onun nasıl bir benlik inşa ettiğinin, dünyayı hangi mercekten gördüğünün bir yansımasıdır. Bu açıdan okuma, kimlik politikalarının da bir parçasıdır. Hangi yazarları okuduğumuz, hangi türleri benimsediğimiz, hangi anlatıların bizi cezbediği; tümüyle kim olduğumuzu, kim olmak istediğimizi ortaya koyar. Okur, metinle karşılaşmasında kendini yeniden kurar.

Okuma alışkanlıklarının tarihsel dönüşümüne baktığımızda, yazının icadından matbaanın yaygınlaşmasına, oradan dijitalleşmeye kadar her teknolojik dönüşüm okumanın doğasını da değiştirmiştir. 19. yüzyılda romanın yaygınlaşması, orta sınıfini kendini ifade edişinde belirleyici olmuş; 20. yüzyılda gazeteler, bireyi gündelik olaylara dair fikir sahibi kılmıştır. 21. yüzyılda ise okuma, ekranlara taşınmış, hız ve anlık haz

temelinde biçimlenmiştir. Bu dönüşümler, yalnızca bireyin değil toplumun hafızasının da yapısını değiştirmiştir.

Konuyu daha da açmak gerekirse okuma pratikleri, tarih boyunca teknolojik ve toplumsal değişimlerle şekillenmiştir. Sözel toplumlarda bilginin, hikâye anlatımı ve ritüeller yoluyla sözlü olarak aktarıldığını biliyoruz. Yazı sistemlerinin icadı ve yaygınlaşması bilginin kaydedilmesini mümkün kılmış ancak okuma yetkinliği genellikle din adamları ya da yazıcılar gibi küçük bir elit gruba özgü bir ayrıcalık olarak kurumsallaşmıştı. 15. yüzyılda matbaanın geliştirilmesi, kitapların maliyetini düşürerek okuryazarlığı olabildiğince yaygınlaştırmıştır. Bu durum Rönesans ve Aydınlanma gibi süreçleri doğuran entelektüel hareketleri beslemiş ve bireylerin belli başlı geleneksel otoriteleri sorgulamasının önünü açmıştır. Bu süreklilik içinde mesela Sanayi Devrimi, basılı materyallerin üretimini hızlandırarak kitle iletişim araçlarının ve çeşitli edebî türlerin ortaya çıkmasını sağlamada emsalsiz bir rol oynamıştır.

20. yüzyıldan itibaren, radyo ve televizyon gibi yeni eğlence biçimleri okuma ile rekabet etse de okuma eğitim ve kişisel gelişim için temel bir etkinlik olarak kalmaya devam etmiştir. Son yıllarda, internet ve dijital teknolojiler de okuma pratiklerinin yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. E-kitaplar ve çevrimiçi makaleler, bilgiye erişimi kolaylaştırırken, bilgi ve dikkat dağınıklığı gibi yeni zorlukları da ortaya çıkarmıştır. Buna gereksiz malumat stoklarını, bilgi çöplerini ve anlamsız ilgi ve yönelimleri de eklemek gerekir. Ne var ki bu tarihsel süreç de sonuçta okumanın yeni koşullara adapte olarak bu bağlamda teknolojik yeniliklere ve kültürel değişimlere uyum sağlayarak varlığını deruhte ettirdiğini göstermektedir. Anlaşılan o ki dün

olduğu gibi bugün de okumak hep var olan bir irade, eylem ve yorumlama alanıdır.

Dijital çağ, okuma pratiklerinde köklü değişiklikler getirmiştir. Geleneksel derin okuma, metne yoğun bir şekilde odaklanmayı ve kesintisiz bir şekilde bağ kurmayı içerirken, hiper okuma, çevrimiçi ortamda hızlı tarama ve çoklu görev yapmayı tanımlamaktadır. Hiper okuma, bilgiye hızlı erişim sağlasa da genellikle yüzeysel bir anlayışla sonuçlanmaktadır. Pek çok araştırma, derin okumanın daha iyi bellek tutma ve eleştirel düşünme sağladığını, çünkü okuyucuların karmaşık bağlantılar kurmasına ve metni derinlemesine düşünmesine olanak tanıdığını öne sürmektedir. Bilindiği gibi dijital ortamlar, bağlantılar, reklamlar ve bildirimler gibi dikkat dağıtıcı unsurlarla doludur ve bu da okuma deneyimini sık sık kesintiye uğratmaktadır. Ne var ki bununla birlikte, dijital okuma, söz gelimi engelliler için de erişilebilirlik, taşınabilir e-kütüphaneler ve geniş bilgi kaynaklarına anında erişim gibi avantajlar sunmaktadır. Ayrıca çevrimiçi platformların, küresel edebî toplulukların ve yeni kanunların oluşmasını sağladığını, okuyucuların farklı kültürlerden insanlarla fikir alışverişinde bulunmasına olanak tanıdığına sıklıkla şahit oluyoruz.

Okuma, bireyleri ve toplumları dönüştürme potansiyeline sahiptir. Edebiyat, okuyucuların farklı yaşamları ve bakış açılarını deneyimlemesine olanak tanıyarak derin empatiyi teşvik etmektedir. Okurken farklı geçmişlerden karakterlerin hikâyelerine dalmak, okuyucuların insan duygularını ve toplumsal karmaşıklıkları daha iyi anlamasını sağlamakta; bu da daha fazla ilgi ve sosyal farkındalığa yol açmaktadır.

Okuma, aynı zamanda eleştirel bilinci geliştirmekte; yeni fikirler ve alternatif ba-

kış açları sunarak okuyucuların bildik var-sayımlarını sorgulamasına ve yeni birtakım bağımsız görüşler oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Yukarıda da vurgulandığı gibi, tarihsel olarak edebiyat sosyal hareketlerde önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, eşitlik ve adalet temalarını ele alan pek çok eser, verili kamuoyunu harekete geçirmiş ve değişimi savunmuştur.

Okuma, ifade özgürlüğünün kısıtlandığı bağlamlarda bir direniş biçimi olarak da işlev görebilir. Yasaklanmış metinlere erişmek, bireylerin entelektüel arayışlarını korumalarına ve daha geniş düzeyde varlık göstermelerine, bu uğurdaki mücadelelere dâhil olmalarına fırsat verir. Aynı şekilde kolektif düzeydeki ortak okuma deneyimleri de bireyleri ortak idealler etrafında birleştirerek dayanışma ve toplu eylemi teşvik eder. Bu nedenle, okuma sadece kişisel bir zenginleşme eylemi değil aynı zamanda toplumsal değişme ve farklılaşma için güçlü bir araçtır.

Elbette bu cemaat, homojen değildir. Farklı okuma biçimleri, farklı düşünme tarzları üretir. Kimi okur bilgiyi arar, kimi anlamı, kimi duyguyu, kimi ideolojik bir doğrultuyu. Bu çeşitlilik, aslında okumanın sosyolojik zenginliğini oluşturur. Çünkü bu farklılıklar, toplum içindeki düşünsel çoğulluğun ve entelektüel dinamizmin göstergesidir. Dolayısıyla okuma, bir kültürel çatışma alanı olduğu kadar, bir uzlaşma zemini de olabilir. Hangi kitapların kanon kabul edildiği, hangilerinin dışarda bırakıldığı, hangi okuma biçimlerinin meşru sayıldığı; tümü bir iktidar meselesidir. Bu yönüyle okuma,

politik bir eylem hâline gelir. Ne okuduğumuz, neyi görmezden geldiğimiz kadar belirleyicidir.

Okuma sosyolojisi, bu sessiz eylemin gürültüsünü anlamaya çalışır. Okumak, bireysel bir seçimden öte, toplumsal bir göstergedir. Ne kadar okunduğu kadar, neyin, nasıl ve hangi niyetle okunduğu da önemlidir. Çünkü okuma, yalnızca zihni değil toplumu da dönüştürür. Tefekkür, keşif ve empatiyle dolu bir okuma pratiği; toplumun kendine ayna tutmasını sağlar. Bu aynada yalnızca birey değil kolektif varoluş da görünür hâle gelir. Ve belki de en çok bu yüzden, okumak hâlâ anlamlıdır. Çünkü düşünmek, hissetmek ve birlikte var olmak; okumanın topluma sunduğu en değerli katkılardandır.

Sonuçta okuma sosyolojisi, okumanın bireysel kimliklerden toplumsal değişimlere kadar geniş bir yelpazede nasıl etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bireyleri topluma bağlayan, kültürel kimlikleri şekillendiren ve sosyal hareketleri destekleyen okuma, güçlü bir toplumsal kuvvettir. Dijital çağda, yeni teknolojilerin faydalarını derin ve yansıtıcı okuma ile dengelemek kritik bir önem kazanmıştır. Geleneksel ve dijital formatları kapsayan okuryazarlığı teşvik ederek ve edebî kaynaklara eşit erişimi sağlayarak, okumanın dönüştürücü potansiyelini daha empatik, eleştirel ve birleşik toplumlar inşa etmek için kullanabiliriz. Okumanın sosyolojik boyutlarını anlamak, onun insan gelişimindeki rolünü zenginleştirir ve sürekli değişen bir dünyada kalıcı önemini vurgular.

| ALİ GALİP YENER

Okuma Tecrübesi ve Eleştirel Okuma üzerine

Okuma tecrübesi, her birey için bazı şahsî özelliklerin, benzersiz yaşantıların bir kompozisyonu şeklinde karşımıza çıkar. Okuma tecrübesini öznel veya şahsî olandan çıkarıp objektif hâle getiren akademik analizler okurun biriciklik duygusunu deşifre eder ve okuma yaşantısında her okur için geçerli hususları tespit etmeye çalışır. Okuduğunuz yazıda okuma tecrübesinin bireysel tezahürlerinin yanı sıra, konu ile ilgili akademik yaklaşımlara ve eleştirel okumanın bir misali olarak şiir okuma tecrübesine değinmeyi amaçlıyoruz.

Okuma tecrübesinin sübjektif hâli için bir misal vermek gerekirse, eleştirilen Orhan Koçak'ın büyük romancı Marcel Proust'u genç yaşta ilk defa okumuş biri olarak kendi okuma yaşantısını tasvir etmesini aktarabiliriz: “*Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*’nin İngilizce çevirisini buldum okulun kütüphanesinde. Hiçbir şey anlamadığımı söylemek bile fazla: Kalakaldım, okudum ve kalakaldım, okurken kalakaldım. Bütün bir yaz, ayrı düştüğüm koca bir mevsim.” (O. Koçak, *Bir Deneyim Olarak Okumak*, Öteki Okumalar, Sayı 1, İstanbul: Şubat 2003, s. 59) Genç okur yukarıdaki okuma tecrübesini “travma” kavramı ile değerlendirir ve Proust’un şaheserinin ruhunda işlemesini metnin kendisinde icrasını devam ettirmesi olarak idrak eder. Dünyanın dört bir yanında çok sayıda edebiyatçıyı derinden etkilemiş, “kristal cümlelerin” babası Proust’un *Okuma Üzerine* isimli denemesinde okuma tecrübesinin billurlaşmış hâlinin tasvirini şöyle buluruz:

“Bize yaşanmamış gibi gelen çocukluk günlerimizde, çok sevdiğimiz bir kitapla geçirdiğimiz günler kadar dolu dolu yaşanmış başka bir gün belki yoktur. (...) Kitabın en ilginç bölümünde oyun oynayalım diye bizi aramaya gelen bir arkadaş; gözlerimizi sayfadan ayırmak veya yerimizi değiştirmek zorunda bırakan rahatsız edici güneş ışığı veya arı; tadına bakalım diye getirilen yiyecekler (...) kitap okurken sadece uygunsuz bir şey olarak algıladığımız bütün bu şeyler, tersine, öylesine tatlı (o dönemde bu denli bir aşkla okuduğumuz kitaptan çok daha değerli olduğunu şimdi anladığımız) bir hatırayı içimize işliyorlardır ki, bugün bile geçmiş zamanın bu kitaplarını karıştırmak aklımıza gelirse, bu kitapları, mazi olmuş günlerden kalan yegâne takvim olarak ve artık var olmayan evlerin ve gölcüklerin, sayfalarına yansıdığını görme umuduyla karıştırırız.” (Marcel Proust, *Okuma Üzerine*, Çev: I. Ergüden, Nisan Yay. İstanbul:1997:7-8)

Akademik analizlerle beraber okuma tecrübesi şahsî, sübjektif bir şey olmaktan çıkar ve objektif kriterlerin hâkim olduğu alana geçeriz. Büyük eleştirilen ve edebiyat teorisini Harold Bloom, *Nasıl ve Neden Okumalıyız?*’da (Çev: A. Ölmez, Ketebe Yay. İstanbul: 2021) iyi okumayı yalnızlığın sağladığı büyük bir zevk, en sadra şifa zevklerden biri olarak görür. İnsanın iyi bir okur olmayı illa ki kendi başına öğreneceğini, akademik edebî eleştirinin tecrübi ve faydacı olduğunu, teorik yönünün geride kaldığını vurgular. Objektif edebî eleştirinin kitaptaki derunî olanı dışa vurmayı hedeflediğini be-

lirtir. Okumanın kendi karar ve görüşlerini oluşturmaya, kendini inşa etmeyi amaçlayan insanlar için önemli ve insanın kendini değiştirmeye hazırlanmasında gerekli bir faaliyet olduğunu ifade eder. Bloom'a göre mütemadiyen okumanın esas sebebi insanın kendi aklından daha özgün bir akla sahip olma arzusunda yatar. Büyük yazarları, her zaman okunan klasikleri okumanın bir bakıma kutsiyet ihtiva ettiğini, aynı zamanda geleneksel kanonu derin okumanın motivasyonunun zor bir zevke erişebilmek olduğunu iddia eder. Bloom'un kitaptaki çok sayıda önemli tespitinden bir diğeri ise ideolojiye dairdir. Teorisyen, bir ideolojiye hizmet etmek için okumanın hiçbir surette okumak olmadığını yazar.

Şimdi eleştirel okumanın bir biçimi olarak şiir okuma tecrübesine geçelim. Şiir okurken bütün edebiyat okumalarında olduğu gibi okuma tecrübesinin bireysel ve akademik yönlerini aynı anda ele almak mümkün hale gelir. Elbette dilersek şiiri sadece okur, haz alır, ihtiyaç duyduğumuzda tekrar okur ve sevdiklerimizle paylaşıyoruz. Eleştirel okuma bundan farklıdır; eleştirel okuma deyince özneliği de barındıran bir tavır, şiir bilgisinin desteğinde şiirlerin eleştirel okumasını kast ediyoruz. “Şiir nasıl okunur?” sorusuna verilmiş cevapları değerlendirmeyi gözetken okuma tecrübesi, öznel ile nesnelliğin etkileşimini içinde barındırır. Şiir okuma tecrübesinin özelliklerine geçmeden önce, öznel ve nesnel unsurları beraber içeren genel okuma tecrübesine değinmekte fayda var. Okurun etkinliği, şiirin (genel olarak edebî eserin) dil içi bir sistem özelliği ile metnin somut varlığı dışındaki pek çok sistemle kurduğu ilişki bağlamında şekillenir. Okumanın iki esas yönü hakkında edebiyat teorisyeni Northrop Frye'in tespitine bakalım:

“Ne zaman bir şey okusak, ilginizin iki yönde birden işlediğini görürüz. Bunlardan dış doğrultulu, merkezkaç nitelikli olan

birincisi ile okumamızın dışına çıkarız hep, bireysel yapıtlardan onların anlamlarına, ya da gerçekte belleğimizdeki uzlaşımlarla ilişkilerine döneriz. İkinci yön ise iç doğrultulu, merkezci niteliklidir. Bununla da sözcüklerden, oluşturdukları daha geniş sözlü örgülerin anlamını geliştirmeye çalışırız.” (Aktaran: Akşit Göktürk, *Okuma Uğraşı*, Çağdaş Yay. İstanbul:1980:166)

Böylece eleştirel şiir okumanın, akademik analiz anlamında iki farklı boyutun iletişimi ile oluştuğunu söylemek mümkündür.

Geç kapitalist dönemin karakteristikleri arasında toplumsal hayata derinden nüfuz etmiş şiddet, emperyalist tahakküm, savaş vb ilk planda sayılabilir. Böyle bir dönemde, edebî eleştiri ve şiir okuma tecrübesinin devasa meselelerden yılıp içe kapanması ve akademisyenler tarafından biçimci unsurların analizine indirgenmesi yakıcı bir problem olarak belirir. Edebî eleştirinin toplumla ve ahlâkî olanla kurduğu bağların zayıflaması şiir okuma tecrübesine olumsuz anlamda etki eder. Esas mesele bir bütün olarak tecrübenin kaybında yatar. Modernizmde şimdiki zamanın mutlaklaştırılması süreci, her şeyin “ebedî şimdi”ye sıkıştırılması, gelecekte beklenimin mahvı kadar önemli bir diğer sonuca, gelenekle bağın kaybı sonucuna da yol açar. Gelenekle bağın kaybetmek demek tecrübenin en önemli unsurunu kaybetmek demektir. Gelenegin kaybının, insanın İlahi Hakikat ile ilişkisini koparmasının, hakiki ve sunî ihtiyaçları arasındaki farkı hissedemeden “sonsuz bir şimdiki zaman tasavvuru” içinde kendisini ve hayatı metalaşmış olarak algılamasının şiir okuma tecrübesine ve genel anlamda edebiyatla kurulan ilişkiye yoğun şekilde zarar verdiği muhakkaktır. Bize kalırsa, tecrübenin ve gelenekle bağın kaybı, Batı medeniyetinde beşerî olanın çözülüşüne, beşeriliğin manevî ufkunun kaybı ile beraber toplumsal bağların geri dönüşsüz bir şekilde gevşemesine yol açar.

Orhan Koçak, Eleştiri Üzerine Bir Söyleşi’de (<http://www.narteks.net/index.php?view=article@catid=248>. Erişim tarihi: 09.03.2025) her okurun iyi okuma ve zevk alarak okumanın dışında esere bir problem açısından bakma imkânına da sahip olduğunu, bu anlamda eleştirmenin her şeyden önce iyi ve dikkatli bir okur olması gerektiğini söylerken haklıdır. Ayrıca refleksif okuma diye bir şey de vardır, yani kişinin aldığı zevkin şartları üzerinde durması ve zevkini, okuma tecrübesinin öznelliğinin dışında, toplumsal, kültürel, siyasi boyutları olan bir bakıma dış tecrübe diyebileceğimiz şey ile ilişkilendirmesi söz konusudur. Koçak refleksif okumadan ne anladığını T. W. Adorno’nun ünlü cümlesi ile ifade eder: “Eserin kendi kendini icra etmesini sağlamak”. Elbette edebî eseri konuşturan, kendi kendini icra etmesine izin veren okur çok tecrübelidir, kendini iyi yetiştirmiştir veya profesyonel bir okurdur, eleştirmendir. Ancak şiir okuma tecrübesi, profesyonel neticelere ulaşsa, estetik analiz seviyesine varsa da esasen yola hep bir naiflikten, “ilk izlenim”den, metne kapılma ânından çıkar; okurun macerası böyle başlar. Özel tecrübeyi şekillendiren ise, edebî bir metnin bize nüfuz etmesine izin verdiğimiz o büyülü ânın macerası yani her okurun edebî lezzeti iliklerinde hissettiği iç seyahatin ihtişamıdır.

Şiir okuma tecrübesi hakkında daha detaylı bir şeyler söylemek bakımından şiirin ne olduğu gibi çetrefilli bir konuya biraz olsun değinmek şart. Edebiyat teorisyeni Terry Eagleton, dilin bir tür fenomenolojisi olarak gördüğü şiiri “gösterilenin veya anlamın anlamlandırma sürecinin kendisinin tamamı olduğu dil” şeklinde tarif eder. Postmodernizmin illüzyonlara açık, estetik tecrübeyi toplumsal hayatın imkânlarından soyutlayan, ahlâktan ve kutsal olandan mümkün mertebe ayırt ettiği bir öznelliğe sınırsız yer açıp şimdiki zamanın tasarrufuna

hapseden bir tutum olduğunu düşünüyoruz. Eagleton, *Şiir Nasıl Okunur*’da (Çev: K. Genç, Agora Kitaplığı, İstanbul: 2011) poetik olana az önce belirttiğimiz postmodernizmin eleştirisi çerçevesinde yaklaşır ve modernliğin getirdiği sıkıntıları aşma gibi zor bir vazifeyi şiire yükler:

“Şiir bize yapılan bir şeydir, yalnızca bize söylenen bir şey değildir. Sözcüklerinin anlamı onların deneyimiyle yakın bir bağlantı içindedir. Şiirsel olanın bir başka ayrıştırıcı özelliği daha vardır. Modern çağ bir yanıyla ciddi ancak biraz duygusuz bir rasyonalizmle ve diğer yanıyla irrasyonalizmin bir dizi cazip ancak tehlikeli biçimleri arasında bölünmüş durumdadır. Ancak şiir bu boşluğu kaldıracak bir köprü sunar. Anlamın ince ayrıntılarıyla neredeyse diğer bütün söylemlerden daha çok ilgilenir ve böylece akıl yürütmeye ve ihtiyatlı bir farkındalığa olan borcunu öder.” (Eagleton: 2011: 34-35)

Şiir okuma tecrübesi elbette aynı zamanda teknik bir iştir. Kapitalist piyasacı ilişkilere sıkışmış, kutsal olandan ve iç tecrübe imkânından bütünüyle uzaklaşmış özellikteki şiir ortamında, şairlerin bir kısmının şiirin metalaştırılmasına karşı direndiklerini görmekteyiz. Onların içseslerini dinleyerek, İlahi Hakikat ile bağlarını koparmadan şiir yazdıklarına şahit olmaktayız. Bu şartlar altında şiir, sadece ritim, ölçü, uyak, gramer, ses bilgisi, söz dizimi gibi teknik verilerin işleyiş biçimlerinin analizine tabi tutulan bir okuma faaliyeti ile tecrübe edilemez. Böyle bir hassasiyetle baktığımızda şiir okuma üzerine Türk şiirinde 20. yüzyılda yazılan okuma rehberlerinin, şiir okuma tecrübesini okurla tartışan eserlerin çok azının ciddi bir vasıfta olduğu görülür. Bunlar arasında İsmet Özel’in *Şiir Okuma Kılavuzu* (Şiir Kitabı içinde, Adam Yay. İstanbul:1982) seçkin bir yere sahiptir. Özel, şiir okumayı insanın bütüne, bütün içindeki yerine varma zorluğunu yenme gayretinin bir parçası olarak görür.

Şiirin bir bütüne ait olunma duygusundan kalkılarak okunduğunu vurgular:

“Ne zaman insan karanlık bir yerde sayıklamaya itilmiş, insan ilişkileri karışık, karıştırıcı, bozucu niteliklere bürünmüş, insanın bir başka insana söyleyeceği söz anlamını kaybetmiş, insan davranışları yapaylık, içtensizlik yüklü hale gelmişse, insanlar şiir okumak, şiirle uğraşmak, şiirden öğrenmek gereğini duymuşlardır.” (Özel: 1982: 22-23)

Özel’in şiir okuma tecrübesi ile kast ettiği şey, insanların günlük yaşayışlarında kelimelerin anlatım gücüne ulaşamadıkları bir durumda şiire başvurmak zorunda olmalarına dayanır. Özel’in bütünden bahsederek açtığı yolu şöyle genişletebiliriz. İnsan, bütün içindeki yerini ararken aynı anda toplumda kendi olarak kabul edilme ihtiyacını da karşılamaya çalışır. Onun manevî bütünlüğün içindeki yer arayışı ancak toplumsal kabbulle desteklenerek kuvvetlenir.

Yazının sonunda okuma tecrübesinin edebiyat kültürünün esasını oluşturduğunu, bu tecrübenin hiç şüphe yok ki, okurun içinde bulunduğu sosyal, kültürel ortamdan doğrudan etkilendiğini ve günümüzde dijital dünyada, ekran bağımlılığının tehdidi altında yaşamaya çalıştığını ekleyelim. Her şeye rağmen, okuma tecrübesinin esas önem ve değeri hususunda edebiyat teorisyenleri R. Wellek ve A. Warren’in *Edebiyat Teorisi*’nde (Türkçede ilk baskı *Yazın Kuramı* ismiyle, Çev: Y. Salman- S. Karantay, Altın Kitaplar, İstanbul: 1982) yer verdiği klasik ifadeyle yazıyı bitirelim: “Okumayı, eleştirel kavrama ve duyarlılığı içerecek biçimde yaygınlaştırsak bile, okuma sanatı salt kişisel bilgilenme için gerekli bir idealdir. Böyle bir ideal olarak okumak (...) edebî kültüre temel oluşturur.” (1982: 23)

| SEHER ÖZKÖK

Zamansız

Yıkılıp giden geceye bıraktım maviyi

İçim huzursuz bir uçurum
Düşmeye, düşmeye ve düşmeye çağırıyor beni
Atlatılmış hayatlar var cebimde
Göğüslerim amazon eksikliği
Gözlerimi emanet ettiğim bir hikâye
İnsanların işte dünya dediği

Şimdi bir su kenarında
Kaburgamda ölü bebekler ve memleketler
Bakıyorum yansıyan yalnızlığa
Taş izi bırakıyorum
Taş izi
Sekip duruyor zamanda.

Yabancı ve yalancı bir dil
Dolaşıyor aramızda
Kanadı kopmuş kuş
Dalı kırılmış ağaç
Aşk artık çağımızda.

Durun dinlenin biraz dakikalar
Ana tutunmalıdır biraz da
Bir tren istasyonuyum evet
Trenlerin terk ettiği
Vedaların yıllarca kirlettiği
Ve biliyorum ki
Durmuş bir saatin hüznü, üzerimdeki.

| BEYHAN KANTER

Osmanlı Kadınlarının Okuma Kültürüne Dair Notlar

Osmanlı döneminde kadınların yazma faaliyetleri, eğitimleri gibi konular hem Osmanlı basınında hem de günümüz sosyal bilimler araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Osmanlı döneminde Türk kadınlarının okuma pratikleri, okuma kültürleri ile ilgili pek fazla araştırma yapılmadığı söylenebilir. Özellikle 1850'lerden önce Osmanlı kadınları ne okurdu? Osmanlı dönemi Türk kadınlarının okuma kültürleri hangi saiklerden beslenirdi? Kadınlar arasında yaygın bir okuma kültürü var mıydı? Gibi soruların cevabını bulmak birtakım güçlükleri içermektedir. Tanzimat'tan önceki dönemde özellikle divan edebiyatı içerisinde yer alan kadın şairlerin yazdıkları eserlerden hareketle okuma pratikleri hakkında fikir edinebilsek de kadın şairlerin kadın okurlarının olup olmadığı ile ilgili olarak elimizde pek bir bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinde erkek sesini ya da divan şiirinin sistematik yapısını kullanan kadın şairler de genellikle devrin bürokrat kesimine mensup paşaların veya ulemanın kızları ve torunlarıdır. Ulema ve bürokrat ailelerine mensup kadınların aldıkları eğitim, terekelerinde, mektuplarında hissedilmekle birlikte edebî ve kültürel atmosferde varlık alanı oluşturan kadınların eserlerinde de ilmî birikimleri ve müktesebatları açıkça görülmektedir.

Osmanlı Türk kadınlarının okuma pratiklerinin tespitinde 1850 tarihinden öncesini belirlemenin güç olduğunu söylememizdeki sebep ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadınlara yönelik süreli yayınların

yaygınlaşmasının kadın okurların matbuat alanında görünür olmalarıyla ilgilidir. Zira 1869'da kadınlara yönelik olarak yayımlanan *Terakki-i Muhadderat*'la birlikte farklı gelir seviyesine mensup kadınların yazma ve okuma pratikleri hakkındaki düşünceleri özelinde neler okuduklarına dair fikir edinebilmekteyiz. Bunun yanı sıra 1850 sonrası Osmanlı dönemi Türk kadınlarının okuma pratiklerinin tespitinde, dönem basınında yer alan yazıların, kitap reklamlarının ve otobiyografik anlatıların, hatıratların ciddi bir önemi söz konusudur. Dolayısıyla okuma kültürü ile ilgili genel değerlendirmelerde olduğu gibi Osmanlı devri Türk kadınlarının okuma pratiklerinin zenginleşmesinde de elbette matbaanın Osmanlı'ya gelmesinin önemli bir etkisi söz konusudur. Matbaanın Osmanlı'ya geç de olsa gelişi, erkek okuryazar oranında artış sağladığı gibi kadınların da okuma kültürlerinin zenginleşmesine, okumanın sadece bir heves değil aynı zamanda bir ihtiyaç hâline dönüşmesine etki eder.

Matbaanın gelişi, yayınevlerinin kurulması, gazetecilik kültürünün gelişmesi, müvezzilerin pek çok mahalleye ulaşması ve kitapçıların açılması, kitaplara erişimi kolaylaştırır, kitap çeşitliliğinin artmasını sağlar. Tanzimat'tan sonra edebî yenileşme sürecine girilmesi, halkın anlayabileceği bir edebiyat inşa etme gerekliliğinin sürekli vurgulanması ve Şinasi'nin öncülüğünde gazete kültürünün yerleşmeye başlaması, Osmanlı dönemi okuma kültürü açısından da bir miladî işaret eder. Aslında Osmanlı dönemi kadın okur-

ların haritası ile kadın yazarların tipoloji haritası bir noktada kesişmektedir. Zira dönemin kadın şair ve yazarlarının tipolojisi aynı zamanda kadın okurların tipolojisine dair veriler de sunmaktadır. Saraylarda, paşa konaklarında yetişen varlıklı ailelerin kızları ile ulema ailelerine mensup kadınların özel bir eğitime tabi tutulmaları ve “kültürel sermayeleri”, okuma kültürlerinin de sadece dinî kitaplarla sınırlı kalmamasına etki eder. Özellikle Tanzimat’tan sonraki süreçte Fransızca öğrenmenin yaygınlaşması neticesinde sadece bürokrat ailesine mensup kadınlar değil aynı zamanda Darulmuallimat’ta eğitim gören kadınlar da Fransız edebiyatına dair kaynaklara ve kitaplara yönelirler. Bu bağlamda dönem kadınının da kendi aralarında gerek toplanarak gerekse yazışmalarla edebî bir muhit kurduklarını, birbirlerinin eserlerini okuyup değerlendirdiklerini söylemek gerekir. Söz gelimi Fatma Aliye’nin kız kardeşi Emine Semiye, Şadiye, Makbule Leman, Fatma Fahrunnisa ve Nigâr Hanım ile görüşürler, birbirlerinin eserleri hakkında edebî değerlendirmelerde bulunurlar. Osmanlı bürokratlarının kızlarının okuma pratiklerinin gelişmesinde, farklı türlerde eserler okumalarında birbirleriyle olan diyaloglarının yanı sıra devrin meşhur edipleriyle olan diyalogları da etkilidir. Bu çerçevede Fatma Aliye’ye edebî çevrelerde hamilik yapan ve onun biyografisini yazarak edebiyat kamusu içerisinde tanınmasına etki eden Ahmet Mithat Efendi ile kadınlara yönelik süreli yayın çıkaran gazetecilere ayrıcalık atfetmek gerekir.

Osmanlı dönemi kadınlarının okuma pratiklerine dair ipucu sunan belgeler arasında kadın terekeleri, yabancı yazarların seyahatnameleri, hatıratlar, mektuplar, günlükler de önemli bir yer tutar. Bu eserlere bakıldığında özellikle gelir seviyesi yüksek ailelerin veya bürokrat eşleri/çocukları olan Osmanlı kadınlarının gazete ve dergilerde

görünmeseler de aslında ciddi bir okuma kültürüne sahip oldukları anlaşılmaktadır. Osmanlı kadınlarının okuma kültürlerine etki eden unsurlar, özel derslerin, aile ve muhitin yanı sıra ilgi ve istidatla da ilgilidir. Söz konusu durum, Tanzimat’tan önceki asırlarda da kadın şairler özelinde görülmektedir. Zira ulema kızlarının evde ciddi bir eğitim almaları, Osmanlı geleneğinde yer almaktadır. Dolayısıyla varlıklı ailelere ve ulema ailelerine mensup kadınların örgün eğitim kurumlarına devam etmeseler de evdeki diğer erkek çocukları gibi eğitimlerine itina gösterildiği söylenebilir. Nitekim Fatma Aliye’nin edebiyattan felsefeye uzanan yazma serüveni çok yönlü bir okuma perspektifine sahip olduğunu gösterir. Yine Nigâr Hanım’ın günlüklerinden de hem yerli hem yabancı edebiyatı yakından takip ettiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı aydın ya da bürokratlarının eş veya annelerinin de, memur eş ve çocuklarının da belli bir kültür birikimine sahip oldukları görülmektedir. Devrin aydınlarının kızlarına farklı türlerde kitap okuttukları ve doğru imla ile yazmalarına ehemmiyet gösterdiklerine dair örneklerden biri, Namık Kemal’in kızı Feride’ye sık aralıklarla gönderdiği mektuplardır. Namık Kemal’in kızı Feride’nin özellikle babasının eserlerini okuduğu ve bunlar hakkında fikir sahibi olduğu Ali Ekrem’in anılarından anlaşılmaktadır. Öte yandan Feride’nin Magosa’daki babasından mektupla kitabını istemesi, Namık Kemal’in ise kitabın tashihinin henüz bitmediğini söylemesi, Feride’nin babasının eserlerini okuduğuna dair bir kanaat oluşturmaktadır.ERCÜMENT EKREM TALU’nun hatıralarında yazdığına göre; Rezaizade Mahmut Ekrem’in eşi, hattat ve münşi Mehmet Arif Efendi’nin en küçük kızı Ayşe Güzide Hanım, Arapça, Farsça, Fransızca ve biraz da Ermenice bilmektedir. Sürekli tarih kitapları okur, Ekrem’in müsveddelerini temize çeker, Kemal ve Hamit’in eserlerini

istinsah eder. Bu istinsah babasının hattat olmasından kaynaklı bir yazı güzelliği ile de izah edilebilir. Bizzat Arapça ve Farsça tahsil ettirilen Paris'ten dönen ağabeyleri tarafından Fransızca öğretilen Ayşe Güzide Hanım kültürel sermayesi zengin bir kadındır.

Öte yandan Osmanlı'da farklı sosyal tabakalara mensup kadınların siyer, tefsir, hadis, fıkıh gibi İslami bilgiler ve özellikle *Kur'an-ı Kerim* öğrendikleri bilinmektedir. Bunun yanı sıra okuma kültürünün özellikle Osmanlı başkenti İstanbul'da ya da İzmir, Selanik gibi liman kentlerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Anadolu'da ise okuma yazma oranına bağlı olarak okuma kültürü özellikle kadınlar arasında dinî eserlerle sınırlıdır.

İstanbul veya Anadolu şehirlerinde orta hâlli bir hayat süren kadınların gündelik pratikleri saraylarda ve konaklarda yaşayan kadınlarla bazı noktalarda kesişir. Zira kız çocuklarına küçük yaşlardan itibaren *Kur'an-ı Kerim* öğretildiği gibi her zaman kitaplar aracılığıyla olmasa da şifahi olarak dinî kültür ve bilgiler kazandırılmaya çalışılır. Osmanlı döneminde özellikle kız çocukları için ortaöğretim ve üniversite düzeyinde okullar açılmadan önce evlerinde/konaklarında özel eğitim gören kadınlar ile ulema ailelerin kızları istisna tutulacak olursa okuma kültürünün daha çok dinî kitaplar etrafında geliştiği söylenebilir. Zira saraydan konaklara, köşklere kadar kız çocuklarına öncelikle *Kur'an-ı Kerim* öğretilmesi amaçlanır. *Kur'an-ı Kerim*'in, Arap harfleri ile yazılması, aslında okuma-yazmada kolaylık sağlasa da hareke meselesinden dolayı *Kur'an-ı Kerim* okuyabilen herkesin okuma bildiği söylenemez. Öte yandan konu komşuyu davet ederek mevlit okutma ve Tanzimat'tan sonra ise uzun kış gecelerinde evlerde toplanarak çeşitli edebî eserleri okuma, dönemin hatırat türü eserlerinde ifade edilir.

Saray ve konaklarda da sözlü kültür ürünlerine önem verilmekle birlikte özellik-

le halk arasında sözlü kültürün hâkimiyeti kadınların anlattığı hikâyeler, menâkıpnamelerin yanı sıra kadın âşıkların okudukları şiirler aracılığıyla ortaya çıkar. Anadolu'nun hemen her köşesinde de Battalname, Gazavatname gibi dinî ve ahlaki hikâyelerin yanında masalların, halk hikâyelerinin kadınlar arasında anlatıldığı bilinmektedir. Yoksul veya orta hâlli ailelerde kız çocukları sıbyan mekteplerine gönderilir. Sıbyan mektebine devam eden çocuklara *Envarü'l Aşıkîn*, *Hulviyyat*, *Ahmediyye*, *Muhammediyye*, *Dürr-i Yekta*, *Mısraklı İlmihal* kitapları dışında musiki usulü ile Mevlid-i Şerif, Kaside-i Bürde, Nat-ı Şerif-i Nebevi okutulur.

Osmanlı döneminde kadınların eğitimi ve okuma pratiklerini zenginleştirmeleri gerektiği ile ilgili tartışmalarda erkek aydınların yanı sıra özellikle İslam'ın kadınları okumaya teşvik ettiğini ispatlamaya çalışan Fatma Aliye'yi aktif olarak görürüz. Fatma Aliye'nin *Namdar-ı Zenan-ı İslamiyan* kitabı da bu amaçla yazılmıştır. Öte yandan Ahmet Cevdet Paşa'nın torunu Zeyneb Sünbül Hanım da *Hanımlara Mahsus Gazete*'de yayımlanan bir makalesinde kadınların vakit buldukça okuduklarını, hüner kazandıklarını ve tarihe bakınca bunu görmenin mümkün olduğunu yazar. Nitekim İslam diniyle birlikte kadınlar için ilerleme yolunun açıldığını özellikle dinî vazifelerin ifası noktasında okuyup yazma ve öğrenmeye gayret etmenin lazım olduğunu ifade eder. Zeynep Sünbül'e göre İslam kadınları arasında harekeli yazı ile birlikte birkaç sure olsun okumayı bilen çoktur. Bu bağlamda İslam kadınları için okuyup yazmanın mecburi olduğunu dinî bilgiler açısından dile getirir. Kadınların harekeli yazıları okuyabildikleri *Terakki-i Muhadderât*'a gönderilen mektuplarda da anlatılır. Kadınların özellikle harekeli yazı okuyabilmeleri, aslında *Kur'an-ı Kerim*'in kız çocuklarına yaygın bir biçimde öğretilmeye çalışıldığını yansıtmaktadır.

Kitap okumanın yaygınlaşmasında süreli yayınların dışında kira ile kitap verilmesinin de etkisi söz konusu olmalıdır. Söz gelimi 1918-1919 yılları arasında kadınlara yönelik bir dergi olarak yayımlanan Türk Kadını'nda Halk Kitabhanesinin kira ile kitap okutduğu "Halk Kitabhanesi Kira ile Kitap Okutuyor" ilanı ile duyurulur. İlanda; Edebiyat-ı Cedide romanları, Jules Verne'in eserleri ve piyasada bulunmayan pek çok kitabın bulunduğu duyurulur. Öte yandan Halk Kitabhanesinin eski kitaplar aldığına dair duyuruda da yer alan bilhassa kadınlığa, tarih ve edebiyata dair satacak kitapları olanların evvele Halk Kitabhanesine götürmelerini istemeleri dikkat çekicidir.

19. asrın ikinci yarısından itibaren kız çocuklarının ve kadınların okuma pratikleri ile ilgili verileri yansıtan önemli kaynaklar arasında süreli yayınlar gelmektedir. Özellikle kadınlar ve çocuklar için yayımlanan süreli yayınlara gönderilen mektuplar, çeşitli edebî eserler ve kadınlarla ilgili meseleler hakkında kısmi de olsa fikir sahibi olmamıza imkân tanımaktadır. Çocuk dergilerine kız çocukları tarafından gönderilen mektuplara bakıldığı zaman da ailelerde bir okuma farkındalığının oluşmaya başladığı dikkat çeker. Dolayısıyla Osmanlı döneminde gazetecilik kültürünün gelişmesi ve kadınlara yönelik süreli yayınların 1869'dan sonra artmaya başlaması, kadınların matbuat içerisinde görünürlüklerinin artması Türk kadınlarının okuma pratiklerinin çeşitlenmesine etki eder. Diğer taraftan da kadınların neleri okuyup neleri okumayacaklarına dair muhafazakâr refleksler dikkat çeker. Özellikle kadınların roman okumaları ahlaki kaygılar nedeniyle pek hoş karşılanmaz. Ancak bu tutum sadece Osmanlı'ya münhasır bir durum olmayıp Avrupa'da da benzer yaklaşımlar yer almaktadır.

| NURETTİN DURMAN

Hayat Diyorum

Alnıma kelebek sessizliği gibi
Konuyorsun ya kaderim
Kendime bakışımı uzaklara
Bıraksam diyorum.

Nasıl geçer bilemiyorum ama
Yakama yapışan bu yapışkanı
Nasıl etsem de boşluğa düşürsem
Hesabını güzel yapsam diyorum.

Olmuyor sonunda olmuyor bir de
Uzak desem değil yanı başımda
Gülünü özlemiş sevgili midir ki
Bekliyor beni an be an diyorum.

Hayat diyorum bu hayat
Beni bir başıma bırakmayan
Bu gül goncası bir kalp çarpıntısı
Bu ağırlı geçen günler diyorum.

| KONUSAN: SERCAN CEYLAN

Mehmet Narlı ile "Sözün Düşüşü, Estetik Huzursuzluk, Eleştirel Okuma Üzerine"

-Metin, yorum, söz ve yazı ile kurduğumuz bir hatırlama kültürümüz, bir dünya yaşantımız var. Modern yaşam, okuma eylemiyle belki 'büyülü' bir ilişki içinde görünmüyor ama söz ile kutsallığın büyüğü teknolojiden çok önce, iç içeydiler. Taberi'ye göre yazıyı 21 yaprağın üzerine yazması için Hz. Adem'e öğreten Cebrail, Hz. Muhammed'e 'oku' emrini tebliğ ediyor. Yuhanna İncil'i "Başlangıçta Söz vardı" diyerek başlıyor. Okuryazar-

lığın arkaik kaynağı olarak öykülen bu 'söz' denen şey nedir? Bugün 'söz'ü hangi kavramlarla anlıyoruz? Modern özne bir şeyler hakkında neyden söz ediyor?

-Aslında her şey sözdür. Kutsal metinlerde söylenen ve hermenötik yorumlardan da bize geçen söz kavramı vahyi işaret eder. Vahiy sözdür. Yazı değil. Bilgi, söz ile gelir. Ve hakikati işaret eder. Dilbilimde yani Saussure'un sözünü ettiği söz ve dil ayrımı

bu değil. Dil yani bütün varlıkların varoluş sahnesine, varoluşa çıkışlarını gösteren yapı dil dediğimiz şeydir. Söz ise insana ait olan bu dilin göstergeler üzerinden aktarılmasıdır. Söz dediğimiz şey dilsel göstergedir de diyelim. Dillerin yani insanların kullandığı diller (Türkçe, İngilizce, Latince) kodlama yoluyla oluşturulan sözlerin oluşmasıdır. Dil kodlarının söz olarak örgütlenmesi de diyebiliriz. Varlıklar kendilerinin var olduklarının nasıl farkına varırlar? Dille farkına varırlar. Diyelim suyun akarken ses çıkarması, yağmurun gürültüsü, hayvanların davranışları vs. Bütün bunlar bir varlığın kendi olarak yaşadığının, yani varlık alanında bulunduğu göstergesi aslında, dil denen şey bunun bir işareti. “Her varlık kendi diliyle yaratılanı zikreder, anar” ayetinin söylediği bu dildir. Çünkü varlıkların kendi varoluşlarıyla ilgili bir dilleri var. Yani varoluşlarını fark ettikleri bir dilleri var. Henüz söz yok ortada. Ama bizim şu anda her bildiğimiz, biliniyor dediğimiz şey sözdendir, sözdür. Allah, insana diğer varlıklardan ayrı olarak sözü de verdi. Lafızları öğretti; delaletleri gösterdi. İnsana sesleri örgütleyerek konuşma formunu icat ettirdi. İnsan hece, kelime, ibare dediği dilbilgisi kategorilerini üretti

Bilmediğimiz bir zamanda, bilmediğimiz bir dilde Allah insanla bir sözleşme yapmış ama o bugünkü insan dili (söz) değil. “Ben sizin Rabbiniz miyim” sorusunu “evet” anlamında onaylamışız. O gün söz yok, kelime yok henüz; o dil hangisi ise onunla cevap vermişiz ve kabul etmişiz. Yaratıcı demiş ki “Ben yeryüzünde bir yer inşa ettim. O inşa ettiğim yere de sizi gönderdim. Siz orada yaşayacaksınız.” Bu bilgiyi bize insanla bildirdi. Yani Allah bizimle insanı/

peygamberleri araya koyarak sözle muhatap oldu, biz de onu sözle bildik. İşte bu olay, o ‘dil’den kopuştur. Çünkü yaratılıştaki oradayken şu andaki insan dili yok... Oradayken varlık olduğumuz idraki var ama nasıl bir dille varlık alanına çıktık bilmiyoruz. Ayrılmadan /kopuştan sonra artık kendi aramızda bir dile ihtiyacımız var. Sözü, yani insan dilini zorunlu kılan bu ayrılmadır. Ve Yaratıcı, Âdem’e, insanoğluna yani, isimlendirme kuvvesi veriyor. Böylece insanlar birbiriyle, nesnelerle karşılaştıklarında onlara isimler veriyor. Daha doğrusu o nesneyi kendi hayatlarına almak için isimlendirmeleri gerekiyor. Yeryüzündeki insan varlığının artık temel aracı söz. Oradayken söz yoktu, dolayısıyla aracı da yoktu.

-J. P. Sartre “Ozanlar konuşmaz. Susmaz da. Bambaşka bir şeydir onların yaptığı” diyor bir yazısında. Felsefeci ya da bir romancı olan Sartre’in şiirin ya da kurmacanın ‘metafizik’ gerçeğini ima ettiği açık. Peki edebiyatçıların aradığı, gösterdiği, sezdiği o büyümlü gerçek ne olabilir? Yazarların söylediğini herkes neden söyleyemez? Ozanların susması nasıl bir konuşmadır? Ya da her şey bir oyun mu?

- Her şeyin başlangıcı bir kelime olarak ‘oku’ eylemine dayanıyor. Ayetteki ‘oku’ emrinin hikâyesini hatırlamak gerek. Arapçası, Türkçesi, İngilizcesi fark etmesizin eylemi ifade ederken bu kelime kullanılıyor. Kelimeye biraz etimolojik ve arkeolojik bakınlar, yani eski Arapçadan bakanlar, bu

okunan, ‘ikra’nın aslında ‘davet’ anlamını içerdiğini söylüyorlar. Çağırarak, bildirmek anlamında. Bugün, oku eyleminde bildirme anlamı yok gibi görünüyor, değil mi? Hayır, aslında her okuma bir bildirmedir. Yani, daha doğrusu, her söz kullanımı bir bildirmedir. Bir sözü kullandığınızda, aslında bir bildiriği, bir bilme durumunu iletiyorsunuz, aktarıyorsunuz. Dünyalıkla, dünyada olmaklıkla insan oluşumuzun, şartlarından biri bu. Bir dil sahibi olmak. Yani, söz sahibi olmak. O sözün de bize, verildiği söyleniyor. Peki, biz bundan ne zaman haberdar oluyoruz. Kur’an inmeye başlayınca, vahiyle. O hâlde söz dediğimiz şey, yeryüzünde olan bir şey. Yani, yeryüzünde olmaklığımızla ilgili bir hikâye.

Yeryüzü toplumu olarak biz, Tanrı’yla, Tanrı’nın söylediğiyle hatta Tanrı idrakiyle ancak sözle muhatap olabiliyoruz. Mevlâna, Tanrı’ya yakarırken “bana öyle bir dil ver ki, söylemeye gerek kalmasın” diyordu. Yani, nasıl aykırı bir şey bu? Söylenilmeyen dil nedir? Sanatçıyı ve modern özneyi tarif ederken bugün ‘sözün düşüşü’, sözün yozlaşması, sözün soysuzlaşması, buharlaşması kavramları kullanılıyor artık. Oysa söz vahiydi ve bize emanet edilen bir şeydi. Bu ‘söz’e yorumlar, göstergeler, metinler eklediğimizde aslında, onun kaynağından uzaklaşmış da oluyoruz. Sözün düşüşü büyük anlatıların ölümü, hakikatin ölümü, hakikatin yok olması, aynı kapıya çıkar. Çünkü hakikat, bize verilen sözün içindeydi. Söz buharlaştığında veya merkezinden uzaklaştığında, aslında hakikatten de uzaklaşıyor. Peki, büyük hakikat nedir? Öldüğü söylenen büyük hakikat varlığın hikâyesidir. Varlığın hikâyesi, büyük bir hakikattir ve büyük anlatı budur. Hristi-

yanlıkta ya da Müslümanlıkta da hakikatin kaybı, insanın, kök hikâyeye müdahalesi ile ortaya çıkmaktadır. Allah kendisinin insan- da bilinir olması için dili/sözü yarattı. Onu kullanan sanat da aslında insanın kendisini bilmesi içindir. Tam da burada Sezai Karakoç’un “sanat, yaratılanı taklit değil, yaratışı taklittir” sözünü bağlamına oturtabiliriz. Tanrı, insanın sahip ve sorumlu olduğu bir dünya yaratıyor, sanatçı da eserle sahip ve sorumlu olduğu bir dünya kurar.

İnsanın kendi varlığını idrak etmesi ve aslında ortada durduğu kadarından fazla olduğunu da sezmesi büyük bir işkence. İnsanın kendi bedeninde sıkışmış bir hayvana benzetildiği tasavvufi/felsefi ekollerin işaret ettiği de budur. Can ve beden ilişkisindeki, kuş ve kafes ilişkisindeki istiareleri hatırlayalım. Bedendeki can, kafesteki kuş, hakikattir. Hakikat, tek ve sınırsız, beden ve kafes hem çoğul hem sınırlı. Beden ve kafes bir anlamda dünyadır ve bu ontolojik bir şeydir. Sanatçı olarak insanoğlunun dünyaya sıkışmasından bahsediyoruz. Kafeste yaşayan insanın durumu dünyada olmakla ilgili paradoksal bir gerçeği işaret eder.

Buradan metne/yazıya gelelim. Yeryüzünde her şey bir gösterge; her şey bir metin, bütün görüntüler bir ayet. Biz bunlarla temasa geçiyoruz. Bunlarla temasa geçerek bilimler üretiyoruz, felsefeler, duygular, fikirler, sanatlar ve nihayet edebiyatlar üretiyoruz. Bunları anlamlandırmak, konumlandırmak için kavramlar üretiyoruz. Varlığın anlamlarına ve işlevlerine dair çoğaltmalar yapıyoruz. Bunlar zaman içinde kalıplaşıyor, mazmunlaşıyor. Ama yine o büyük göstergeler âlemini anlamamıza yetmiyor. Sanatın elinde sadece söz/dil var. Ressamların kullandığı

ğı boya ya da heykeltraşın kullandığı taş bile zihinde üretilen dilin sözden farklı bir biçim olarak yansımastır aslında. Dili olmayanın resmi de heykeli de olmaz desek yeridir yani.

Sanatçı, kullandığı göstergeleri/sözleri, kalıpları/somutluğu aşan farklı bireşimlere, ilişkilendirmelere sokmak zorunda. Buna esas itibariyle soyutlama diyebiliriz. Sözü, tanımlanmış, görülmüş, biçimlenmiş, tekrar edilmiş, taşınmış bağlamlarından koparmaktır soyutlama dediğimiz şey; bir koparmadır. Sanat bunu yapıyor. Sanatçı bunu yapıyor. “Ağaç” dediğinde somutta durur ama “ağacın ağzını bıçak açmıyor” dediğinde soyutlamaya girer. Ağaç, gündelik

bağlamından, bilinen, toplanabilen, taşınabilen bağlamından kopuyor böylece ve büyük göstergeler âlemine salınıyor. Ahmet Haşim’in dediği yer burası: Bütün “idrak mntukaları haricinde” olan bir yer. Sanatçı tahayyül ederek oraya gidiyor belki ama orada kalırsa, sadece kopma meydana gelir. Oysa sanatın tamamlanması için yeniden dünyalık bağlanımı oluşturma zorunludur yani sanatçının gittiği yerden geri dönmesi gerekiyor. Dönüş, soyutlamanın bir imge olarak biçimlenmiş olmasıdır. İlk soyutlama sanatın başladığı yerdir dersek yeniden somutlama da bittiği yerdir. Şiir de resim de bu arada oluyor. Bu arayla, somut-soyut-somut süreciyle ilgili söylenilen şeylere sanat teorisi

ya da kuram diyoruz. Peki soyutlamayı, yaratmayı herkes yapabilir mi? Bunu yapan seçilmiş bir idrak midir? Sanatçının söylediğini veya yaptığını başka biri yapamıyor mesela. Sanatçının söylediğini söyleyebilmek, yaptığını yapabilmek için sadece ilham ve zekâ yetmiyor; soyutlama yeteneğinin ortaya çıkmış olması gerekiyor. Bir de “anlamsal huzursuzluk” veya “estetik huzursuzluk” diyebileceğimiz bir huzursuzluk soyutlamaya yöneliyor sanki. Çünkü huzurlu olanın soyutlamaya gittiği pek görülmez.

-Yöntem olarak siz sanki daha çok epistemolojik, fenomenolojik ve hatta ontolojik bir çözümleme yapıyorsunuz. Geleneksel edebiyat yöntemleri açısından nadiren baktınız. O zaman edebiyat sadece metinlerden, anlatı kuramlarından, okuryazarlıktan ibaret görülmemeli diyebilir miyiz?

-Edebiyat dediğimiz, eser dediğimiz (bir şiir, resim, roman vs) görüntünün, duygunun, düşüncenin formudur esasında ve bu form, somut varlıklarımız arasına eklenen bir varlıktır. Yani eser doğada bir dil olarak varsa da bir form olarak yoktur. Edebiyatı sözden de dilden de ayırmamız lazım. Edebiyat diyebilmemiz için diğer türlere başvurmaya, edebiyat tarihine, ansiklopedilere, şiirlere gerek var. Sonuçta edebiyat dediğimiz şey için ortada bir formun olması gerekiyor. Bu formlar kendi içinde, tarihsel süreçler içinde benzeşerek, dönüşerek, eskisinin yeniden biçim kazanması hâliyle devam etmiştir ve biçimler sonsuzdur. Sizin sorduğunuz şey, biçimle ilgili değil, bir insan eylemi olarak edebiyatla ilgili aslında.

İnsan üretimi olarak edebiyat neyi kapsıyor? Elbette sözü kapsıyor. Ama unutmayalım ki bilim de felsefe de sözle yapılıyor. Ama ayırıcı noktayı işaret edelim şimdi. Edebiyatın sözü bilimi de felsefeyi de kapsıyor. Söz, her şeyi kapsadığı gibi edebiyatın form olarak biçimlendirdiği duyular, görüşler, seziler de insana dair her şeyi kapsıyor. Edebiyatla felsefe, sosyoloji, psikoloji arasında kurulan ilişkilendirmeler de aslında bu gerçekliğe işaret ederler. Elbette bu belirleme edebiyat hem resimdir, müziktir hem de tarihtir, sosyolojidir, psikolojidir anlamına da gelmez. Ama edebiyatın, bunlarsız olabileceği anlamına da gelmez. İnsanı anlatan, insanda var olan, insanı tanımaya çalışan her şey, aslında doğal olarak edebiyatta da vardır. Biraz uçuk gelebilir ama felsefe, psikoloji, tarih, sosyoloji olarak adlandırdığımız insan arayışları, kendi içinde bir edebiyata sahip olmazlarsa, yani kendilerini açıklayacak göstergelere sanatın soyutlamasına benzer bir yöntemle bakmazlarsa biraz tıknafes olurlar gibime geliyor. Mesela, edebiyatın, felsefenin, sosyolojinin, psikolojinin birbirinin içinde olduğu, birbirlerini etkiledikleri, dönüştürdükleri, geliştirdikleri yolundaki bir akademik bakışın yokluğu, ciddi bir arızadır. Ve Ne yazık ki akademi bu arızayla epeyce maluldür. Göstergeleri okuyamayan, çözümleyemeyen beşerî bilimlerin varlığı, edebiyatın içinde bu beşerî bilimlerin tamamının bulunduğunu idrak edemeyen bir edebiyat biliminin varlığı artık akademide gizlenemeyecek kadar ortadadır.

İster sözün düşüşü diyelim, ister hakikatin veya büyük anlatının krizi diyelim, temel kopuş, olan bitenin, insanla ilgili olan her şeyin, birbirini var ettiği, birbirinin içinde olduğu yolundaki idrakin bozulmasıyla

ilgilidir. Modern dünyanın, bilimsel, kategorileri, modelleri, yöntemsel kategorileri çoğaldı, genişledi. Bu kategoriler içinde çalışanlara uzman, denildi. Bütüncül, insan ve varlık idrakinin, farklı bilimler ve yöntemlerle birbirinden ayrışması, özerkleşmesi modernlikle başladı. Ama modernliğin kurucuları, ayrışmayı görece de olsa bütünüyle bir kopuşa değil dönüştürmeden ilerledi; en azından geçmişin bütüncül verilerinin izini sürmekten asla vazgeçmedi. Asıl sorun modernlikle başlayan ayrışma ve farklılaşmayı, tarihsel ve bütüncül verilerden kopma olarak taklit eden toplumlarda görüldü. Ve ne yazık ki bu toplumların eğitim kurumları buna göre örgütlendi; mühendislik, sanat, edebiyat, tarih gibi ayrılmış alanlar, üniversitelerde bu kopuşun süreği olarak örgütlendi. Dolayısıyla bu örgütlenme içinde eğitim görenler, sadece o bütüncül bakış açısından mahrum olmadı aynı zamanda kısmen özerkleşmiş alanların birbiriyle ilişkisinin esaslarından da mahrum kaldı. Böyle olunca da birer disiplin olarak adlandırılan alanlarda esas eleştirel ve analitik akla dayanan özgün ve yaratıcı bir üretime geçilmedi. Yüzlerce edebiyat, tarih, sosyoloji, psikoloji, iktisat vs bölümlerinden yaratıcı eleştiri çıkmamasının temel sebebi budur. Bütün bu özgün eğitim süreçlerinin sonunda bulgulara ulaşılamıyor, adlandırılmıyor, var olanlar da analiz edilemiyor. Biraz aşırı bulunabilir ama niyetimin problemi göstermek olduğunu belirterek şunu söylemek zorundayım: Üniversitelerimizde uzmanlık denilen şey uzmanlığa dönüştü. Bu bir yabancılaşma, yabancılaşmadır; aslında uzmanlık sanılan alana yabancılaşma. Uzmanlık sanılan alanın kendi iç çoğulluğu, çeşitliliği, yöntem-

leri bilinmediği gibi, uzmanlık sanılan alanın diğer alanlarla ilişkisi, birbirlerini nasıl etkiledikleri de bilinmiyor. Edebiyat eğitimi alıyor ama edebiyata yabancılaşıyor; psikoloji eğitimi görüyor ama psikolojiye yabancılaşıyor. Adı edebiyatçı, psikolog, tarihçi, sosyolog oluyor ama aslında bu niteliklere yabancılaşıyor.

-Dile birçok şey borçlu olduğumuz açık. Elias Canetti, "Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi"nde yaptığı konuşmada Almanya'dan İngiltere'ye göç ettikten sonra dil konusunda nasıl hassaslaştığından söz eder. Sözcüklerin bilinci, hatta "İnsanın artık yalnızca kendisi için kullandığı bir tür gizli dil" vardır ona göre. Canetti, bu konuşmasında dinleyicilere sorular sorar. Mesela dil, yeni dünyanın sürekli baskısı karşısında nasıl savunur kendini? Yapısında ve özgül ağırlığında bir değişiklik olur mu? Daha buyurgan, daha saldırgan bir tutuma mı girer? Yoksa kendi içine kapanır, saklanır mı? Size de yöneltmek istiyorum bu soruları.

-Soruların içindeki göndermeleri duydukça korktuğumu söyleyeyim. Bu göndermelere uzanarak düşüncelerimi toparlamam neredeyse imkânsız. Ama bir şeyler söylemeye çalışayım.

'Dilsiziz' demek geçti içimden. Edebiyat bağlamını kastetmiyorum; toplumsal iletişimimiz, eğitim kurumlarımız hatta siyasal hayatımız bağlamında en can alıcı yoksunluğumuzun dil olduğunu düşünüyorum.

Dediğim gibi sadece edebiyatla sınırlı değil, sosyolojiyle, siyasetle hatta kimyayla, fizikle, mühendislikle ilgili sorunlarımızın kaynağında dilsizlik var. Dilsizlikle neyi kastediyorum? Yüzeydeki problem yeterince kelime bilmemekle ilişkilendiriliyor ve tuhaftır hemen her alanda uzmanlar bunu söylüyor. Doğrudur elbette; az kelime kullandığımızdan dolayı varlıklar, düşünceler, kavramlar arasında ilişkililer kuramıyoruz. Kuramayınca da ifade edemiyoruz. Eğer öyleyse bunun nispeten daha kolay tamir edilebilir bir arıza olması gerekir. Esasen eğitimin amaçları arasında bu eksikliği gidermek de vardır zaten. Fakat dilsizliğimizin daha derin sebepleri olmalı. Bunlardan birine, biraz dikkat çeksin için biraz da dilsizliğimizin acısını daha kıskırtıcı şekilde duyursun diye “dil haysiyeti”nin zedelenmesi diyorum. Dilin haysiyeti nedir? Bir ibarede, bir cümlede, uyarıcı etkinin algılandığını, algılananın bir ileti içeriği oluşturarak söze dönüşmesi ve alıcının iletiyi almasıdır; gönderici ile alıcı arasındaki anlamsal uzlaşmadır. Örneğin çay içmek itiyorum (uyarıcı); “Bana bir çay verebilir misiniz” şeklinde sözü dönüştürüyorum; garson bu sözü algılıyor (alıcı) ve masama bir bardak çay bırakıyor (anlam). Sonuçta gönderici olarak ben ve alıcı olarak garson anlamsal bir uzlaşmada buluşuyoruz. Ama buna benzer bir sonucun oluşmadığı her durumda cümle haysiyetini kaybetmeye başlar. Haysiyetini kaybetmeye başlayan cümleler çoğaldıkça en basitinden en karmaşığna kadar bütün iletişim ve aktarım biçimlerinde ciddi sorunlar baş gösterir. Sözü haysiyeti, söz diminin yanlış ve eksik olması, gönderen ve alan arasında anlamı bilinmeyen ke-

limelerin kullanılması, hafızada karşılığı olmayan veya hafızada yuva kuramayan kelimelerin kullanılması, sözde/cümlede anlam karmaşasının bulunması gibi nispeten basit sebeplerden olabileceği gibi muhataplar arasındaki yöntemsizlikten, bir arada bulunanların soyutlama yeteneklerinin çok farklı düzeylerde olması gibi daha birtakım derin sebeplerden de kaynaklanabilir. Nitekim dil düzeyi henüz gelişmemiş bir çocuğa devrik cümle kurulduğunda, dili kullanabilme düzeyi biraz gelişmiş ama iletilerdeki eksikliği fark ederek anlamı tamamlama becerisi gelişmemiş birine tümleçlerinden biri eksik bir cümle sunulduğunda, gönderenin anlamını bildiği ama alıcının bilmediği bir kelime kullanıldığında, iletinin içindeki bir kelimenin kavramın hafızadaki yerinin de harekete geçirilmesi gerektiğinde ve alanın zihninde o kavramın, kelimenin yeri olmadığında, cümleyi kuranın zihin karışıklığı cümlede anlam karışıklıkları, zıtlıkları oluşturduğunda daha ileri düzeyde, söz imgelere sarıldığında ve muhatabın soyutlama yeteneği oluşmadığında sözün/cümlelerin/dilin haysiyeti zarar görür. Yani söz güvenilirliğini kaybeder. Daha aşırı bir benzetme ile söz yalama olur. Kelime bilme sayılarını artırarak, söz dizimi becerilerini geliştirerek, neyi kime nasıl ve ne kadar söyleyeceğiniz konusunda yöntemler kullanarak dilin güvenilirliğini bir ölçüde sağlamak mümkün olabilir. Ancak bir sözdeki bütün kelimeler tanıınıyorsa, bir cümle söz dizimi kurallarına uygunsa ama yine de anlam dediğimiz sonuca ulaşamıyorsa mesele çok ciddidir ve artık bir dil ve idrak kaybıyla karşı karşıyayız demektir. Dil ve idrak kaybı yaşayana ni-

çin anlamadığına dair bir şey söylemenin de pek anlamı kalmayacaktır. Dil ve idrak kaybı olarak nitelediğimiz dilin/sözün/cümlelerin haysiyet kaybı, anlam kaydırmaları, hafızanın bozulması, sayısız yeni kelimelerin çok hızlı bir şekilde dolaşıma girmesi, kelimelerin hafızada bir yuva kuramaması ile meydana gelmektedir. Dilin haysiyetinin zedelenmesi, küresel üreticilerin tüketim çarklarını hızlandırmasına yarayacaktır. Kültür ve ideoloji endüstrisinin kuşatmasına yardım edecektir. Daha soyut olan başka bir patoloji de var. Bana göre en tehlikelisi bu. Bir dilde anlamlar olsa bile o anlamların sosyal ilişkilerde, siyasal ilişkilerde, hukuki ilişkilerde hiçbir şekilde değer görmemesi. Sözün düşüşü aslında, insanların anlamdan uzaklaşması. Totaliter ülkelerde, öbürünün uydusu haline gelen ülkelerde, tüketimin çok yoğun ama üretimin olmadığı ülkelerde, bütün ilişkilerin hukuktan, adaletten kopmuş olduğu ülkelerde, bu dediğim şey meydana gelir. Gerçekte sözün anlamına hiç kimse itibar etmez. İşte “dil haysiyetinin kaybolması dediğim” durum budur

-Böyle bir ortamda okumanın yazmanın ya da yorumun bir anlamı kalır mı?

-Son ifadelerimden sonra bu soruyu sorman doğal tabi. Kendimi bir çıkışsızlığa sürükledim sanki. Sonuçta “çıkış yok” demeyeceğim kesinlikle ama biraz daha ilerlemem lazım. Sözünü ettiğim zeminde sadece okunan metnin anlaşılmasına değil okuma eyleminin de anlaşılması olabileceğine değinmek isterim. Zaten okuma dediğimiz

eylem, öğretimimizde, o az önce değindiğim patolojiye uygun biçimde çok basit sonuçlar çıkarmak üzere kurgulanmış gibi görünüyor. En alt düzeyde bir bilgi edinme düzleminde bakılıyor okumaya. Mesela Yakup Kadri Yaban’da Milli Mücadele’yi anlatıyor dediğinizde romanı okumuş oluyorsunuz. Bunu diyemediğinizde ya romanı okumamış ya da anlamamış oluyorsunuz. *Han Duvarları*’nı okuyan bir öğrenci, ‘Faruk Nafiz, Anadolu’yu realist bir gözle tasvir etmiştir’ demedikçe şiiri anlamadığını söylüyorsunuz. Öğrenciler, bilgisi hocada duran cevabı vermedikçe, anlamamış oluyorlar. Neticede insanlar cevap veremedikçe de onlara sürekli anlamadıklarına dair yüklemelerde bulunuyoruz. Bir süre sonra gerçekten insanlar anlamadıklarını düşünüyorlar. Elbette psikolojik bir ketleme yaşıyor bu durumda ama bence nörolojik bir durum oluyor; beyindeki kortikal alan kendini kilitlemeye başlıyor. Bunun bilincine ulaşamadığınız için de, zekâ yetersizliği, tembellik, ilgisizlik meselelerinin tanımlanması için imdadımıza yetişiyor. Anlama durumunda elbette bu sayılanların etkisi vardır ama ortaya koyduğumuz yaklaşım asıl nedenin farklı olduğunu da göstermektedir. Öğretiler, eğiticiler olarak şunu düşünmek zorundayız: Anlamamanın asıl sebebi, bütün eğitim süreçlerinde okunan şeyin bizim beklediğimiz sonuç cümlesine dönüşüp dönüşmediğini kontrol etmemizdir.

Şimdi asla “çıkış yok” demeyeceğim konusuna gelelim.

Okuma dediğimiz eylem, bütün varlıklarla temas kurma biçimi esasına bağlansa; okuma eylemi, suyla, çiçekle, ateşle, dersle, insanla, kitapla, sözle, cümleyle, türküyü, şarkıyla, temasa geçmek olarak anlaşılabilir;

anlam dediğimiz çıkarım da bu temasın insanlarda bıraktığı izler ve etkiler olarak kabul edilse, herkes şu veya bu oranda şu veya bu bağlamda anlıyor olma durumuna geçecektir. İnsan kendisiyle varlıklar arasındaki ilişkilerden, entelektüel ve duygusal bağlamda çoğalarak çıkacaktır. Çünkü seni etkileyen şey anladığın şeydir. Şiirle, romanla, filmle, müzikle böyle temasa geçelim. Bu tarzda bir anlama, çocukların o mükemmel meraklarını özgürleştirecek ve çoğaltacaktır. Dolayısıyla aslında pek de işe yaramayan “çocuklara okuma alışkanlığı kazandırma” kampanyalarına da gerek yoktur. Çocukların merakını öldürmeyin yeter.

-Eleştiri, yaratıcı eleştiri, yaratıcı okuma ve yazmanın da bir parçası. Çağın ve bugünkü edebiyat ortamının koşullarını da düşündüğümüzde sizce eleştiri bugün edebiyatımızın neresinde? Sanat öldü deniyor fakat eleştiri de mi öldü?

-İnsanın doğasına atıf yaparak ilerleyelim: İnsan idraki, eleştirel bir idraktır. İnsan varsa eleştiri vardır. Özne varsa eleştiri vardır da diyebiliriz. Çünkü özneler, nesnelerle ilişkilerinde, kendi özelliklerine göre ilişkiler kurarlar; özneler, biriciklikleri ile var oldukları için “fark” kendiliğinden var demektir. “Fark”ı fark etmek eleştirinin esasıdır. Yani insan, yeryüzünde eleştirel bir varlık olarak bulunur. Dolayısıyla, insan kendisi olarak bir şeyle ilişki kurduğunda, eleştirel olmasının ihtimali yoktur. İlişki kuramıyorsa insan, kendisi olmaktan uzaklaşmıştır.

Eleştirinin esası ise bir seçmedir, seçi-

lenle ilgili bir şey söylemektir. Seçme aynı zamanda bir şeyi dışarda bırakmayı da içerir; dışarda bırakılan reddedilmiş olabileceği gibi kıyas edilerek itilmiş de olabilir. İnsan, bir şeyi seçtiği veya bir şeyi dışarda bıraktığı anda bir şey söylemeye de hazırdır. Bu kitabı seçtim, niçin? Bu öğle uykusunu tercih ettim, niçin? Öbür kitap dışarıda kaldı, niçin? Uyanıklığı dışarıda bıraktım, niçin?

Bir metni okumaya durduğunda, oradaki düşüncelerle, duygularla, yöntemlerle konuşmaya da başlarsın. Bu tam da eleştirinin başladığı andır. Bu durumda okur olarak ortada olduğun gibi eleştirmen olarak da kendini kurmaya başladığın andır. ‘Eleştirel okuma’ dediğimizin esası da budur zaten. Ama temel şartı unutmayalım: kendin olarak okumak. (İnsan kendi olarak okuyamayabilir mi? Evet, hem de hayli mümkündür. Belki ilerde değinirim) Eleştiri öldü mü diyorsun. Ölmez. İnsanlar, olaylar, kitaplar, metinler, yazarlar, üretenler var olduğu sürece eleştiri de vardır. Dahası, her yazılan roman öbürüne bir eleştiridir. Her yazılan şiir öbür şiire bir eleştiridir. İnsan konuştuğu sürece, ötekinin eleştirisidir.

Hadi bir motto inşa edelim: Bütün kitapları biz de bir şey söyleyelim diye okuruz.

Şimdi eleştirel okuma ile neyi kastettiğimize değinelim. Okuma dediğimiz şey, bütün göstergeleri okumadır. Bütün varlıkları okumaktır. Bir metinle karşılaşan kimdir? Daha doğrusu, bir metni kim olarak okuyoruz? Bir metni görev icabı olarak zorla okuyan biri mi? Vaaz edilen bir ideolojiyle ilgili bilgi ve söylem arayan biri mi? Kültürel/popüler bir konuma yerleşmek isteyen biri mi? Hangisi olursa olsun bu kimlikle okuyan biri “kendisi” olarak okuyor değildir. Eleştirel okuma,

metinle kendi olarak, kendilik hazırlığıyla metinle temasa geçen kimliğin okumasıdır. Kendilik bilinci, eleştirel okumanın kapısını araladığı gibi, eleştirel okuma da kendilik bilincini geliştirir. Bütün mesele de aslında bir kendilik bilincidir. Eleştirel okuma, kişinin bütün sahip olmuşluklarıyla, bütün birikmişlikleriyle, bütün bildikleriyle, bütün hatırlayabildikleriyle metne eğilmektir. Metnin anlamını çoğaltan da okuyanı çoğaltan da bu okuma biçimidir. Bu okuma biçimine ulaşan kişinin bir şey söylememe imkânı yoktur. Senin de uğraştığın “açık yapıt” kavramı vardır ya hani; metnin anlamının çoğul/sonsuz olduğu falan. Aslında unutmayalım derim. Aslında çoğul veya sonsuz anlam, metinde mündemiç olan, okursuz da metinde bulunan bir veri değildir. Çoğul anlam okurdadır; anlam okurda çoğaldığı için metin de çoğalmış olur. Ağaç orada duruyor; ağacın gösterilenlerini çoğaltan biziz. Cümle orada duruyor; cümlelerin gösterilenlerini çoğaltan biziz. Demek ki biz çoğalamazsak metin de çoğalmaz. Nitekim eleştirel okumaya muhatap olmayan metnin çoğaldığı görülmemiştir.

Koşullu okuma, yukarıda söylediğim gibi, eğitim kurumlarımızın baş belası olan bizde var olan bilgilere ve yargılara delil olarak okuma okuru da metni de kapatır. Eleştirinin Eleştirisi adlı kitabımda bu tür okumaların nasıl bir körleşmeye yol açtığını göstermeye çalışmıştım bildiğin gibi. Evet kör okumadır bu. Körleşme sadece bu tür okumayla olmaz; üretilen metnin ötekini metni olduğuna dair bir reddiye de körleşmeyi besler. Bir insan ki bir şey söylüyorsa biz de insan olduğumuz için bizimle de bir ilgisi vardır. İnsanla alakası olmayan bir şeyi hiç kimse bugüne kadar söyleyememiştir. Biz Batı’yı, Doğu’yu, Yunan

ya da Arap literatürünü, Endülüs’ü, Mezopotamya’yı böldüğümüzde, ötekileştirdiğimizde, okuduğumuzu anlamamış oluruz. Oysa Alain benim tam aklımdan geçeni söyleyebilir. Foucault, tam da benim düşündüğüm gibi düşünmüş olabilir. Aristoteles, Platon, bizim hakikatimizi dile getirebilirler.

Eleştiriyi kapatan düşüncenin, eleştirinin, okumanın hegemonyasından kaçınmak gerekir. Politik manevraların, kültür endüstrilerinin, bir saptırma, hedef şaşırtma olarak yönlendirdiği okumalara ve eleştirilere karşı da uyanık olalım.

-Edebiyat edimini, ulusal ya da kültürel bir kimlik belirlemek için politikadan daha uzun ömürlü ve geçerli bir paradigma olarak kabul edebilir miyiz? T. S. Eliot, “Kim, Odysseus’tan daha Yunanlı, Don Quixote’den daha İspanyol, Hamlet’ten daha İngiliz veya Faust’tan daha Alman olabilir? Bununla beraber onların hepsi (..) Avrupalı insanı kendisine tanıtmışlardır” diyor. Biz kendimizi tanıma yolunda edebiyatın neresindeyiz?

-Edebiyat üzerinden bir kimliği tanımak, bir kimlikle temasa geçmek söz konusu ise “T. S. Eliot, “Kim, Odysseus’tan daha Yunanlı, Don Quixote’den daha İspanyol, Hamlet’ten daha İngiliz veya Faust’tan daha Alman olabilir?” diyelim bence de. Ama edebiyatla bir ulusal kimlik inşa etmek yeni bir ideoloji, modern bir ideoloji gibi geliyor bana. Bu yolda akademide de çalışmalar da yapıldı. Edebiyatla kimlik inşası, kimliğin yeniden üretimi, ulusal kimliğin yapılması, millî duyarlılığın gelişimi gibi konu-

larda kitaplar yazıldı. Bana kalırsa bunlar modern dönemle ilgili, özellikle oryantalist çalışmalarla başlayan ulusallıklar oluşturma süreciyle bağlantılı. Eğer edebiyatla bir kimlik inşa etmek istiyorsak; bir kimliği edebiyattan daha iyi ne inşa edebilir diyorsak bir kere şunu kabul etmiş oluyoruz. Demek ki bizim kimliğimizin bir sorunu var. Ya yetersiz ya da bozulmuş, kaybolmuş. Tam da burada ortaya çıkması beklenen kriz, kimlik inşa etmek isteyenlerce çok da fark edilmedi. O da şuydu: Kim olduğumuzu bize gösterecek olan edebiyat mı? Kim olduğumuzu biçimlendirecek olan edebiyat mı? Aslında her iki durumda da kim olduğumuzla ilgili bir sorun yaşıyoruz demektir. Ama birincisinde köklere dayanarak kim olduğumuzu anlama ve ispat etme yoluna girmiş oluruz. İkincisinde ise kim olduğumuzu mevcut hasasiyetlerimizle, arzularımızla yeniden kurma yoluna girmiş oluruz. İkisinin birleştiği sağlıklı durum şudur: Kim olduğumuzu gösteren eserler vardır ve zaten yazdığımız her eser de kim olduğumuzu gösterir.

Dil, şu veya bu şekilde bir topluma, turnak içinde söylersek bir ulusal kimliğe, bir inanç kimliğine, yani bir kültüre, bir medeniyete aittir. Bu süreçte toplumun inancıyla, soyut veya somut bütün değerleriyle içerik kazanır. Sonuçta bir millî hafıza, bir medeniyet hafızası ortaya çıkar. T. S. Eliot'a karşı biz de kendi belirlememizi yapalım. Kim Baki'den daha Osmanlı'dır? Bu kadar söyleyebiliriz. Kim Âşık Paşa kadar Osmanlı'dır? Dil, burada bir hafızanın açılmasıdır. O hafızanın çözülmesidir. Hafızanın, anlam adacılarıyla, anlamlarıyla konuşmasıdır. Dilin kimlikle bağının doğal kısmı bunlar. Oysa hafızası kaybolan, hafızasız yaralanan,

zedelenen, Shayegan'ın 'yaralı bilinç' dediği duruma düşecektir. Yaralı bilinç aslında hafızadır. Yaralı hafızanın edebiyatı da onu gösterir. Biz bugün Yakup Kadri'ye, Halide Edib'e, Reşat Nuri'ye, Kemal Tahir'e bakınca ne görüyoruz? O günün toplumunu, yaralarını görüyoruz. Peki Kemal Tahir'de gördüğümüzü, Şeyh Galip'te görüyor muyuz? Hayır. Şeyh Galip'te de başka bir anlamı görüyoruz? Şimdi bize kim Şeyh Galip kadar Osmanlı gibi görünür? Bu aralar "Edebiyatın Tarihi Değiştirme Gücü" başlıklı bir konuşma hazırlıyorum. Tam da bu sorularla alakalı. Antik Yunan'da Homeros'un anlattığı bugün tarih diye öğretilen şeydir aslında. Homeros bir tarih kurgular. Böylece Yunan kimliğini inşa eder. Bizim destanlarımız için de aynı şey söylenebilir. Destanlar bize bir toplum anlatırlar ve biz destanlar üzerinden nasıl bir toplum olduğumuzu anlarız. Bir Yunan hayatı yoktu da Homeros onu yapmış değildir. Yazı, bize sadece onun varlığını haber verir. Bizim Ergenekon'dan çıktığımızı bir destan söyler. Hikâye böyle kurulur.

Bireysel düzleme çekelim: Edebiyat, birey olarak kim olduğumuzu gösterir mi? Evet. Hatta bana kalırsa her okuma aslında kendimizin bir keşfidir. Peki birey olarak kimliğimizi inşa eder mi? Olmayan bizi inşa etmez, olan bizi çoğaltır. Kişi kendisi olarak edebiyatla ilişki içinde değilse edebiyatın inşa ettiği kimlik birçok arızaya yol açar.

-Oylumlu cevaplarımız için Yitiksöz dergisi adına teşekkür ederim.

-Derinlikli ve zorlayıcı soruların için ben de sana ve ilgisi için Yitiksöz dergisine teşekkür ederim.

| FATİH KÖSE

Batı'da ve İslam Dünyasında Kitabın Tarihi

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde kitap “ciltli veya ciltlessiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yaprakların bütünü; betik”, Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğünde ise “yazılmış ya da basılmış yaprakların bir araya getirilmesinden oluşan, 49 sayfadan az olmayan ve bir konuyu belirli bir düzen içinde sunan yapıt” olarak tarif edilmektedir.

Kitabın modern çağlardaki standart tanımını ve biçimini almasına kadar üzerinden asırlarca süre geçmiştir. İnsanlık tarihi kadar geriye gitmekte olan kitabın tarihi bir anlamda kutsalın ve yazının tarihidir. İnsanın büyük bir önem verip kutsal bir değer atfettiği bilgileri kayda geçirme ihtiyacından zamanla yazı ve alfabe doğmuş, yazının kalıcı bir şekilde muhafaza edilmesi ve yayılıp taşınabilmesi içinse kitap ortaya çıkmıştır. Dolaşısıyla kitap her şeyden önce duygu, düşünce ve bilgidен ibaret olan metinleri muhafaza eden bir nesne ve bir araçtır. İnsanoğlu sözü kalıcı hâle getirmek için taştan kâğıda kadar yaşam alanlarındaki birçok nesneyi bu amaç doğrultusunda kullanmıştır. Bunlar sırasıyla, mağara duvarları, kaya yüzeyleri, yumuşak topraklar, kil tabletler, ağaç tabletler, hayvan derileri, kemikleri, palmiye yaprakları, kumaşlar, papirüsler, parşömenler ve nihayet kâğıt olmuştur.

Dilimize Arapçadan geçen bir isim olan kitap, yazılmış şey anlamına gelmektedir. Bunun karşılığı olarak Yunancada “biblos”, Latince de ise “liber” kelimeleri kullanılır.

Bu iki sözcük de ağaç kabuğu anlamına gelmektedir. Burada kısa bir giriş mahiyetinde öncelikle kitabın tarihini doğrudan şekillendiren ve belirleyen şu dört anahtar kavram üzerinde durmak gerekmektedir: Yazı, alfabe, kâğıt ve matbaa.

Yazı (hat), alfabenin icadından önce yazı sistemleri sembollere dayalıydı. MÖ 3000’li yıllarda Mezopotamya, Çin ve Mısır’da hiyeroglif yazı, çivi yazısı ve piktografik (resim yazı) biçiminde yazı sistemleri bulunmaktaydı. İleride alfabenin oluşumuna tesir edecek olan bu sistemlerde her bir kelimeyi ifade etmek için çok sayıda ve farklı sembollere ihtiyaç duyuluyordu.

Alfabe (elifbâ), seslerin itibari şekillerinden oluşmakta olup alfabetik yazının MÖ 1700’lerde Ken’ânîler tarafından icat edildiği, sonrasında da dünyadaki birçok alfabenin kökenini teşkil eden Fenike alfabesi ve ondan da Âramî ve Nabatî alfabelerinin ortaya çıkmış olduğu ileri sürülmektedir.

Kâğıt, üzerine yazı yazmak üzere kullanılan ince ve yumuşak malzemeye verilen addır. Batı dillerinde kâğıt anlamına gelen paper, papier ve papel kelimeleri Nil Nehri kenarında yetişen papirüs bitkisinden gelmektedir. Araplar bu tür kâğıda kırtas (beyaz sayfa), parşömene (Pergamen, Bergama işi) rakk, varak veya mührak derlerdi. Kur’an’da, Arapların üzerine yazı yazılan ince deriye verdikleri rakk kelimesi ve tomar denilip büyük kâğıt anlamına gelen sicil kelimeleri geçmektedir. Türkçe kâğıt sözcüğü ise

ağaç kabuğu anlamına gelen Uygurca kağas, kağıt ve kağız kelimelerine dayanır. Kâğıt MS 105 senesinde Çin’de, Tsai Lun adında bir saray görevlisi tarafından icat edilmiştir.

Matbaa, sert bir basma kalıbının izini daha yumuşak bir maddenin üzerine baskıyla çıkarma sistemine denilmektedir. Bu şekilde tab’ etme yani basım işi yoluyla metinlerin çoğaltılması sağlanır. Kâğıt üzerine ağaç harflerle basım işi ilk olarak Çin’de uygulanmıştır. Dünyada ilk hareketli, mekanik basım işi ise 15. yüzyılın ortalarında Almanya’da Mainz şehrinde Johann Gutenberg tarafından gerçekleştirilmiştir. 1454-1455 yıllarında Mainz’de madeni harflerle baskı yapılan matbaada basılan kitaplar günümüze ulaşmıştır. Bu tarihten 272 yıl sonra Osmanlı paytahtı İstanbul’da Müslüman Türkler tarafından ilk matbaa hizmete açılmış, bu tarihten çok daha önce ise İstanbul’da ilk matbaa 1493’te İspanya’dan göç eden Yahudiler tarafından kurulmuştur.

Klasik Yunan ve Roma’da kitap

İlkçağda kitaplar biçim olarak papirüs tomarı şeklindeydi ve bu kitaplara Latince “volumen” denilmekteydi. MÖ 480-330 arası klasik Yunan çağında Atina’da voluminaların varlığı hatta ticaretinin söz konusu olduğu bilinmektedir. Helenistik dönemde kitapların dolayısıyla bilginin yayılması ve söz konusu dönemde büyük kütüphaneler kurulmasına da öncülük etmişti. Bu dönemde İskenderiye’de iki büyük kütüphane bulunmaktaydı. İlki Yunan kültürü ve akademisinin merkezi “museion”un içinde, ikincisi ise daha sonradan Serapis Tapınağı “Serapeion”a aktarılmış olandı. Bu iki kütüphanenin tahribinden sonra Atina’daki Ptolemaion Kütüphanesi metinlerin dağılım merkezi durumuna gelmişti.

Roma İmparatorluğu döneminde başta Roma olmak üzere birçok şehirde özel ve kamuya açık kütüphaneler kurulup gelişmeye başlamıştı. Buralarda binlerce tomarlık koleksiyonlar mevcuttu. Hristiyanlığın gelişmesi ve Doğu Roma’nın varlığını devam ettirmesi Batı Roma İmparatorluğu yıkılmış olsa da ilkçağ kültürünün yok olmasını önlemişti. 330’da İmparator I. Konstantin İstanbul’u başkent ilan etmiş Konstantinopolis’te de bir akademi kurdurmuştu. Burada çok zengin bir kütüphane meydana getirmişti.

Kitabın tarihteki ilk önemli değişimi MS 2. ve 4. yüzyıllar arasında günümüzdeki kitap şekli olan kodeks (codex) denilen formlarla gerçekleşmiştir. Batı dünyasında bunun en büyük nedeni olarak Hristiyanlığın gelişmesi gösterilmektedir. Hristiyanların dinsel törenleri icra edebilmeleri ve öğretilerini yayabilmeleri için kitaplara ihtiyaçları vardı. Hristiyanların papirüsleri alamayacak kadar yoksul olmaları, kodekslerin küçük ve kullanışlı olması, kolayca saklama imkânının bulunması, taşınmasının kolay olması da bunda çok etkiliydi. 4. Yüzyılda manastır kütüphaneleri oluşmaya başladı. Avrupa’da bilhassa Fransa, İtalya ve Almanya gibi Hristiyanlaşan ve keşişliğin yayıldığı yerlerde birçok manastır kurulmuştu. Bu manastırların çoğunda elyazmalarının hazırlandığı, resimlendiği, süslendiği (tezhip), ciltlendiği ve kaz tüyleri ile yazılıp (kaligrafi) istinsah edildiği “scriptorium” denilen atölyeler mevcuttu. Başında ise yönetici olarak armarius denilen kıdemli ve deneyimli bir keşiş bulunurdu. Manastırdaki kütüphane, scriptorium (kitap atölyesi) ve eski belge arşivi armariusu bağlıydı. Kilisenin dili Latinceydi. Kutsal kitap, ayin kitabı, dua kitabı gibi eserlerin hazırlanabilmesi için parşömenlere ihtiyaç duyulmaktaydı. Atölyelerin ihtiyacı olan bu parşömenler için hüküm-

darlar manastırlara arazi ve orman hediye ederlerdi.

Batı Hristiyan dünyası ile Doğu İslam dünyasının karşılaşması ve bilgi alışverişinde bulunulması hiç şüphesiz fetihler, Haçlı Savaşları, ticaret, misyonerler ve tarikatlar vasıtası ile olmuştu. 751 yılında Araplar ve Çinliler arasında gerçekleşen Talas Savaşı sonucu meydana gelen ilişkiler ve etkileşme sonucu Müslümanlar kâğıdı bilip tanıma imkânı buldular. İslam coğrafyasına getirilen esir Çinli kâğıt ustaları sayesinde kâğıt yapımı öğrenildi. İlerleyen zamanlarda kâğıt Müslümanlar tarafından Akdeniz dünyasına ulaştırıldı. Müslüman Araplar 11. yüzyılda Endülüs (İspanya) ve 12. yüzyılda Sicilya ve oradan da İtalya'ya kâğıdı getirmişlerdi. Sonrasında ise İspanya (1100 öncesi), İtalya (1276), Fransa (1348) ve Almanya'da (1390) kâğıt fabrikaları kurulmuştu. Böylece 12. yüzyılda Avrupa'da boy gösteren kâğıt 14. yüzyılda yaygın bir biçimde kullanılabilir hâle geldi.

12. ve 13. yüzyıldan sonra kentlerin gelişmesi ile birlikte kitaba ilgi de artmaya başlamıştı. Kitaba ilgi duyan bir burjuvazi ortaya çıkmıştı. Hükümdarlar, büyük din adamları, hukukçular kitap toplamaya başladılar. Saray kütüphaneleri ile üniversite ve kolej kütüphaneleri yaygınlaşmıştı. Bu durum da beraberinde kitapçı dükkânlarının ve kitap ticaretinin artmasını sağlamıştı. 15. yüzyılda özel koleksiyonların sayısı ve önemi artmıştı. Bu gelişmede en büyük etken kâğıdın parşömenin yerini almış olmasıydı.

Yeni Çağ'da Batı'da Kitap

1440'lardan sonra matbaanın faaliyete geçip yaygınlaşmasıyla kitap dünyasında yeni bir dönem başladı. Artık kısa sürede bütün ihtiyacı karşılayacak çok sayıda kitabın yayımlanmasıyla bilginin aktarımı da kolay-

lıkla gerçekleşecekti. 1490'ların sonuna doğru matbaa Avrupa'da 250'den fazla şehirde faal durumdaydı. Üniversitesi olan şehirlerin çoğunda öğretim ihtiyacına uygun kitapların basımı için üniversiteler kendi baskı makinelerini ediniyorlardı. 15. yüzyılda Orta Çağ elyazması kitaplardan modern kitaba geçiş sürecinde Avrupa'daki basımcılar genellikle din adamlarıydı ve matbaalarda basılan ilk kitaplar dinî içerikli kitaplardı.

İlk matbaacılar kitabın eski elyazması kitap biçimini muhafaza ettiği için kitabın görünümü de pek değişime uğramadı. 1530-1550 yıllarına doğru kitap genel anlamda bugünkü formunu aldı. İlk basımcılar harfleri dizmek için elyazmalarının yazısını örnek olarak kullandılar. Dolayısıyla metinler de oldukça sık hâldeydi. Çıkma denilen notlar sayfa kenarına metnin yanına konuyordu. 18. yüzyıldan itibaren notlar sayfanın altına konulmaya başlandı ve böylece dipnot gelişti. İlk matbu kitapların başlık sayfaları yoktu. Metin ilk yaprağın ön yüzünden başlardı. Bir başlık ve künye sayfası yoktu. Metnin ilk kelimeleri başlık yerine geçiyordu. Tüm öğelerle başlık sayfası yapılmaya başlanması 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygınlaştı. Aynı yüzyılın son çeyreğinde ise kitap adları kitabın sırtına konuluyordu.

15. yüzyılda yaklaşık 100 milyon nüfuslu Avrupa'da toplamda 30-35.000 kitap basılmış iken bu rakam 16. yüzyılda 150-200.000 arasındaydı. Nüsha sayısı ise 200 milyon civarıydı. Bunların dörtte üçü Latinceydi ve yarısını dinî kitaplar oluşturuyordu. Basılı kitapların ilki olan Kutsal Kitap 15. yüzyılda 130 kez basılmıştı. Basılan dua ve ayin kitaplarının sayısı da 500'e yakındı. 1453'te İstanbul'un fethiyle İtalya'ya giden Bizanslı bilginler Avrupa'da Yunanca yayınların artmasına sebep oldular. Hümanistlerin en büyük ideallerinden biri "homo trilinguis" (üç dil bilen kişi) olmaktı. Latince, Yunanca ve

İbranice'nin öğrenimine önem veriliyordu. Bunun sonucu olarak dilbilgisi ve gramer kitapları yayınlanmaya başladı. Protestanlar gibi Hümanistler de başta Erasmus (ö. 1536) olmak üzere Latincenin kolejler, akademiler ve Latince dil okulları vasıtasıyla öğrenilmesine ve klasik metinlerin yayılmasına öncülük ediyorlardı. Aynı tarihlerde İslam dünyasında "elsine-i selase" (üç dil) Arapça, Farsça ve Türkçe'yi bilmek ilim ve edebiyat dünyasında yer alabilmeyi sağlıyordu. Arapça yüzyıllar boyu İslam medeniyetine mensup kültürlerin ortak bilim ve din diliydi. Hem dinî ilimler hem de fenni ilimler Orta Çağ'da Arapça kitaplar vasıtasıyla dünyaya yayılmıştı. Farsça edebiyat ve siyaset diliydi. Türkçe ise üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı devletinin resmî diliydi. Dünyanın en büyük seyahatnamesi ve birçok tarih ve halk kitabı Türkçe yazılmıştır. Dünyadaki ve Türkiye'deki İslam yazma eser kataloglarında yer alan kitapların künyeleri bu anlamda önemli bilgiler ve rakamlar vermektedir.

15. ve 16. yüzyıllarda matbaanın en önemli hizmetlerinden birisi de resimli kitaplar vasıtasıyla anatomi, botanik, zooloji ve mineroloji gibi tasviri bilimlerin gelişmesini sağlamasıydı. Avrupa'da yavaş yavaş kamuya açık kütüphaneler oluşmuş Oxford ve Cambridge gibi üniversitelerin kütüphaneleri de 1570'lerden sonra oldukça gelişmeye başlamıştı. Öte yandan ilerleyen yüzyıllarda kitapla ilgili meslekler de kitabın konusu hâline gelecekti. Tezhipçilik, ciltçilik, kalemcilik, mürekkepçilik, kâğıtçılık, matbaacılık, litografi, müstensihlik, harf dökümcülüğü, yayıncılık, musahhihlik, editörlük, kütüphanecilik, kitapçılık, sahafılık, katalogculuk vb. kitabın konusu oldu. Bütün bu gelişmeler doğal olarak kitapla ilgili hukuki mevzuatı da şekillendirmeye başladı. Kitapların denetimi ve sansür uygulaması kitabın tarihinde olmazsa olmaz konular arasında hep

yer alan bir konuydu. Yayıncılık ve korsan baskı gibi kitap suçlarını önlemek gündeme geldi. Orta Çağ'da isteyen istediği kadar el yazmasını kopya edebilirdi. 16. yüzyıldan itibaren yayıncılar yazarlara para ödemeye başladılar. 1710'da kitabın çoğaltma hakkı yayıncıya değil yazara verildi. Telif hakları meselesi en son çözüme kavuşan konulardan biri oldu. Sanayi Devrimi ile birlikte 1798'de seri kâğıt imalinin başlaması ve modern baskı makinelerinin tasarlanması sonucu baskı kapasitesi iki katına çıktı.

Batı dünyasında tıpkı Doğu'da olduğu gibi kitapların ve kütüphanelerin yok olmasının en büyük sebebi savaşlar ve yangınlar olmuştur. Siyasi ve dinî savaşlar özellikle mezhep savaşları kitap katliamlarının en önemli sebepleri arasında yer almıştır. 1492'de İspanya'nın İslam toprakları koyu Katolik Hristiyan birliği tarafından ele geçirilince Müslümanlara ait yüzbinlerce kitabın yakılıp yok edildiği bilinmektedir. 1618-1648 yılları arasında Katolikler ve Protestanlar arasında gerçekleşen savaşlarda da birçok kütüphane tahrip ve talan edilmiştir.

Doğu'da ve İslam Medeniyetinde Kitap

8. ve 13. yüzyıllar arası İslam medeniyetinin altın çağları olarak bilinir. Bu gelişme Kur'an'a verilen değer ve öneme dayanır. Orta Çağ İslam dünyasında ortaya çıkan ilk kitap Kur'an-ı Kerim'dir. İslam medeniyetinde Kitabın bizatihi kendisi kutsal kitabın adıdır aynı zamanda. Kitapla ilgili ayetler ve ilme verilen önem yazıyı dolayısıyla okumayı ve yazmayı teşvik etmiş âdeta farz olarak görmüştür. Kur'an, Hz. Ebubekir döneminde (632-634) iki kapak arasına alınıp derlenmiş olup bu nüsha Mushaf olarak adlandırmış Hz. Osman zamanında ise bu nüsha esas alınarak çoğaltılmıştı. Kur'an'ın yazıya geçme işi kitabeti, imlayı ve kıraati oldukça geliştirmiş kitap sanatlarının ortaya

çıkmasını sağlamıştır. Böylece İslam tarihinde Allah'ın kelâmını güzel yazma, süsleme, fiziken koruma gayesi sonucu çok büyük hat-tatlar, müzehhipler ve mücellitler yetişmişti. “Aklâm-ı sitte” (altı kalem) yani altı çeşit yazı karakteri meydana getirilmiştir. Kur'an'ın doğru anlaşılması, dinin doğru bir şekilde öğrenilmesi ihtiyacına yönelik olarak Arap grameri, tefsir, hadis, fıkıh ve siyer kitapları yazılmıştır. Emevi, Abbasi ve Selçuklu dönemlerinde kitaba verilen önem sonraki dönemlerde de artarak devam etmiştir. Şam, Kahire, Kurtuba, Bağdat ve Buhara birkaç asır içinde kitapçılarıyla, kütüphaneleriyle ve âlimleriyle ünlü şehirler hâline gelmiştir.

8. asırda 751 senesinde Talas Savaşı sonucu Abbasiler tarafından esir alınan Çinliler'den kâğıt yapımının öğrenilmesi kitap üretiminin artmasını sağlamıştı. 9. asırdan 15. asrın ortalarına kadar İslam dünyasında kodeks şeklinde el yazması kitaplar kullanılmıyordu. Bu dönemde yazmalara sayfa numarası verilmemekteydi. Birbirini takip eden sayfaları Reddane denilen usul ile belirliyorlardı. Sayfanın sol alt köşesine bir sonraki sayfanın ilk kelimesi yazılıyordu. Sayfa numarası verme usulü 16. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmıştır. Bilhassa 11. asırdan sonra yazma eser tertip geleneğine göre mensur bir eserin mukaddimesinde sırasıyla besmele, hamdele, salveleden sonra sebeb-i telif (yazma nedeni) unsurları yer alırdı. En sonunda “temme”, “temme'l-kitâb” veya “mim” harfi olurdu.

Abbasiler döneminde halife Me'mun tarafından (813-833) kurulan “Beytü'l-Hikme” (hikmet evi) bir bilimler akademisi gibi işlev görmektedir. Antik dünyanın birçok dilde kaleme alınmış olan farklı türde ilim ve düşünce eserleri burada tercüme ediliyordu. Burası 1258'de Hülagu tarafından yıkılır-

na kadar beş asır boyunca hizmet vermişti. Moğolların Bağdat'ı işgali esnasında on binlerce kitap Dicle nehrine atılarak ve yakılarak imha edilmişti.

1004 yılında “Dârü'l-Hikme” adında Kahire'de kurulmuş olan ilim ve kültür merkezi Şii-İsmâîlî mezhebine mensup Fatimiler'in Sünnilere karşı kendi mezheplerini yaymak ve siyasi iktidarını güçlendirmek amacıyla tesis edilmişti. Buraya bağlı 1.000.000 kitaptan oluşan oldukça zengin bir kütüphane vardı. 1171 senesinde Fatimiler devletin yıkılışına kadar faaliyette bulunmuştu. Eyyubiler kütüphanedeki kitapların çoğunu medreselere nakletmişti.

11. yüzyıldan itibaren medrese kütüphaneleri yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu hususta bilhassa Nizamiye ve Mustansiriye medreseleri oldukça meşhurdur. Medrese kütüphanelerinin yanı sıra dergâh kitaplıkları da kayda değer miktarda kitapları bünyelerinde barındırıyordu.

İslam medeniyetinin âdeta bir vakıf ve infak medeniyeti olmasından dolayı 9. yüzyılın sonlarından itibaren kütüphanelere kitapların vakfedilmeye başlandığı görülmektedir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde vakıf kütüphaneler ve kitaplar oldukça yaygındır. Camilere, medreselere, dergâhlara ve türbelerine kitap vakfetmek oldukça yaygındır. Müstakil kütüphane binaları ortaya çıkana kadar camilerdeki ve tekkelerdeki kütüphanelerde zamanla oldukça büyük bir yekûn tutan bir kitap birikimi meydana gelmiştir.

Osmanlı döneminde özellikle 1453'ten sonra Bursa, Edirne ve başkent İstanbul gibi büyük şehirlerde el emeği ve göz nuru ile işleyen büyük bir kitap endüstrisi vardı. 1727'de İbrahim Müteferrika'nın kurduğu matbaada dinî kitap basımına izin çıkarmasının başta gelen nedenlerinden biri de

buydu. Kitap imalinde ve yayımında Batı ile Doğu arasında en büyük fark matbaanın aktif kullanımı ve kitaba olan talepti. Bir diğer önemli fark ise İslam dünyasında asırlardır geçimini kitapla sağlayan büyük bir esnaf zümresinin varlığıydı. Günümüz e-kitap çağına gelen kadar dünyada meydana gelen hızlı gelişmeler kitabı da doğrudan etkilemiştir. Birçok yazma esere ve kitaba internetten ulaşmak mümkün hâle gelmiştir. Yapay zekâ ile birlikte artık her alanda olduğu gibi kitap alanında da yeni bir çağın kapısı aralanmıştır.

Kaynakça

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/elifba#1>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kagit>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kitap>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/matbaa>

Berin U. Yurdadoğ, *Kıtaplıkbilim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, 1974.

Albert Labarre, *Kıtabın Tarihi*, İletişim yayınları.

İsmail E. Erünsal, *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kıtap ve Kütüphâne*, İstanbul, 2018.

Ali Mazaheri, *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, İstanbul, 1972.

| ASİYE CEYHAN

Üç Dil

Gökte kuşlar, yerde karıncalar
Ortasında ben ve şehrim
Mavi şışede umut
Dilimde kocaman bir ağıt
Yıkımın kıyısında

Karıncaların yuvası sağlam
Kuşların ki beyaz
Ben kahverengi kağıttan ev

Göge merdiven dayamış
Telaşlı iş makineleri
Yüzümde gözyaşı
Siyah bulutlar dam üstü
Kelimelerim enkaz altı

Anne kuş, karınca, ben
Üç renkli dilek
Bir ağaç boyu iyilik

Benim elimde sorular
Şehrimde yorgun işçiler
Yağmur, çamur, güneş
Minarelerden yükselen ses hep aynı
Beşte, beş!

Karıncada başak,
Kuşta bir dal
Bende sıcak kan
Üç dil, üç kitap.

| LATİF TOKAT

Okumak, Bilmek, Olmak ve Din

Hayatını nasıl sürdürebileceği, nasıl ayakta kalacağı meselesi insanın öncelikli kaygısıdır. Böylece var olmanın bizzat kendisine zımnın birincil değer atfetmiş oluruz. Varlığımızı kendimize borçlu olmadığımız hâlde, var olmayı nasıl olur da böylesine birincil amaç saydığımız, felsefe ve teolojinin belki en temel ve varlık sebebi olan soruları arasında yer alır. Var olmanın bizzat kendisinin nasıl amaç olabileceği temel sorulardan birisi olsa da, bu yazının konusu, hayatta kalma arzusunun metafizik temellerini tartışmak değil, hayatta kalma arzusu sonrasında insanın temel var olma kategorilerine değinerek, bir eylem olarak “okuma”nın hangi kategoriyle ilgili olabileceğini dinî bağlamda analiz etmektir.

Var olmanın temel kategorileri olarak, hayatta kalmak, sahip olmak, bilmek, yapmak, istemek ve olmak sayılabilir. Felsefe, din, sanat, bilim ve ahlakın birer fenomen olarak varlıkları, varoluşumuzun sadece hayatta kalma arzusundan ibaret olmadığına temel göstergeleridir. Varlığımız tehdit altında iken, sayılan fenomenler elbette ihmal edilecektir, bununla birlikte tam tersi bir tutum ve düşünceyle bu fenomenler uğruna varlığımızdan feragat edebildiğimiz durumlar da söz konusudur.

Varoluşu, hayatta kalmaktan ibaret görmeyince, sahip olmak, bilmek, yapmak, istemek ve olmak kategorileri, “hayatımı niçin sürdürmeliyim” sorusunun cevabı olabilecek seçenekler olarak görülebilir. Sahip olmak, bir varoluş biçimi olabilir. Bütün

yapıp etmelerimiz sahip olmaya matuf hâle gelebilir, bunun meşru ve hatta “hayatımı başka ne uğruna geçirebilirim ki”, denilerek en iyi seçenek olduğu da iddia edilebilir. Bu yüzden kapitalizmin temel kavramının tüketmek değil sahip olma arzusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ne kadar lüks olursa olsun tüketme arzusu nispeten sahip olma arzusuna göre daha sınırlı kalmaktadır. Var olmamızı sahip olduklarımız üzerinden görme, sahip olma eyleminden ibaret görme eğilimimiz vardır. Bununla birlikte, sahip olmanın bir varoluş tarzı olarak görülmesinin her insanı ikna edemediğinin açık örnekleri vardır.

Bir şey yapmak veya eylemek temel kategorilerden birisidir. Neye hizmet ettiğinin, neyi ortaya çıkardığının veya pratik bir fayda sağlayıp sağlamadığının önemi olmaksızın “yapma”nın kendisi amaç hâline gelebilir. “Ben yaptım” dememizi sağlayan ruh hâlinin kişide ortaya çıkardığı “ben” diyebilme bir memnuniyeti yaşatabilir, bu yolla, kişi kendisinin var olduğu ruh hâlini yaşayabilir. Tıpkı objesinin ne olduğunun bir öneminin olmadığı, bir şeyi başarmanın yani başarının bizzat kendisinin amaç hâline gelebildiği gibidir yapmak. Yapmak en açık-seçik şekilde sanat eseri ortaya koymada gerçekleşir. Sanat eserinin bir amacı vardır ama amaç kadar sanatçının yapmasının gerçekleşmesi de söz konusudur. Bir şey yapmanın, dinî terminoloji ile söylersek amelin bizzat kendisi amaç değildir. Amel ile ulaşılmak istenen veya gerçekleşmesi istenen şey esasında “olmak”tır.

“Bilme” arzusu da var olmanın temel bir kategorisidir. Merak, bilmenin saiklerinden sadece birisidir. Tıpkı “hayret” etmek gibi merak etmek de varoluşsal bir insani durumdur. Hayret etmemiz, sıra dışı, açıklanamayan, şaşırtıcı ve hayranlık uyandıran bir durumla karşı karşıya olduğumuz anlamına gelir. Merak etmemizin gerisinde de benzer insani hâller yatar. Bilmenin hem tabiat üzerinde kontrol sağladığı hem de insanlar karşısında bizi güçlü kıldığı doğrudur. Bilginin “güç” olarak nitelenmesi de bu yüzdendir. Bilgi güçtür, çünkü tabiata ve insanlara karşı nasıl davranacağımız konusunda en büyük aracımızdır. Ancak bilginin sadece güce indirgenmesi veya güce araçlık etmesi üzerinden tanımlanması belki de onun aşağılandığı en vahim tanımlamadır.

Bugünün dünyasında bilgi de “sahip olunan” olarak görülse de, bize göre, bilme arzumuzun esas sebebi olma isteğimizdir. Varlık içinde yerimizin ne olduğu, kim olduğumuz, ne yapmamız gerektiği, ne uğruna ve nasıl yaşamamız gerektiği, doğru yaşama biçiminin ne olduğu sorularının cevabını aramamız bilme isteğimizin temel sebebidir. Bütün bu “olan bitenin ne manaya geldiği” hakkında fikir sahibi olmak isteriz, bilmek isteriz, çünkü değerinin ne olduğuna bakılmaksızın gayeli varlık olarak insanın neyin peşinde koşması gerektiği ister bilim alanında ister metafizik alanda olsun bizi bilmeye sevk eder. Bilmek isteriz, çünkü nereden gelip nereye gittiğimiz hakkında fikir sahibi olmak, bir açıklama bulmak isteriz. Bu yüzden “niçin” sorusu, merak ve hayretin ötesinde, bizi bilmeye sevk eden en metafizik, en dinî sorudur. Böylece bilgiyi güce indirmek yerine, bilginin hikmetle ilişkilendirilmesi kaçınılmaz olur. Bilgi hikmettir ve bilen hikmet sahibi olandır aynı zamanda. Başka bir deyişle bilen olan’dır. Neyi ne kadar bildiği-

miz veya bilgimizin enginliği ile değil, kim veya ne olduğumuz üzerinden başkaları bizi görür ve tarif eder. Bu yüzden ölen kişinin ardından sorulan “nasıl bilirdiniz” sorusu tam olarak olmaya matuf bir sorudur. Yunus Emre bilme insanı değil olma insanıydı, o olmayı amaçlamıştı. Esasen tasavvufi düşüncenin “kâl” ilmi değil “hâl” ilmi olarak tanımlanması da bu anlama işaret etmektedir.

Dilimizde ve kültürümüzde bilmek ahlakla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bilgiye ulaşmanın yolu olarak akletme ile ahlak bağlantılıdır. Bu yüzden “uslu olmak” “akıllı olmak”, “uslu dur”, “akıllı ol” ifadelerinde görüldüğü gibi us veya akıl, ahlakla, eylemle, davranışla, netice itibarıyla olmamızla ilgili anlamları barındırmaktadır. Akıllı olmak zeki olmak değildir. Zekâ matematiksel iken akıl ahlakla ve olmamızla ilgilidir. Akıllı insan nerede nasıl davranılacağını bilen insandır.

Bilgi sahibi olmanın geleneksel yolu okuma’dır. Ama okumanın tek sebebinin bilgi sahibi olma arzusu olduğunu söylemek okumanın anlamını daraltmak olur. Okumanın bilgi edinme yanında, tıpkı doğadaki veya insan ürünü olan estetik obje karşısındaki tecrübemiz gibi bir amacı da olabilir. Sanat eseri karşısındaki tutumumuz cümleler veya önermelerden oluşan bir eseri okumamızdan farklıdır. Sanat eseri karşısındaki tecrübemizi de bir okuma olarak görebiliriz. Bu durumda okumaya çok daha geniş bir anlam yüklemiş oluruz. Dolayısıyla okumak sadece cümleler veya önermelerden oluşan bir eseri okumak değildir. Nitekim betimlemelerle, edebî sanatlarla, insani hâlleri anlatan edebî bir eseri okumak, örneğin şiir okumak, önermelerden oluşan bilimsel bir eseri okumaktan farklıdır.

İki tür okuma objesinden bahsedebili-

riz. Dışımızdaki dünyayı, Varlığı veya tabiatı okumak ve insanı okumak. Bu iki tür okumayı da yine iki yönelimle, niyetle yapabiliriz. Tabiatı bilimsel yönüyle ele alıp önerme diliyle yazıp okuyabileceğimiz gibi, estetik ve ahlaki yönüyle de görüp okuyabiliriz. Okumak, ikinci türü itibariyle insanı okumaktır. Başkalarının tecrübesini bilmek ve anlamak isteriz. Böylece insan varlığının potansiyellerini görme imkânımız olur. Bir yazarı okumak, bilgi edinmenin yanında başkalarının “olma”larını görme arzumuzun, başkalarının dünyayı ve hayatı nasıl gördüğünü anlama isteğimizin sonucudur. Okumak bir kişiyi okumaktır, dünyayı bizim gördüğümüzün dışında başkalarının gözünden görmektir. Her yazar, bir dünya görüşüyle, dünyayı nasıl gördüğüne, nasıl anladığına ve nasıl yorumladığına bağlı olarak yazar. Dolayısıyla yazarı anlamak için onun “olma” hikâyesini de göz önünde tutmak gerekir. Yazarı dikkate almamız veya ciddiye almamız onun olma hikâyesini beğenip beğenmememize bağlıdır.

Okumak aynı zamanda soru sormak veya var olan sorularımıza cevap aramaktır; okumak, eksikliğin, noksanlığın bir sonucudur. Ben’in eksiklik ve tamamlanmamışlık hissi, olma isteğinin bir işaretidir. Biz, metafizik belirsizlikle karşı karşıya olduğumuz bir dünyada var oluyoruz. Bilme ve okuma bu belirsizliği azaltma yollarından biridir. Eğer mümkünse, eşyanın künhünü anlamak için bilmek isteriz. Ama eşyanın künhüne vâkıf olma isteğimiz esas olarak olmamıza taalluk eden bir bilme arzusudur. Bilmenin bizzat kendisi amaç olmadığı gibi okumanın da bizzat kendisi amaç değildir.

Okumadan önce dinleme vardı muhtemelen. Yazı yokken okuma yoktu, ama onun yerine sözlü kültür nedeniyle “dinle-

me” vardı demek yanlış bir çıkarım olmasa gerek. Bugünkü manada yaygın okumanın ancak matbaanın icadından sonra mümkün olduğunu hatırlamak gerekir. Yazı insanlığının büyük bir başarısıdır. Ancak, sözün olmayı yansıtan boyutu vardır ama yazının bu boyutu zayıftır. Edebi metinler, olmayı betimlemek yoluyla, yazıdaki kaybın bir kısmını telafi etmeye çalışır. Olma hâlleri söze yansır. Sözün sahibi ile yazının sahibi, muhatabı üzerinde aynı etkiyi bırakmaz. Söz, sözün sahibinin iyi-kötü ne olduğunu da yansıtır. Söz, sahibinin olma’sının izlerini taşır. Örneğin sahici vaiz, esas olarak yazıyı değil sözü vurgulayan kişidir. Vaiz, bilgi vermenin yanında veya ötesinde olmayı salık verir. Vaizin etkileyici olması sözün sahibi olan vaizin olup olmadığı ile ilgilidir. Oysa yazının sahibi hakkında, bu ilişkiyi görme imkânımız yoktur. Sahici vaizin yaptığına sadece retorik olarak bakılıp geçilemez.

Din için esas olan “bilmek” değil, “olmak”tır. Dinî düşüncede bilgi hafife alınmaz, ama bilginin bizzat kendisi amaç değildir. Tıpkı sahip olmanın, yapmanın ve hayatta kalmanın bizzat kendisi amaç olmadığı gibi. Din, netice itibariyle ne olduğumuzla ilgilenir. Bu durumun özleri itibariyle bütün dinler için geçerli olduğu söylenebilir. İslam dininin teklif ettiği veya insandan talep ettiği şey de olmaktır. Cennet ve Cehennemin hak edilmesi bilmelerimizle değil olmalarımızla ilgilidir. İnsan-ı kâmil, takva, kurtuluş, Nirvana, nefsin hâlleri ve arınma gibi kavramlar veya tecrübeler olmamızla ilgilidir. Bu kavramlar ve hâller, varlığın açıklamasının ne olduğunu bilmeden ziyade, insanın ne olduğuna bağlı olarak ulaşılabilecek amaçlardır. Mutasavvıfların hâller ve makamlarla dile getirdikleri de esas olarak olmalarımızdır. Tasavvufî düşüncenin fıkıh, kelam ve felsefeye karşı itiraz ettiği ve eleştiriler yönelttiği

konu da budur. Okuma ve bilme var, ama olma yoksa din açısından burada önemli bir sorun var demektir.

Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu 7. yüzyılı göz önünde tuttuğumuzda yaklaşık 600 sayfadan oluşan bir kitap, bir mesaj insanlığa bildirilmiştir. Sadece Arap yarımadasında değil tüm dünyada yazılı kültürün sınırlı olup sözlü kültürün ve Araplar için şiirin yaygın olduğu bir dönem söz konusudur. O çağlardaki kültürel ve düşünsel atmosferi düşündüğümüzde 600 sayfalık bir kitabın varlığı ve ilk emrinin ister mecazi manada ister literal manada anlaşılın "oku" olduğu, dolayısıyla kitabın, okumanın ve yazının o toplumsal şartlarda önemli addedildiği, bu yüzden de İslam dininin entelektüalist görünümlü din olduğu söylenebilir. İmanın şartlarından birisinin "kitaplara iman" olması da bu kanaati güçlendirmektedir. Bununla birlikte İslam'ın ve Kur'an'ın temel mesajına ve nihai hedefine bakıldığında "bilme" ve "okuma" ile de esas olarak "olma"nın amaçlandığı, insanlar arasında farklılığı sağlayan şeyin ne bilmek, ne sahip olmak hatta ne de yapmak olduğu, üstünlük sağlayan şeyin "takva" olduğu dikkate alınırsa entelektüalist görünüm zayıflamaktadır. İnsani olma hâli olarak takva kavramının işaret ettiği gibi, Kur'an'ın bilmeyi değil olmayı amaçladığını söylemek yanlış olmaz.

Dinin insana önerdiği ve vaat ettiği şey insanın "olma"sı olduğu hâlde, insani yorum olan teoloji çoğu zaman din fenomenini bilmeye, bilgi sahibi olmaya indirgeyebilmiştir. Bu durumda teoloji, dinin, insanın olmasına katkı sağlamayan metafizik spekülasyonlar, karşılığı olmayan ve sadece oyalayan "bilgiler" yığını içinde kaybolmasına ve özünden uzaklaşmasına yol açabilmiştir. İlahiyat tarihinde bunun örnekleri görülebilir.

Muhammed İkbal kavramsal olanın değil yaşantısal olanın önemli olduğunu vurgularken bilmeye değil olmaya işaret etmektedir: "Egonun nihai hedefi bir şey görmek değil, fakat bir şey olmaktır... Son fil entelektüel bir fil değil, hayatı bir fiildir. Bu fil egonun bütün varlığını derinleştirir ve dünyanın sırf görülecek veya kavramlar aracılığıyla bilinecek bir şey olmayıp aksine yapılacak ve sürekli fiille tekrar tekrar yapılacak bir şey olduğu hususundaki yaratıcı teminatla onun iradesini kesinleştirir..." "Öyle görünüyor ki, Gerçeklikle kavramlar aracılığıyla ilişki kurmak kesinlikle onunla ciddi bir ilişki kurma yolu değildir." (*İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, 222-238).

Netice itibariyle din, bir şey olmaya veya olmamaya çağırır. Tanrı'ya ulaşmak ya da ulaşmamak, ne olduğumuzla veya ne olmadığımızla ilgilidir. Dinin Varlığa dair entelektüalist bir açıklama getirmesinin, dinî düşüncenin epistemolojik bakış içinde olmasının sebeplerinden birincisi insanın açıklama ihtiyacını karşılmasıdır. Dinin bilimsellik ve analitik açıdan ele alınma çabalarının gerisinde de bu açıklama arzusu yatmaktadır. Bununla birlikte açıklama çabası nede niyle ortaya çıkan bilgi de netice itibariyle bu açıklama ışığında olma çabasına matuftur. "Bütün" hakkındaki her açıklama çabası, sadece bilme olarak kalmaz, olma'ya yöneliktir.

"Dünyada olmak" insanın bir şey olmaya mecbur olduğu bir insani durumdur. Sahip olma arzusu, var olmanın bundan ibaret olduğu gibi bir yanılgının içine hapsedebilir. Aynı şekilde, bilme ve okuma bir şey olma yolunda sadece araçtır, bilme ve okumanın bizzat kendisinin amaç olduğunu düşünmek büyük bir yanılgı olur. Bilgi oldurur, oldurmayan bilgiyi kim neylesin!

| MUSTAFA UÇURUM

Hayatı Anlama Biçimi Olarak Okumak

İnsan yaşarken hayatı anlama uğraşı içine girer. Bunu yaparken de deneyimlerini ön planda tutmaya çalışır. Bu, küçük yaşlardan beri böyledir. Neyin ne olduğunu anlamaya başladıktan sonra doğruyu, yanlış, iyiyi, kötüyü birbirinden ayırt etmek için yaşadıklarını hayat kefesine koyar insanoğlu. Yaşadıklarının yanına okuyarak öğrendiklerini de eklemeye başlayan kişi bir bütünü parçalarını tamamlamayı sürdürür. Daha sonra, okumak da insanın yaşam kaynaklarından biri hâline gelir. İdrak sınırlarını zorlayarak ve hayatın labirentlerini çözmeye çalışarak yaşamı kendisi için anlamlı hâle getirir. Okumak, bir yaşam biçimi hâline geldiğinde sadece bir kitap okuma eylemi olmaktan çıkıp hayatı ve hakikati anlama ve anlamlandırma biçimi olarak da farklı ve daha zenginleştirilmiş bir kültür hâlini alır. Okumak dediğimizde zihnimizde meydana gelen çağrışımların tümünde bir anlama uğraşı vardır.

Bir kitabın sayfaları arasında gezmek, sizi alıp götüren bir cümleyi not etmek ya da o cümlemin altını çizmek büyük bir keyif olarak görülmeye başladığında siz kendiniz için tarifi imkânsız bir dünyanın penceresini açtınız demektir. “Kitap okuyun, kitap okumak faydalıdır.” gibi beylik sözlere gerek yok. Okumayı bir keyif hâli olarak görmek gerek. Günün yorgunluğunu atmak için bir sayfa kitap okumayı kurtuluş olarak görmek, yorulan zihni bir şiirle sakinleştirmek gibi özel anları kendisi için ayırmaya başlamak

hiçbir sosyal medya ağundan alamayacağınız bir hazdır. Başkalarının hayatlarını takip etmek kişiye sadece zihni, fikri, manevi yorgunluk verir. Okumak ise sizi kendinizle baş başa bırakan hayatın en özel anlarından biridir.

İlk anlam olarak kitap okumak algılanıyor olsa da okumanın insana değer katan birçok anlamı vardır. Tokat ve çevresinde okumak; düğüne, nişana davet etmek anlamında kullanılır. Biz birini düğüne davet ederken; “Şunları da düğünümüze okuyalım.” deriz. Okumanın bu davet anlamı oldukça çağrışımı güçlü bir konumdur. Peygamber Efendimiz’in Allah’tan aldığı ilk emir “Oku!”yu davet et anlamında da yorumlayabiliriz. Allah, peygamberden insanları Hak yoluna davet etmesini istedi. Peygamber davet metodunu bilmediği için “Ben okuma bilmem.” dedi. O zaman Allah, “Yaradan Rabbinin adıyla davet et.” diyerek Peygamber Efendimiz’e davet metodunu da öğretmiş oldu. Buradaki oku emrini sadece kitap okumak olarak anlarsak bir dini sadece kitap okuma çizgisini çekmiş oluruz. İslam dini; okuyan, anlayan ve çevresini de Hak yola davet etmeyi emreden bir dindir.

Okuma kültürü, bireylerin ve toplumların gelişimi için de hayati öneme sahiptir. Okuma, bilgiye ulaşmanın, düşünce ufkunu genişletmenin, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmenin ve hayal gücünü zenginleştirmenin en etkili yollarından biridir. Okuma kültürü gelişmiş toplumlar, daha bilinçli,

daha üretken ve daha hoşgörülü bireylerden oluşur. Sadece okumak değil bunu bir kültüre dönüştürmek de önemlidir.

Türk halkının kültüründe kitap, okuma ve okuma alışkanlıkları, geçmişten günümüze büyük bir yer tutar. Deyimler, atasözleri ve türküler, halkın yaşam felsefesini, bilgiye olan sevgisini ve okumanın önemini aktaran önemli araçlardır. Bu sözlü gelenekler, kitapların ve okuma kültürünün halkın hayatındaki rolünü farklı şekillerde yansıtarak, insanları eğitmenin, bilgilendirmenin ve bilinçlendirmenin yollarını gösterir.

Hayatı okumak var bir de. Yaşayıp giderken olup bitenin farkına vararak hayatı anlamlandıran bir tefekkürdür hayatı okumak. Mevsimlerin geçişinin farkında olmak, bir çiçeğin topraktan çıkışına şahit olup eğilmek bir çiçeğe ve “Annen bana var mıdır?” diye sormaktır hayatı okumak. Küçücük bir tohumdan dev gibi ağaçların olması, dalların meyvesi durması ve tüm bunların idrakinde olmak da tabiatın sesine kulak vermekle olur.

Türkülerin sözleri; halkın eğitimi, bilinci ve kültürel değerleri üzerine bir farkındalık oluşturur. Bu bağlamda kitaplar, sadece öğrenme aracı değil, insanları birleştiren, onlara kimlik kazandıran unsurlardır. Kitapların, okumanın ve öğrenmenin gücü, bir toplumun gelişmesinde hayati bir rol oynar. Bu güç türkülerde kendine yer bulunca okumak halkın içinde muteber nesne olarak yerini sağlamlaştırır. Bu yüzdendir ki türküyü söylemek yerine daha çok türküyü okumak sözü kullanılır. Türküyü okumak, kalbe dokunmak, halkı türkünün yakıcı etkisi ile buluşturmak da bir okuma eylemine dönüşür.

Hayatı gözlerle okumak yetmez. Kalbin

de sesine kulak vermek gerekir. Kalp gözü açık olunca dünyanın tüm sesleri insanın kalbinde kendine sağlam bir yer bulur. Tıpkı Âşık Veysel gibi. Hayatı kalbiyle okuyan bir dervişti o. Hakkın ve hakikatin farkında olarak yaşadı ve ardında ilmin ve irfanın aydınlattığı paha biçilmez değerde eserler bıraktı.

“Cahil okur amma âlim olamaz

Kâmillik ilmini herkes bilemez

Veysel bu sözlerin halka yaramaz

Sonra sana derler deli yalandır”

Okur-yazar olmak diye bir şey de var hayatta. Okula başlarsın ve girdiğin o kapı seni hem okur hem yazar yapar. Okuyup yazmak bu topraklarda her zaman kıymetli görülmüştür. Çünkü okuyup yazanın dünyayı anlaması ve algılaması daha güçlüdür. Bu yüzdendir ki okur-yazar olmaya hep rağbet edilmiştir. Okur-yazar olmak aynı zamanda insanın kendine duyduğu güvenin daha sağlam bir hâl alması demektir. Büyüklükler bu yüzdendir ki çocuklara hemen; “Nerde, kaçınıcı sınıfta okuyorsun?” diye sorarlar. Öğrenmek istedikleri, karşılarındaki kişilerin ilimle olan münasebetidir.

“Hem okudum hem de yazdım

Yalan dünya senden bezdim

Dağlar koyağını gezdim

Yiten yavru bulunur mu?”

Okumanın hâlleri vardır. İnsan yaşadıkça ve yaş aldıkça hayatı ve insanı daha iyi anlamaya başlar. İnsanı tanımak hayatı anlamaktan geçer. Bu yüzdendir ki insan ne

kadar çok insanla muhatap olursa o kadar dünya açılır önünde. Tanınan her yeni insan yeni bir kapıdır kişi için. Çok iyi tanıdığımız kişiler için “Kalbini okudum.” deriz. Bu, o kişiyi her hâli ile tanıdığımızı gösterir. Mürsel Sinan bu okuma hâlini türküsünde şöyle dile getiriyor:

“Bana okudun mu diye sormayın
Kitap okumadım insan okudum
Kitabı insandan ayrı görmeyin
İnsanı sınırsız umman okudum”

Deyimler, halkın düşüncelerini ve tecrübelerini kısa ve öz bir biçimde ifade eder. Okuma ve kitapla ilgili deyimler de bu birikimin birer yansımasıdır. Örneğin, “Göz var nizam var.” deyimini, yalnızca görme eylemini değil, aynı zamanda bir şeyin düzenini ve doğru şekilde anlaşılmasını anlatan bir deyimdir. Burada bir derinlik ve anlam var; okuma, düşünme ve anlamaya dair bir incelik gizlidir. İnsanlar, kitapları okuyarak daha derin düşünmeye, dünyayı daha iyi anlamaya çağrılır.

Okumak insanın en yüce şiarı. Okudukça hayatı anlamlı kılacak bir ömrü sürmek de bir mücadeledir. Okur, yaşar, anlar ve hayatı anlamlı hâle getirmek gibi bir hedefin peşinde koşar insan. Okuduklarından edindiklerini hayata aktarırken bir kitabın sayfalarını çevirir âdetâ. “Kitap gibi konuşuyor.” deriz böyleleri için. Çünkü kaynağı kitap olanlar kitabî bir duruş ve tavırla hareket eder.

Farkında olmakla ilgili bir durum bu. Ne yaşadığının, nasıl yaşadığının farkında olan insanlar düştükleri hatanın da farkın-

dadır. Ders almak deriz buna. Ataol Behramoğlu’nun “Yaşadıklarımın öğrendiğim bir şey var” dediği çizgidir bu nokta. Öğrendikleri ile amel etmeye başlayanlar daha sonraki yaşantılarında bastıkları yere daha temkinli basarlar, yollarına çıkan dikenlerden kendilerini daha kolay sakınırlar. Böyeleri kendilerini; “Hayat mektebinde okudum.” diyerek tarif ederler.

İnsanın gözüne baktığında içinden geçenleri anlamak da bir maharettir. Bazen karşımızdaki kişi ile hiç konuşmasak da bakışlarımızdan derin anlamlar çıkaranların olduğunu görürüz. “İçini okudum.” deriz okumanın en güzel hâlini kuşanarak.

Her şey olacağına varır diyerek hariçten gazel okuyanlara itibar etmeden de yaşamak var. Hayatın bir çizgisi ve duruşu göreceli bir kavram olsa da farklı olmak için ya da sıra dışı görünmek için bu uğurda ömür de tüketilir. Ölümey meydan okumak çok da kâr etmez böyle zamanlarda.

Atasözleri, halkın yüzyıllarca süren gözlemlerinin ve deneyimlerinin birikimi olarak hayatın her alanına dair kısa ama öz öğütler sunar. Okuma ve kitap hakkında da birçok atasözü mevcuttur. Örneğin, “Bir insan bir kitap okur, ama bir insan bir kütüphane olur.” Bu atasözü, kitapların bilgi kaynağı olduğunu, bir kişinin bir kitaptan edindiği bilginin, onu daha geniş bir perspektife ve daha derin bir düşünce dünyasına taşıyabileceğini anlatır.

Kitap, okuma ve okuma kültürü, halk kültürümüzde derin izler bırakmış bir olgudur. Deyimler, atasözleri ve türküler, bu kültürün halkın yaşamına ne kadar nüfuz ettiğini gösterir. İnsanlar, kitaplar ve okuma aracılığıyla bilgiye ulaşmanın, kendilerini

geliştirme ve dünyayı anlama yollarını açtıklarına inanırlar. Bu değerler, Türk halkının edebî mirasında nesilden nesile aktarılır. Okuma alışkanlıklarının toplumları daha bilinçli, olgun ve ilerici kılacağına dair güçlü bir inanç hâsıl olur. Okumanın sıradan bir eylem olmaktan çıkarılıp bir kültüre dönüştürülmesi toplum için de bir kurtuluş reçetesi olacaktır. Dijital kuşatma altında kaldığımız bu çağda bir kültür inşa etmek çok zor görünse de toplumun değer yargıları ile örtüşmeyen birçok yeni oluşum yeni bir kültür gibi algılanıp insanlar tarafından yaşam biçimi hâline getirilmeye çalışılıyor. Bunların gelip geçici hevesler olarak görülmesi ve kitabın çağrısına kulak verilmesi gerekiyor.

Okumayı kültürün bir parçası hâline getirmek bizim toplumumuz için küllerinden yeniden doğmak olarak görülmeli. Okuma kültürü, bir toplumun bilgiye verdiği değerle, insanların okuma alışkanlıklarıyla doğrudan ilişkilidir. Biz kitap ve ilim medeniyetinin bir parçasıyız. Okuma alışkanlığının toplumun her kesimine dalga dalga yayılması, uzun yıllardır göz ardı ettiğimiz kültürel zenginliklerimizi tekrar yaşamamıza vesile olacaktır.

Mevzumuz okumak olsun yeter ki; o zaman göreceğiz ki her şey güzelleşecek. Hangi sebeple ya da hangi anlamda olursa olsun okumak elimizin altında, gözümüzün önünde, aklımızın ucunda kendine çok sağlam bir yer bulsun. O zaman yere daha sağlam basacağız, uzaklara dair hedefimiz hep canlı kalacak. Çünkü harflerin dünyası bize el değmemiş bir dünyanın anahtarını sunuyor.

| YASİN MORTAŞ

İçsel

bil ki
her iltica senin feleğindir
illa ki iyidir sükûtle sükûn
sarıl iç sütununa /yıkılma
Ol'u bulmak mutlaka diriliştir

söyle kim
acziyle yüzleşir
tozlu toprak koynuna girmeden

| CEMİLE GÖRHAN

Okur Olmanın Durdurulamaz İştahını Yönet(ebil)mek: Okuma Oburluğu Üzerine Birtakım Analizler

“Obur” kelimesi canlılara özgü fiziksel bir durumu ifade eder. İhtiyaç duyulandan daha çok besin tüketme isteğine denir. Olur olmaz şeyleri yeme arzusunun şiddetlenmesi var olan kaynaklarla yetinmeyip fazlasına ulaşma çabasına evrilir. Doyma hissinin verdiği tatmin olma durumunu aşır oburluk mertebesine ulaşmış bir canlı, gördüğü her yiyeceği yeme isteğiyle baş edemez duruma gelir. Birden kendini arsız bir tüketim sarmalının ortasında bulur. Bu süreç, sağlıklı bir insan vücudunun düzgün işleyen fonksiyonlarına aykırı bir düzlemde ilerler. Yeme iştahını bastırmak için tüketilen çok sayıda besin maddesi uzun vadede fizikselden zihinsel yönelen bir deforme işlemi başlatır. Bu da oburluğun bir canlının bedeni söz konusu olduğunda çok da sağlıklı bir tavır olmadığını gözler önüne serer. Kavramsal boyutta açıklamaya çalıştığımız oburluk, insana ait bir olgu olmakla kalmayıp değişik mecralar üzerinden adlandırılmaya da müsaittir. Meselenin özünde oburluk, normal seyirden veya gereğinden daha fazlasına ulaşma ve tüketme tutkusudur. Örneğin bir kişinin günlük hayatta çok sayıda şarkıyı saatlerce dinleme isteği bir müzik oburluğuna, dünyanın her yerini görme ve dolaşma tutkusu bir seyahat oburluğuna, uzun film listelerinden seçili filmleri seyretmek bir sinema

oburluğuna ve yazılı her kitaba ulaşır okuma çabası da okuma oburluğuna dönüşen bir adlandırmayı ifade eder. Bu yazımızda bir önceki cümlede bahsi geçen son madde yani oburluğun bir merhalesi olarak kabul edilebilecek okuma oburluğu üzerinde duracağız.

Okuma oburluğu, bir bireyin düzenli metin okuma alışkanlığına bağlı olarak sürekli kitap okuma isteğine kapılmasını ve bu arzusunun gidermek adına çok sayıda yazılı esere ulaşma çabasını tanımlamak için kullanılan bir tamlamadır. Bu vasfa sahip bir okur âdeta yeryüzünde şimdiye dek yazılmış her şeyi okuyarak tüketmeyi gaye edinir. Okuma oburluğu teşhisi konmuş bir birey metin ihtiyacını karşılamak için farklı türlere, eğilimlere, mecralara hatta mekânlara kapılır. Okuma oburunun esas amacı bilgi edinme süreci ile başlasa da zamanla bu tutum ileri boyutlara varır. Okuma yoluyla biriktirdiği bilgilerle açlık duygusunu geçici süre tatmin eden obur okur bununla yetinmez. Ardı ardına kitap okumayı kendini geliştirme aracı hâline getirerek düz bilgiyi dönüştürür. Bunun yanı sıra işin içine eğlence faktörü de dâhil olduğunda sıkıcı bir eylemin zevkli bir pratiğe dönüşmesi kaçınılmaz olur. İnsanoğlunun sahip olduğu en ilkel dürtülerden biri olan merak duygusunun da eklenmesiyle, ki-

şide peşine düşülmesi gereken bir açlık telaşı baş gösterir. Okuma oburu bu açlığı bastırmak adına çok fazla kitapla buluşmanın yollarını arar. Peşine düştüğü bu yolda edindiği besin kaynaklarının başında kütüphaneler, kitap satış noktaları ve sanal platformlardaki kitap siteleri yer alır. Bu kanallar aracılığı ile yoğun okuma eylemine girişen okur, okumalarının sayısını yükseltmeyi hedefler. Tüketmeyi planladığı kitapları hem nitelik hem de nicelik bakımından artırmaya çabalar. Bu yolculukta onu bekleyen birtakım olumlu ve olumsuz noktalar söz konusudur.

Okuma oburluğu ilk duyuşta olumsuz bir çağrışım yapsa da bu meseleyi iki taraflı ele almakta yarar vardır. Böylece kendini okuma oburu olmanın merkezinde bulmuş bir kişiyi bekleyen tüm olası durumlar ele alınmış olur. Şu noktayı açıklığa kavuşturmak gerekir ki bu meselenin kişiye yönelik olumlu tarafları olumsuz yönlerinden daha fazladır. Bu sebeple ilk olarak okuma oburluğunun kişiye fayda sağlayan olumlu etkilerini dallandırıp budaklandırmak daha uygundur. Ardından vereceği muhtemel olumsuz taraflardan bahsetmek yazının gelişim seyri açısından daha uygun düşecektir.

Okur olarak nitelendirilme bir sürekliliği ifade eder. Bu dolaşım yazı aracılığı ile kişiyi zihinsel bir keşfe çıkarır. Kitapların karşı konulmaz bilgi dünyasına kendini pervasızca kaptıran okur artık obur olarak hayat sahnesinde yer almaya hazır hâle gelir. Dikkat edilirse üzerinde durduğumuz bağlam “kitap oburluğu” değil “okuma oburluğu”dur. Çünkü söz konusu tamlamanın derinine inildiğinde okuma alışkanlığını oburluk derecesine yükselten birinin yalnızca kitaplarla yetinmediği anlaşılır. Okuma oburunun bilgi kaynakları arasında kitapların yanı sıra yazılı ve basılı (sanal ortamlarda yayımlanan çevrimiçi eserler de dâhil olmak üzere) olarak tanımlanabilecek gazeteler, dergiler hatta yazılı herhangi bir metin de yer alır.

Tuğla olarak nitelendirilmeye hazır bir dünya klâşığı, sevilen bir sanatçının derlenmiş mektupları veya anıları, günlük yayımlanan bir gazete, popüler bir spor dergisi, ekonominin dinamikleri üzerine yazılmış iktisadi bir eser, kaldırımda rüzgârla sürüklenen bir duyuru afişi veya reklam panolarındaki büyük puntolu metinler, sözlükler, ansiklopediler, broşürler... Bunların hepsi okuma oburunun tüketim radarına takılan yiyecek maddeleridir. Sonsuza yaklaşan metinler evreninde okuma oburunu en çok ilgilendiren kaynaklar ise her zaman kitaplar olmuştur. Hacmi dolayısıyla diğer yazılı metin çeşitlerine nazaran daha uzun bir serüveni kapsaması okuma oburunu kitaplara bulaştıran temel faktördür. Böylelikle kitaplar, okuma oburunun iştahını kabartan bir sofrada ana yemeği teşkil ederken diğer okuma ürünleri ancak aperatifler ve mezeler işlevinde kalır. Okuma oburunun hedefi ise bu sofradan tıka basa doymuş olarak kalkmaktır. Oysa okurun bünyesi, yemeyi hedeflediği tüm yiyecekleri yeme isteği ile dolup taşsa da yiyebileceği şeyler yalnızca bünyesinin elverdiği ölçü ile sınırlıdır.

Kitaplar içerikleri bakımından sıralandığında çok sayıda kategorinin varlığı dikkat çeker. Öncelikle bunlar yaş gruplarına ayrıldığında çocuk ve yetişkin kitapları şeklinde bir ayrım söz konusudur. Yaş özelliklerine uygun olarak ayrılan kitaplar hitap ettiği kesimin zevkine, kavrayışına ve ilgi alanına göre bir kez daha gruplaşma yoluna gider. Kurmaca metinler ile öğretici metinlerden oluşmak üzere iki keskin kutup şeklinde ayrıştırılan kitaplar sayfalarını çevirecek okurlara uygun anlam dünyaları sunar. Karşısında denizler boyu geniş bir okuma alanı bulan okur, hepsini okuma isteğine kapılarak asla yetişemeyeceğini düşündüğü bir yetersizlik hissi içerisinde bocalar. Tam da bu noktada çözüme ulaşmak adına hata sayılabilecek hamleler yapar. Tüketmek

istediği evren karşısında geçirdiği baş dönmesi, okuma oburunu bir kitaptan diğerine hızlıca sürükler. Bu sürükleniş, oburluğun açgözlü tarafını ortaya çıkardığı gibi okuru da verimsiz bir okumaya iter. Bir metinden diğerine koşturmak, yarım kalmış metinler biriktirerek eksik adımlarla ilerlemeyi zorunlu kılar. Obur okurun bu zehirli döngüden kurtulmak adına uygulaması gereken tek reçete, bu duyguyu aşarak metinleri teker teker sindire sindire okumasıdır. Oysa bu kurtuluş öyle kolay olmayacaktır. Modern hayatın hızla gelişen bilgi akışı okuma alışkanlığını pekiştirip hızını artırmayı teşvik eder. Var olan şeye yetişme ve anlama isteği bu kavuşmanın okumalar yoluyla aşılabileceğine olan inancı kuvvetlendirir. Bu açıdan bakıldığında okuma oburunun yoğun bir zihinsel gelişim süreci içerisinde olduğu anlaşılır. Bu sebeple “düzenli bir şekilde” tüketilen kitaplar sadece içerikleri bağlamında değerlendirilmemelidir. Çok fazla metinle haşır neşir olma, kişinin sözcük dağarcığına bol miktarda kelime aktarımı yapmanın yanında sanatsal bir duyarlılık katar. Kişiyi, farklı dünyalarda yaşayan hatta bazen karşılaşılması mümkün olmayan bireyler etrafında gelişmiş bir empati duygusu kazandırır. Çeşitli disiplinler üzerine yapılan okumalar ise genel kültür düzeyini artırmakla beraber alanlar arası karşılaştırmalar yapmayı ve bunları günlük hayat düzlemine uyarlamayı mümkün kılar. Böylece hayat karşısında değişik bakış açıları geliştirmeye yardımcı olan bu tutum empatinin gelişimine bir kez daha katkı sağlar. Görüldüğü üzere obur bir okurun açlığını bastırmak için arka arkaya yaptığı okumalar bireysel bir tatmin duygusuna ek olarak kişiden topluma oradan evrensele varan bir geniş çemberi kapsar. Peki okuma oburluğunun getirileri yalnızca bunlar mıdır?

Aşırı metin okumanın, çok fazla kitaplarla hemhâl olmanın getirdiği veya getirmesi muhtemel zararlara geline... Nasıl ki

aşırı besin tüketiminin sonucu olarak ortaya çıkan oburluk bedensel bir deformasyona yol açıyorsa, okuma yoluyla oluşan oburluğun da hem zihinsel hem fiziksel birtakım olumsuz taraflarının gün yüzüne çıkması kaçınılmazdır. Bu zararların tespiti için öncelikle yoğun okuma eylemine kapılarak okuma oburu mertebesine atlamış birinin neden bu yolculuğu tercih ettiği sorusu üzerine eğilmek gerekir.

Çok sayıda kitabın vadettiği dünyalar arasında kaybolmak günlük hayat akışından oldukça uzağa düşer. Bu da okuma oburunun güncel yaşamdan uzaklaşma isteğinin, bir diğer deyişle kaçış arzusunun tezahürü olarak okunabilir. Yalnız kurmaca metinler içerisine değil çeşitli konularda teorik bilgiler de içeren kitaplar arasına dalmak, gündelik hayatın dışına çıkılmasına olanak sağlar. Teorik bilgi aktarımına derinlemesine kapılan okur her seferinde daha fazlasına ulaşma isteğiyle çeşitli alanlarda entelektüel bilgi birikimini çoğaltmaya çabalar. Bu uğraş, kişinin bilgi deposunu doldurmak gibi bir fayda vermenin yanı sıra günlük hayatın sıradanlığının göz ardı edilmesine de yol açabilir. Bilinçli bir kaçış veya bilinçsiz bir uzaklaşma kişiyi siyah beyaz fondan ibaret yazılı kâğıtlar dünyasına hapseder ve onun kitabın arkasında yaşayan canlı hayattan habersiz kalmasına sebep olur. Okuma oburluğu ancak bir kaçış veya ayrılma psikolojisinden ziyade doğal bir akış içerisinde gerçekleşen sanatsal bir tavır olduğunda anlam kazanır. Yoğun bir şekilde metinlerin dünyasına kapılan bir kişi zamanla iki boyutlu yazı âlemini sosyal hayata tercih eder. Sosyal bir varlık olan insanın toplumsal etkileşimlerden kısıtlı duruma gelmesi çeşitli psikolojik rahatsızlıkların baş göstermesine neden olur. Bunun yanı sıra yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklarını ihmal etmesine de sebebiyet verir. Fiziksel açıdan bakıldığında ise yazıyla uzun süre muhatap olan gözlerin ve okuma

ortamının oluşması için uzun saat dilimlerinde rahat ve hareketsiz bir şekilde duran uzuvların sağlığı ciddi risk altındadır.

Okumanın bir tutku şekline bürünmesi kişisel gelişim için kilit bir formüldür. Her durumda olduğu gibi bu mesele de yalnızca aşırı boyutlara vardığı takdirde bir sorun teşkil eder. Peki bu durumla nasıl baş edilmeli ve hangi çözüm önerileri sunulmalıdır? Öncelikle okuma oburluğunu bir hastalık yaftasından çıkarıp yararlı bir alışkanlığa çevirmek bağımlılık olarak algılanan bu durumu sağlıklı bir olguya dönüştürme açısından değer arz eder. Okuma oburluğunun kontrollü ve dengeli bir biçimde zihin beslendiğinde kişiye sağlayacağı avantajlar ortadadır. Bu noktada halledilmesi gereken en önemli şey denge kurma ve planlama becerisi edinmektir. O hâlde okuma oburu nasıl bir rota izlemelidir? İlk olarak kendisine uygun bir okuma planı hazırlamalıdır. Daldan dala atlamak suretiyle bir eser bitmeden diğerine geçiş yapmamalıdır. Sırayla ve özümseyerek bitirmeyi hedeflediği okuma metinlerini listeler şeklinde kısa veya uzun vadeli planlara göre uyarlamalıdır. Bu düzen çerçevesinde dengeli bir yöntem izleyerek sayıca aşırıya kaçmadan uygun metinler seçmelidir. Bu şekilde ilerleyen bir program, kişinin yazı dünyasının soyut düzlemine körü körüne kapılmasını engellemekle beraber rutin yaşam döngüsünü de ihmal etmemesini sağlar. Aynı zamanda gelişigüzel okumalar silsilesinin önüne geçilir.

Elbette okur olmanın verdiği hislerle ömür boyu tanışmamış bir insana göre obur da olsa bir okur olmak asıl bir davranış biçimidir. İşin özüne inip oburluk faktörü devre dışı bırakıldığında karşımıza çıkan ünlü tırat ise şudur: Okur olmak ya da olmamak... İşte bütün mesele bu.

| EKREM ELMAS

Planlı Kıtlık ve Büyük Yapay Sıfırlama

Sonsuz bilmecenin gülşenlerinde
güzel isimlerle mutlu mesutken
dünyanın iyi kalpleri;
çoluk çocuk, bütün mazlumlar..
birkaç elit pagan
ülkeler gezdirerek kadim ateşi
insanlığın kuyusunu kazıyorlar,
ellerinde para
ellerinde büyü
ellerinde silah
ellerinde beyinsiz canavarlar.

Ve dönüyor dünya ilahî emirle
çileler içinde
hazırlanırken cümle can
zerre adaletsizliğin olmadığı
hesap noktasına ilerleyerek.

Ey savaş! Ve ey ölüm!
“El muzaffer daima!”

| SAİME KEMERCI

Bitmeyen Sefer; Okumak...

“Okumak aynanın içine bakmaktır; aynanın arkasındaki ‘sırrı’ bilenler öteki tarafa geçerler, harflerin sırrından haberdar olmayanlar ise bu dünya içinde kendi yüzlerinin yavanlığından başka bir şey bulamazlar.”

(Orhan Pamuk, *Kara Kitap*)

Okuma eylemi, yazılmış harflere ve şekillere bakarak bir anlam çıkarmanın yahut bir metni seslendirmenin çok daha ötesindedir. İnsanın doğduğu andan itibaren hayatına dâhil olan okuma, görülen her şeyin “anlamını çözmek” üzere çıkılan bir yolculuktur. Alberto Manguel’in de belirttiği gibi “artık var olmayan yıldızların haritasını ‘okuyan’ bir gökbilimci; bir evin yapılacağı yeri kötü ruhlara karşı korumak için ‘okuyan’ Japon mimar; ormanda hayvanların izlerini ‘okuyan’ zoolog; kazanacak kâğıdı oynamadan önce ortağının hareketlerini ‘okuyan’ kâğıt oyuncusu...” hepsi okuma eylemini, anlama ve bir sırrı çözme çatısı altında birleştirir. Manguel’in katmanını genişlettiği okuma; günümüzde değişen dünyayla beraber pek çok anlam daha kazanır. Sosyal medyadaki herhangi bir paylaşımın gerçekliğini anlama, analiz etme gibi anlamlara gelen dijital medya okur yazarlığı, altı yaşındaki bir çocuğun okuma yazma öğrenmesiyle beraber elde ettiği yetkinlikle eşdeğerdir. Okuma eylemi her ne kadar insanlığın var oluşundan beri sayısız değişime uğrayıp anlam genişliği de yaşasa kişiye kazandırdığı yetkinlik ve güç varlığını korur.

Cicero “En keskin duyumuz görme duyusudur.” der ve gördüğümüz bir metni duyduğumuz bir metinden daha kolay ak-

lımızda tuttuğumuzu belirtir. Görmenin ve duymanın dışında okumaktan bahsedilmez. Çünkü geçmiş çağlarda okumak, bu iki duyuyu ilişkilendirilir. Görme duyusu, bilgi edinmeyi sağlayan duyuların en büyüğü olarak tanımlanır. Fakat görmek, okumak için yeterli değildir çünkü her gören okuyamaz. Okumanın insan zihninde nasıl gerçekleştiğine dair çeşitli fikirler ortaya atılır. 11. yüzyılda Kahire’de İbnü’l Heysem tarafından yapılan tanımlamalar diğer açıklamalardan farklılık gösterir. İbnü’l Heysem, salt duyum ve algı arasındaki farktan bahseder. Salt duyumun, bilinç dışı bir eylem olduğunu açıklayan İbnü’l Heysem, algınsa bilinçli bir eylem olduğunu ve bir metni okumamızı ve anlamamızı sağlayan görme faaliyetini içerdiğini belirtir. İbnü’l Heysem okumanın; görme, algılama ve çözümleme gibi farklı merhaleler neticesinde gerçekleştiğini ifade eder. Tüm bu anlamların yanı sıra okuma; okurun ait olduğu zümreden, önceki okumalarından, yetiştiği aile yapısından, algılayabilme potansiyelinden, kişisel tecrübelerinden ve hatta zevklerinden bağımsız düşünülemez. Kişi okurken, okuduğu âna kadar yaşamış olduğu hayatıyla, tecrübeleriyle ve algısıyla okur. Akşit Göktürk, okumanın biricikliğine ve kişiselliğine dair “Gerçekte her okur, kendi kişisel konumuna, duygusal yapısına, düşün-

sel yetisine göre yaşar bir metni. Bu açıdan, bir bakıma, her okur kendini okur metinde.” ifadesine yer verir. (Göktürk, 1980, 170).

Okuma; bir sırrı çözmeye, anlama, öğrenme, bilme gibi anlamları taşır. Tüm bu anlamların yanı sıra okumayla birlikte düşünülmesi gereken bir eylem daha vardır: Yazma. Yazma, insanlık tarihinin başlangıcı olarak kabul edilir. Fakat okurunu bulamayan yazmanın bir şey ifade edemeyeceği aşikârdır. Mağaralardaki resimlerden sosyal medyadaki herhangi bir paylaşıma kadar her şeyi içerisine alan yazma, okumayla beraber dönüşüm yaşar ve günümüze kadar ulaşır. Yazma, okunulan metnin çoğaltılması için en ilkel yollardan da biridir. Metnin çoğaltılmasına duyulan ihtiyaç ise insanlığın var oluşuyla birlikte sahneye çıkan kutsal metinlerin okunurluğunun artırılmak istenmesiyle ilişkilidir.

Bir kâhinin yıldızlara bakarak hava durumunu okuması yahut bir şifacının tedavi için gelen hastanın gözlerinin renginden hastalığını okuması, okumanın anlama kudretini içinde barındırmasıyla ilişkilidir. Okuma, bu kudretle birlikte bugün anlaşıldığı biçimde metne bağlı okumadan daha evvel de ilahi bir anlama sahiptir ve yazının icadıyla birlikte bu durum pekişir. Çünkü okuma, ne anlama geldiği belli olmayan şekillere anlam kazandırır. Sesli okunarak duyurulan kutsal mesajların yazıya aktarılmasıyla beraber ise zaten ilahi bir anlama sahip olan okuma, ilahi bir kitabı okuma, anlama, bilmeye beraber kutsiyetini daha da artırır.

Her okuma, beraberinde bazı gereklilikleri doğurur. Kutsal metinlerin okunması da kendi ritüelini beraberinde getirir. Yahudilikte kutsal metinler, bireyselden ziyade cemaatle ve belirli ritüellerle okunur. Yahudilik için; kutsal metinleri belirli yaşa erişmiş erkek çocukların okuması, erkeklerin okuma esnasında başlarına kipa denilen bir tür takke takması, kutsal metinlerin ayakta okunması, bir kelime yanlış okunduğunda kelimenin tekrar okunarak düzeltilmesi, belli bir makamla

okunması gibi ritüellerden bahsedilebilir. İlk emrin “Oku” olarak indirildiği İslam’da da kutsal metnin okunması belli bir seremoniyi beraberinde getirir. Kelime olarak okumak anlamını da içerisinde bulunduran Kur’an; okunmadan evvel abdest alma ve abdestsiz kutsal kitaba dokunmama, besmele çekme, kibleye dönme, tecvit kurallarına uyma gibi kaidelerin yanı sıra belirli bir makam ile okumayı da gerektirir. Aynı zamanda diğer dinlerde de olduğu gibi, özellikle Ramazan ayında, cemaatle okunması, yanlış okunduğu takdirde kelimenin düzeltilerek devam edilmesi ve yazılı bir kitabın olmasına rağmen ezberlenmesine önem verilmesi İslam’daki kutsal metnin okunma ritüellerinden kabul edilebilir.

Söz konusu dinlerin dışında da pek çok dinde okuma eylemi üzerinde durulan önemli meselelerdendir. Dinlerde okumaya verilen önem, yazılı bir metni okumanın dışında bütün bir kâinatı okuma, insanın iç dünyasını okuma, yaratılış hakikatini okuma gibi pek çok anlamı kapsamıyla ilişkilidir. Geçmiş yüzyıllarda okuma ediminin sahip olduğu kutsiyete rağmen kutsal kitaplardan, okuma ve yazmadan uzak tutulan gruplar; köleler, köylüler ve kadınlardır. İnsanlık tarihinde uzun yıllar okumayı bilenler ise ruhban sınıfı, soylular ve burjuvanın üst tabakasıdır. Merak duygusuyla ilişkilendirilen ve ilk günahın suçlusu kabul edilen kadınların okumaları erkeklerin yahut bir üst konumdaki din adamlarının gözetiminde gerçekleşmiştir. Kadınlar, Uzak Doğu’dan Avrupa’ya kadar ciddi edebiyat okumalarından uzak tutulmuş ve kadınların, daha çok aşk anlatıları, dua kitapları gibi görece hafif okumalar yapmasına izin verilmiştir. 1955 yılına kadar kadınların kutsal metni okumasının yasak olduğu Yahudilik, böylesine bir yasak için tek örnek değildir. 15. yüzyıl Hristiyanlıkta da kölelerin İncil okumaları yasaktır. Çünkü İncil okuyabilen köle, köleliği ortadan kaldıracak yazıları da okuyabilir. Bu sebeple 19. Yüzyıla kadar zencilerin okuma yazmayı öğrenmesi yasaklanır.

Okumanın yasaklanması yahut okunacak metinlerin imha edilmesi halkı kolaylıkla baskı altında tutmak isteyen diktatörler ve istilacılar tarafından da uygulanan bir yapıtıdır. MÖ 200'lerde Çin İmparatoru Qin Shi Huang'a sunulan raporda hanedana ait olan kitapların dışındaki diğer kitapların yakılması talep edilir. Endülüs Emevîlerinin yöneticilerinden olan Halife II. Hakem'in Granada'da kurduğu kütüphane de Hristiyanların bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte yok edilir. 11. Yüzyılda Bağdat, Moğollar tarafından istila edildiğinde tüm kitaplar yakılır yahut Dicle'ye atılır. Günlerce süren bu vahşet Dicle'nin rengini mürekkep rengine çevirir. 2000'li yılların başında Irak'ta yaşanan kitap katliamı da Moğol katliamından farklı değildir. Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından kütüphaneler, devlet arşivleri ve müzeler yağmalanır. Bahsedilen tüm örneklerde de asıl hedef kitap değildir. Kitapların yok edilmesiyle amaçlanan; okuyarak insanların dünyayla, coğrafyayla, toplumla ve kendisiyle kurduğu ilişki, aidiyet ve tarih duygusunu yok etmektir. Çünkü okuma; yok edilmek istenilen tarihi, bilinci ve aidiyeti kurana temel unsurdur.

Bir gergedanla boğuşmak ve onu alt etmek Oğuz Kağan'ın kendini ispatı için neyse okuma yazmayı öğrenmek de bireyin bağımsızlığının ilanı için odur. Kişi, okuma yazma becerisini kazanarak bağımsız bir birey hâline gelir. Bu sebeple de okuma yazmaya geçiş okullarda bir bayram olarak kutlanır. Sahnelerde gösteriler yapılır, öğrencilerin yakalarına kırmızı kurdeleler takılır ve bu edimin kazanımı bir şenlik havasına döndürülür. Osmanlı geleneklerinden biri olan "Âmin Alayı" da yine okumayı öğrenmeye dair ilk adımın kutlanmasıdır. Okula gitmek, okuma yazma öğrenmek için atılan ilk adımdır. Okuma yazma öğrenmek ise kişinin ait olduğu cemiyetle, ülkeyle ünsiyet

kurabileceği metinleri anlayabilmesi için önemlidir. Bu sebeple de Osmanlı'da çocuklar, "Âmin Alayı" adı verilen bir şenlik ile okula başlatılır. Okumanın öğrenilmesinin ardı sıra yapılan şenlikler Kur'an okumayı öğrenen çocuklar için de geçerlidir. Kur'an okumayı öğrenmek de çocukların okumadaki diğer çocuklara şeker atarak şenlikler ve etkinliklerle kutlanır. Okuma gerek yazmayla beraber gerekse de yazma hatta anlama dahi olmadan bireyin yetkinliğine, belirli bir zümreye dâhil olmasına dair bir göstergedir.

Okumanın amacı, işlevi ve önemi kadar nasıl yapıldığı da yüzyıllar içerisinde değişime uğrar. Onuncu yüzyıla kadar sessiz okuma garip karşılanan bir okuma biçimidir. Sesli okumanın tercih edilmesinden dolayı da sessiz okuma pek de yaygın değildir. İnanıldığı üzere "Söz uçar, yazı kalır." Yani yazı donuktur ve insan ruhuna bir tesiri olamaz. Ancak seslendirilirse ruha tesir edebilir, bu yüzden de okuma ancak sesli yapıldığında bir anlama erişebilir. Kütüphanelerin günümüzün aksine sesli okumaların yapıldığı gürültülü bir ortam olması insanda hayret uyandırır da coğrafyamızda yüzyıllarca kıraathanelerde (okuma evi) okunan Cenââmeler, Alinâmeler, Hamzanâmeler sesli okumanın bizlere de çok uzak olmadığını gösterir. Aynı zamanda kutsal metinlerin okunması da hâlen daha yüksek sesle yahut mırıltı şeklinde gerçekleştirilir. Günümüzde kendisine çok fazla dinleyici bulabilen sesli kitaplar ise okumanın farklı bir hâlini oluşturur. Sesli okumadan sessiz okumaya geçen insanoglu sessiz okumadan sesli dinlemeye doğru evrilir.

Okumanın nasıl yapıldığına dair bir diğer değişim ise kolektif okumadan bireysel okumaya geçiştir. Matbaanın var olmadığı ve bu sebeple de okunacak metne ulaşmanın zor olduğu bir çağda okuma, bireysel bir eylem olmaktan çok uzaktır. Okunacak

metnin elyazması olması hem okunurluğu hem de erişimi zorlaştıran temel bir unsurdur. Fakat matbaanın icadıyla beraber okunacak metinlerin çoğalması sonucu bireysel okuma doğar. Matbaa sonrası endüstri alanında kâğıt üretimine dair geliştirilen teknikler, elyazması olmalarından dolayı sayılı olan metinlerin çoğalmasına ve zamanla herkesin evine girebilmesine imkân sağlar. Gelişmeler öncesi okuma eylemi için başvurulmak zorunda kalınan kütüphaneler artık her evde varlık gösterir ve okuma kalabalık bir eylemden bir başına yapılabilen bir eyleme dönüşür. Okunacak metin türlerinin çoğalmasıyla da bireysel okuma daha da kuvvetlenir. Kolektif okumadan bireysel okumaya geçildiği yıllarda bireysel okumanın keyfine öylesine varılır ki zengin aileler içerisinde “yatakta okuma” biçimi yaygınlaşır. İnsanlar yalnız kalabildikleri mekânlardan biri olan yatak ile bireysel olabileceklerini keşfettiklerinde sessiz okumayı birleştirir. Toplumda nasıl görüldüğünden sıyrılıp rahat kıyafetler ile kendine ait yatağında uzanan birey, kendisini dünyasına alacak yahut kendi dünyasına dâhil edeceği biricik okumasına erişir. Bu okuma şekli öylesine yaygınlaşır ki aynı yıllarda yayımlanan kitaplarda yatakta okumanın tehlikeli bir şey olduğuna dair telkinler bulunur.

Okumanın ne olduğuna dair pek çok şey söylenebilir. Okuma; anlama, çözme, sesli ifade etme, keşfetme ve yazma gibi eylemlerden ayrı düşünülemez. Okuma tüm bu eylemleri içerisine almış olup bu eylemlerin de ötesindedir. Okuma bir seferdir. Herkesin kendi ışığıyla yolunu bulmaya çalıştığı, kaybolduğu, yeniden bulduğu, yeniden karıştığı ama her hâlükârda bireyin kendine ait biricik bir seferdir. Yazarın yahut metnin mutlak otoritesini kaybedip okurun kendisine sarsılmaz bir yer bulduğu alımlama estetiğiyle birlikte her okuma, nihayetin

olmadığı bir seferdir. Her defasında kendini yenileyen, anlamını genişleten yahut değiştiren bir seferdir. Muhatabına göre değişen ve muhatabını da değiştiren okuma ve okuma tarihi de değişiklik gösterir. Her okur kendi biricik okumasını oluşturduğu gibi kendine ait biricik okuma tarihini de oluşturur. En geniş anlamıyla okuma, metinden bağımsız, insanın olduğu her yerde insana ait en ayırt edici haslettir ve bu haslet insanlık var oldukça var olmaya, her seferinde kendini ve tarihini yenilemeye devam edecektir.

Kaynakça

- Brottman, M. (2014). *Okuma İleti*. İstanbul: Paloma Yayınları.
- Erbay, Ş. (2019). Hinduizm ve Yahudilikte Kutsal Metinleri Okuma Adabı. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, 4, 76-89.
- Göktürk, A. (1980). *Okuma Uğraşı*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Jack, B. (2024). *Okumak*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Manguel, A. (2010). *Okumanın Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Manguel, A. (2014). *Okumalar Okuması*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- <https://www.zdergisi.istanbul/makale/yok-c-dilen-kutuphanelerin-kisa-tarihi-597>
- <https://kuran-ikerim.org/kuran-okuma-ada-bi-ve-metodu>
- <https://tevhiddergisi.org/okumak/>

| SELMAN GEMUHLUOĞLU

Sevgili Mevlâna İdris ile 35 Yıl

Mevlâna İdris ile ilgili notlar çıkarmıştım. Mevlâna'nın kayıp çantaları gibi tuttuğum notlar da kayıplara karıştı. Bir hayır vardır mutlaka. Onlara bağlı kalmamak da güzel.

Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun olup İstanbul'a döndüğüm yıllardı. 1985 yılından sonra zaman zaman Çorlulu Ali Paşa Medresesi'ndeki kıraathaneye gidiyordum. Çorlulu'da Nusret Ağabey, Hilmi Ağabey gibi kıraathanenin "taşıyıcı sütunları" vardı. Marmara Kıraathanesi geleneği Çorlulu'ya geçmişti. Nusret Özcan Ağabey ne zaman gitsem çoğunlukla oradaydı. Güler yüzü ve engin hoşgörüsü ile o sohbet ortamının devamından sorumlu gibiydi. Hilmi Oflaz Ağabey ise gençlerin gönlünü alırdı. Genellikle dörtlü beşli küçük öbekler hâlinde toplanırdı.

Sevgili Mevlâna İdris ile Çorlulu'da Erenler Kıraathanesinde tanışmıştık. Mevlâna her zaman sükûtiydi. Arada bir konuşurdu. Daha çok içine dönüktü. Sevgili Hasanali Yıldırım onun için "tanıdığım nadir kalb sahibi insanlardan biriydi" demişti. Öyleydi.

Az konuşurdu. Genellikle "hazret" şeklinde hitap ederdi, biraz mesafe koymak isterse "bayım" derdi. Heybesinde anlatacak birkaç yeni espri mutlaka bulurdu.

Sultanahmet'teki evine davet etmişti. Eşi Aysel ile de orada tanışmıştık. Yemek yedikten sonra neyinden taksim geçmiş, bazı ilahiler okumuştı. Sonra eşiyile birlikte nikâhımıza gelmişti.

Cuma günleri Süleymaniye Camii çevresindeki kuru fasulyecilerde buluşurdu. Daha sonra ev yemeklerinin de yapıldığı *Eski Kafa* adlı kıraathaneyi açmıştı. Mütemediyen arkadaşlarıyla birlikte olmayı isterdi. Marmara ve Erenler'den sonra bu geleneğin devamından kendini sorumlu tutmuştu âdeta. Başka türlü ifade etmek gerekirse, o yeni bir Ziya Nur Aksun, yeni bir Nusret Özcan'dı. Herkesi kucaklıyor, topluyordu. Arkadaşlarını hep kendine tercih etti. Diğerkâmdı ve asla pısrık değildi. Kimseyle münakaşaya girdiğini görmedim. Yapılan takımlara da olgun cevaplar verirdi.

İstanbul'daki köftecilerin ve kebapçıların hepsini bilirdi. Son zamanlarda bir köftecide buluşmuştu, sevgili Kamil Uğur Yaralı ve sevgili Ekrem Ayyıldız da vardı. Yemekten sonra biraz fenalaştı. Doktora görünmesini söyledik ama nafile. Hastanelerden fellik fellik kaçardı. Sonunda Hüsrev Hatemi hoca ile paslaştık, sevgili Kemal Sayar'ı da oyuna dâhil ettik. Hüsrev Hoca Mevlâna'yı ikna ederek hastaneye yatırdı. Tetkiklerini yaptırmaya muvaffak oldu. Sonuçlara göre ileri dere-

cede şeker hastasıydı. Son zamanlardaki işitme eksikliği de buna bağlandı.

Merhum babamı görmediği hâlde çok severdi. Twitter’da “Fethi Gemuhluoğlu’nu ve savunduğu her şeyi selamlıyoruz.” diye yazmıştı.

Rahmetli validemin vefatını da twitter’dan duyurmuştu. “Rize’deyim, gezimi yarıda kesip yarın İstanbul’a geliyorum.” diye mesaj çekmişti.

Seyahat etmeyi çok severdi. Düşünüyorum da yurt içinde hiç gezmedik. Arapgir, Andırın ve Maraş’a beraber gitmeyi düşlemiştik ama bir türlü kismet olmadı. Yabancı ülkelere gittiğimizde sabahları erkenden mutlaka bit pazarı veya antikacılar çarşısına giderdik. Oralardan uygun fiyatlarla aldığı eşyaları koyduğu çantalarının bir kısmı nedense kaybolurdu.

Bir şiir ustasıydı. Bir gün Nuri Pakdil üzerine bir belgesel lansmanı için Harbiye Radyoevi’ne gelmem için ısrar etmişti. Türkiye’de belgeseller genellikle ortalamanın çok altında olur, aceleyle derme çatma usulle yapılır. Belgesel iyiydi, Mevlâna İdris’in senaryosu belgeseli kurtarmıştı.

Üstad’ı Cahit Zarifoğlu’na hayrandı. Birçok bakımdan Cahit Zarifoğlu’na benzerdi, hayrülhalefiydi. Her ikisi de 35 yıl aradan sonra aynı gün vefat etmişti. Üstad’ı Cahit Zarifoğlu’nun ardından şunları yazmıştı:

| MEVLÂNA İDRİS

Ay Söylevi*

Biz bakardık ve sen yürürdün şeyhim
Sen yürürdün ve dağlar yürürdü
Öksüz bir kırlangıç olurduk sen görünmeyince
Sen görünmeyince görmezdik bulutları
Yağmurları kuşanıp yollarda bahara durmazdık
Kapının önünde iki büklüm bekler
Acıyı keşfeden bu çocuk yürekler
Nasıl selam verilir bilmez
Ne açar kapıları bilmezdik şeyhim

Biz sorardık ve sen söylerdin şeyhim
Sen söylerdin ve gökler söylerdi
Kırılmış bir ayna olurduk sen konuşmayınca
Sen konuşmayınca varmazdık denizlere
Balıkları fark edip Yunusa seslenmezdik
Denizin altında öylece durur
Saçlarımıza denizin akşamı vurur
Çocukları kim ağlatır
Kim öldürür halkları bilmezdik şeyhim

* İkinci yazıları, Sayı: 69, Andırın Haziran 1988.

I MUSTAFA BAŞPINAR

Sabırın Acı Meyvesi

Yolum ne zaman Muradiye'ye düşse dilime hep "İnsan kusursuz bir varlık değildir." sözü gelir. Esasında ne ilahi kitaplarda ne de diğer kitaplarda böyle bir iddia yoktur, hepimiz biliriz. İnsanı kusursuz göstermek, insana yücelik atfetmek bizim zaaflarımızdandır. Biliriz ki hikâyemizin bir tarafını yapmak, inşa etmek oluştururken diğer yönünde yıkmak vardır. Neden böyle düşündüğümü Muradiye'yi dünya gözüyle gören herkes tahmin eder. Üç kıtaya hâkim olan koca bir cihan devletin gücü aldığı şehir-desinizdir ama az ötede gönülleri yıkılmış, umudu, hayalleri ve hatta yaşama sevinçleri ellerinden alınmış insanların hüznünlü bakışları vardır size dönmüş. Bu iki fotoğrafı bir kareye sığdırmak zordur.

Uzaktan, yüksek bir noktadan baktığınızda binaların yeşili boğduğu yerlerin aksine Muradiye yeşilliği ile dikkati çeker. Orada, şehrin bir noktasındaki bir avuç yeşil alandır o. Şaşırırsınız bu duruma. Ancak bu güzelliğin esasını Muradiye Külliyesinin oluşturduğunu görünce anlarsınız işin sırrını. Bilirsiniz şehirlerimizde en yeşil alanlar mezarlıklardır.

Muradiye, Bursa'ya yerleştiğimden beri benim gözbebeğimdir. Her fırsatta uğrarım, sokaklarında adımlarım. Dostlarla, öğrencilerimle ziyaretlerimiz olur. Muradiye'yi böyle çok sevmemin elbette sebepleri var. Evvela külliye'nin kendisi bu sevginin sebebi. Onun sakinliği, yeşilliği, çevresi, hikâyesi, yapıları... Öte yandan Bursa'da mahalle havası esen nadir yerlerden biridir diye düşünüyorum Muradiye'yi.

Bir de Muradiye'ye ne zaman gitsem aklıma üşüşen şeyler var. Tanpınar'ın dizesi,

Yakup Kadri'nin satırları ve benim aklıma geliveren insanın kusursuz olmadığı fikri. Neden böyle düşünüyorum? Anlatayım. Muradiye'de Fatih'in annesi Hüma Hatun'un Muradiye Camii doğusunda bulunan türbesinin Arapça kitabesinde "Bu nurlu türbe, büyük Sultan Murat zamanında kendi gözbebeği, Peygamber'in adaşı olan çocuğu Mehmet Çelebi tarafından annesi Baş Hatun'a yapılmıştır. Bina 853 senesi Receb'i başında ikmal edilmiştir. Cenab-ı Hak devlet çadırının iplerini ebediyet kazıklarına bağlayarak kıyamete kadar izzet ve saadet daire-sinde payidar eylesin." yazar. Sanırım biraz da bu sebeple Fatih kardeş zayıni kanunlaştırmıştır. Yani ya devlet başa ya kuzgun leşe. Fakat yazık ki yeryüzünde hiçbir devlet ilelebet payidar kalmamıştır. Bu gerçeği bilmelerine rağmen o büyük kumandan ve devlet adamlarının kardeşlerini, kardeşlerinin çocuklarını bir gecede ortadan kaldırtmalarını insan vicdanı hangi gerekçeyle olursa olsun kaldırmıyor. Çünkü biz Müslümanız ve ebedî olan yalnız yaratıcımızdır. Onun dışında hiç kimse ebedî değildir. İşte size o büyük, anlı şanlı devlet adamlarının zayıf noktalarından biri. Haksız mıyım?

Yakup Kadri, Muradiye'de isimli yazısında "Uhrevi sükunetin ve uhrevi rahatın ne olduğunu bilmek isteyenler Bursa'da Muradiye türbesine gitsinler! Ölüm, yalnız burada korkunç değildir. Mukaddes kitapların vaat ettiği cennet bize yalnız burada her dakika bir meleğin kanadı gibidir, başımız üstünden hayatın hummalarını, keder ve hüznlerini, şüphe endişelerini silen yumuşak ve remnak bir tüy temasıyla geçer. Ey kararsız gönül; dakikalara "dur!" diyebile-

ceğimiz yer burasıdır.” der. Yakup Kadri, Muradiye’yi dolaşırken hangi hâletiruhiye içindeydi, bilinmez. Lakin şöyle bir gerçek var Muradiye’de: Etrafı çevrili bir alanda, yeşilin farklı tonu altında, çınarın, servinin, manolyanın gölgesinde ve küçük türbelerde yatanların surun üfleneceği günü bir ölüm sessizliğinde bekledikleri doğru. Hatta Şehzade Cem’in ve Kanuni’nin oğlu Şehzade Mustafa’nın türbelerinin ne kadar göz alıcı olduğunu da ilave edelim az önce saydığımız niteliklere. Evet, ölüm burada, böylesine yeşil bir atmosferde, göz alıcı güzellik içinde insana korkutucu gelmiyor. Lakin orada yatan pek çok talihsiz insanın öldürülme biçimleri çok can acıtıcı. Buna yürek dayanmaz sanırım. Bunu ancak Mahidevran gibi evladı avuçlarından kayanlar bilir. Mahidevran’ın oğlunun katlinden sonra yüzünün gülmesi için bir sebep kalmamıştır diye düşünüyorum. Acaba Fatih, Yavuz, Kanuni, Selim gibi o büyük isimler kardeşleri, yeğenleri yay kırılarıyla öldürülürken neler hissettiler? Bir pişmanlık duyular mı? Arkalarından gözyaşı akıttılar mı? Tanpınar, o meşhur şiirinde “Muradiye, sabrın acı meyvesi” derken bütün bu hikâyeleri mi kast ediyordu? Acı, keder, hüznün, gözyaşı, yay kırı, pişmanlık, uzak, ölüm...

Muradiye’de, türbelerde benim sadeliği ve doğayla olan ilişkisinden dolayı en çok dikkatimi çeken türbe Sultan İkinci Murat’a aittir. “Merkadimin üstünü açık bırakın! Ta ki rahmetle nurdan mahrum kalmayayım!” diyen padişahın mezarı üstünde, tavanda açıklık vardır. Oradan mezara güneş ve yağmur düşer. Baharda mezarın üzerine birazcık buğday serpiştirilir ve mezarın toprağından yeşillikler fışkırır, kaç kez gördüm bunu. Bir devlet adamı, zarif bir şair ve musikişinas olan II. Murat’ın mezarına dair vasiyeti beni kendisine hayran bırakmıştı. Lakin aynı padişahın kendisine karşı ayaklanan kardeşi Mustafa’nın öldürülmesini bir yere kadar

anlarını da Yusuf ve Mahmut isimli kardeşlerinin gözlerine mil çektirmesini okuyunca açıkçası tüylerim ürpermişti. İçerisi çok sade olan türbenin girişte revakın üzerini örten saçığın nasıl güzel bir şey olduğunu görmek lazım. Sizi kapıda büyüleyen bir saçak, üstü biraz açık bir türbe, hayret ettiğim bir vasiyetin tam karşısında gözlerine mil çektirilen masum iki kardeş duruyor. Muradiye böyle bir yer ve insan böyle bir mahlûk.

Muradiye bizim insan oluşumuzu, zafı oluşumuzu tanıklarıyla yüzümüze haykırın bir mekânın adı. Hayatın kendisi bir tiyatro ise Muradiye’nin bahtına trajedi düşmüştür. Muradiye yarım kalmış, kırık bir bestedir insan için. Hatta Bursa’nın gözden düştüğünün, gözden ırak oluşunun adıdır. Devletin ilelebet payidar olacağı söylemleriyle üzerine perde çekilen yerdir Muradiye. Ama gelin görün ki Bursa, biraz da bu trajedi sayesinde alımlı, güzeldir. Ve bir o kadar da masum ve mahzun.

Bursa güzel, hatta eskiden çok daha güzelmiş. Tarihimiz şanlı. Ecdadımız büyük işler başarmışlar elbette. Bunlara dair şüphelerim yok. Ama kabul edelim ki o şanlı tarihten, o büyük insanlardan bize miras kalan acımız da büyük, görmek istersek. Zaten hikâye ancak böyle tamamlanıyor, insan ancak böyle anlaşılabilir. Yoksa karşımızda biri var ama kim o, bilmiyoruz. Bir devlet adamı! Hepsi bu kadar mı? O devlet adamı hiç mi âşık olmadı, hiç mi bir evladını kucığına alıp onun bebek kokusunu içine çekmedi? O devlet adamı hep mi ferman gönderdi, kılıç çekti, at tepti? Fotoğrafi görmek istediğimiz gibi değil de olduğu gibi görürsek şaşırıp kalmayız bir büyük insanın eşi için gözyaşı döktüğünü okuduğumuzda yahut annesinin öldüğünü duyduğumuzda. İşte Muradiye bize o gerçek fotoğrafı tam olarak gösteren bir yerin adıdır? Bakmasını, okumasını bilene...

Geçip Giden Şeyler

Anne tamam sen babanın has kıızıydın. Oğullarıyla bir gün ayrı tutmamış, hakkaniyetten hiç ayrılmamıştı. Sana bir fiske vurmuşsa sonradan kendi özünü dövmek içindi. Yemeği çayı kahveyi senden isterdi ki ataya hizmetin onuru sana kalsın. Kendisi sert söylese de kem söz eden ellere hemen cevabı yapıştırmış, seni göklere çıkarmıştı. İşten gelince cebinden çıkardığı çikolatalardan ağabeylerine ikişer veriyorsa sana da bir vermişti, bu senin kız olmandan değil, zayıf ve çelimsiz bir çocuk olarak bitiremeyip ziyan edeceğin içindi. Seni ilkokul üçte okuldan aldıysa it kopuk musallat olmasın diye. Okumayınca da on beş yaşında evlenip yuvada görülmen doğanın has yasasıydı ki, kocanın on yedi yaş büyük olması, hem adamın işini gücünü tutmuş olması, hem de kadının erken yıpranacak olmasıyla alakalıydı sadece. Bir gün gece vakti gözlerinde mor gözyaşlarıyla kapılarına dayandığında baban seni içeri alsaydı, arabaya bindirdiği gibi kocana teslim etmeseydi, bu yuva böyle asırlık olmazdı. Bunları karanlıkta ıslık çalar gibi yıllarca anlattın ama artık hepsi derin bir karanlığa gömüldü. Aklında kalan sadece evliliğinin ilk aylarında, babam işteyken, dedemin kapıdan uğrayıp sana saç tokası, balon, gofret verip dönmesi. Bazı günler evimizin uzağındaki ağacın arkasına saklanıp pencerene bakması ve senin tülün ardından onu gördüğünü bilmeden bir sigara yakması. Arayıp sorması böyleydi dedemin, gölgelerin gücü adına etrafını uzaktan kuşatmış.

Fakat ikimiz de yetimiz, benim babam nasıl öldüyse dedem de vakti saati gelince

ölüverdi. Salona bu yatağı sermen olmaz, bak Ayten işten gelip de bunu görünce canı sıkılır, yüzü asılır, aranız açılır, artık kayınvalidesine bakan kimse kaldı mı, biraz özen gösterelim titizlendiği şeylere, toplayalım şimdi hemen, aranız açılmasın yine.

Öldü demeye utanmıyor musun? Babalar kolayına ölmez, daha mürüvvetimi bile görmedi. Dünyanın en iyi babası, arkadaşla sinemaya gitmek için izin istedim diye dövmüştü ama alırsa mıydım o karanlık kuytulara. Babalar kızları için en iyisini bilir, beni kime verse, odur.

Tamam anne odur, o babamdır, harikadır, dedem gördüğü görgüsünü işledi, iyi de adamdı, televizyondaki bir dizide kızlara kötü davranılınca gözü nemlenir, ekrandan içeri dalecek gibi olurdu, amenna, ama o öldü.

Sen kırkıktan sonra dışarıdan okuyarak ilk, orta ve liseyi bitirdin, sonra işe girmek için birçok yere başvurdu kocandan habersiz, babam öfkeden deliye dönünce, işte o zaman, dedem gün bu gündür deyip sana sahip çıktı, varsın çalışsın, zulmünü duyarsam kızı çeker alırım bile dedi, ama o öldü. Kocan razı olmayınca Allah da razı olmadı, iş güç sahibi olamadın. Bir fabrikanın çuvalla eve yolladığı okul formalarının düğmelerini diktin, para kazandın yine de. Kendine altın yaptın ama arkadaş yapamadın be anne. Sen rüyalarında kelebeklerle yarasaları, turnalarla kuzgunları karmakarışık bir yığın hâlinde görüyordun, dedem de neneme bu kız kendini dinlemesin, çalışsa iyi olur, okutsaydık profesör bile olurdu di-

yordu. Ama sen elliyi geçmiştin o ara. Dedem de ölüvermişti zaten.

Öldü deyip durmaya utanmıyor musun sen? Babam atla alacakları için köyleri do-laşmıştır, kim bilir nerede nefesleniyor, birazdan gelir yorgun argın. Vermem yatağı, bu Ayten ne diye evine gitmiyor, komşu kadın akşam gelip bu kadar oturur mu?

O benim hanımım anne, senin gelinin, on altın istediler diye yıllarca kinlenmiştin ya, oradan hatırla. Okumuş kızlara altın istemek çok saçma, öyle ya kim ki o tür kızlar, sanki kapılarını mı aşındırdık, kendileri isteyip anlaşp evleniyorlar.

Oğlum dün de kapı çaldı babam namazdan gelmişti, seslendi ama kapıyı kilitlediğinden açamadım, seni polise şikâyet edeceğim. Misafir de getirir o şimdi, tatlı yapacaktım, hiçbir şey bulamadım, nereye sakladınız o beyaz ve tatlı olan unları, bir de kahverengi toz vardı üstüne serpmeye, biliyorum da şimdi çıkaramadım, görsem tanırım. Temizliğe gelen kadının yaptığına bak, gel bak böyle şey gördün mü, şu içinde çay demlenen şey rafın en üstlerinde. Ayten yükseğe koyuyor ki şu iskemleye basıp yuvarlanayım boylu boyunca. Adı Ayten mi bu temizlikçinin.

Doktorla konuştum bu sabah, annenle vakit buldukça konuş, sessizliğe gömülmesin diyor. Ne anlatayım, ne istersin.

Yollarda başından ne geçti, sen ne iş yapıyorsun, nereye gidip geliyorsun, oğlum musun yoksa arkadaşı mısın, Halil misin, Ekrem misin? Beni neden başka doktora götürmüyorsun, doktor neden üzerime doğru bıçak saplayacakmış gibi eğiliyor, beni ona götürme, gereksiz gülmeleri var. Geçen ay yapılan tetkikleri yenilesin, ağrın var mı diyor boyuna, nereden bileyim, sen bileceksin.

Anne Halil'im ben, senin oğlun olan

Halil, benim bugün yaşadıklarımı bir bilsen. Kartal'dan çıkıp Halkalı'ya varana kadar neler oldu neler. Metronun merdivenlerinde yangın çıkmış, onaralım derken hepsi bozulmuş. Birini ayakla çıksa diğerinde tkanıyor insan. O kadar uzun boylu değil, çalıştırın artık şu yürüyen merdivenleri birader. Sen koş ekmek al, şunu getir bunu getir diyorsun ya, elliyi devirdik be anacığım, artık yamak yok elinin altında. Kartal'a bizim kartal yuvası ofise götüreyim mi seni bir gün. Sıra oğlunu dinlemeye gelince uyursun tabii, bütün dertlerime cevabın hep, üçünden aşağıysan beşinden yukarısın oldu. Ayten'i de hiç sevmeydin, canın sağ olsun. Ama deniz çok güzel görünüyor ofisten demedi deme, baharda fok balıklarının geçişini görsen hiçbir derdin kalmaz. Necip Fazıl'ın dediği gibi gülünü şöyle dursun ağlayamı bahtiyar bu şehrin galiba. Saygın bir tercüme bürosuyuz anacığım, tercümeleri ıslak imzalı olarak bir ihracat şirketine elimle götürmem gerekiyordu, aslında işgüzarlık benimki belki ama çoluk çocukla iş görmek istemedim, bir de yeni taşındılar plazaya, bir hayırlamak lazım. Ne oldu da uyuyorsun ki, bak konuşuyoruz, konuşmamız lazım, kelimeler uçup gidiyor yoksa senden, şirket Züleyha teyzenin oğullarına ait, tanırsın çok güzel günlerimiz oldu, Almanya'dalardı ya çocuklar uzun zamandır, anneleri de eski mahalleden komşumuz.

Züleyha'yı tanımam ben, herkesi tanımak zorunda değilim, bana şeyi söyle, o siyah uzun saplı şey, şeyleri kızartıp içine soğanla bir şey kavurup koyuyordum tence-reye dizi-yordum, çok severdiniz neydi o. O mor siyah sebze neydi saplı kayak gibi. İçine doğradığım kırmızı sulu... Ondan getir de yapayım komşular birazdan gelir.

Anne kimse gelmez, bu binada hiç kapımızı çalan oldu mu ki. Biraz kızgınıym sana,

doktora, kocamla Adana'da yaşıyorum, bu kişi beni alıp bilmediğim yerlere getirdi diyorsun. Babam öldü anne, burası İstanbul, seni Ayten arabayla alıp getirdi. Yolda yeşillik bir yerde durmuş yemek yemişsiniz, çok beğenmişsin.

Bunu tekrarlayıp durma, nereden çıkıyorsun babamın öldüğünü, bu ne biçim söz. Kocam da ölmedi, babanız iki gün önce evden çıktı, namaza mı gitti, çarşıya mı çıktı, bir baksın ağabeyin, onun çevresi geniş bulsun babanı.

Nasılın oğlum iyi geçti mi günün, öptüm mü ben seni, hoş geldin dedim mi?

Senin Adana'daki Seyhan denizine benzemez burası, Marmara çok büyük, dalgalı, kocaman denizanaları var, gözleri tarıyor her yeri. İşte bugün yine o efkârlı, bazen yatışmış bazen delleniş denize bakarak tercüme yaptım, oğlun üç dilde insanların sözlerini birbirine evirip çeviriyor, hemen bitirdim, bürodan çıkıp yüz adım ötedeki metroya indim. Tüp yolu uzun sürdü, üç kere yön değiştirdim, denizin dibine kadar indim anne, yürüyen merdivenlerin iki yanında süslemeler seramiklerden tuhaf şekilli kuşlar vardı. Elli durak geçtim, yahu simurğ'a mı gidiyorum, bu ne kadar kanat çırpamak. Ayakta biraz kitap okudum, birçok insan indi bindi, yaşlılar, bazı güzel montlu yeni ayakkabılı genç insanlar, bazı bıçak taşır gibi gergin, pimi çekilmiş tipler. Ellerinde olta ya da kazma kürek olanlar mı dersin.

Babanızı gömmek istersiniz hain evlatlar gibi ama daha başımızda çok şükür. Peki o hamur gibi ama eline alınca tel tel olan şeyden bir kilo alıp gelemiz misin, şekeri pişince üstüne mi serpiliyor, yoksa tepsinin altına mı konuluyor, içine o beyazdan da al, tuzsuz olacak. Kahvaltıda vardı neydi o. Adı neydi onun kahvaltıda da vardı. Ben bi-

liyordum geleceklelerini. Karyolanın altındaki kutudan bisküvi de çıkar, saklamıştım biraz. Sen nasılsın iyi geçti mi günün? Ne iş yapıyorsun sen?

Ne bisküvisi ya, oralarda yiyecek olmaz, ev kurtlanır böceklenir bak sonra Ayten delleniş, sonra ayıkla pirincin ta... Ayten mesaiye kaldı bak daha gelemedi, hiç merak etmiyorsun.

Dünkü kadını mı diyorsun, evin erkeği varken bu kadar oturulur mu, herkes yerini bilsin, biz bir ahababımıza gittiğimizde koca-sı zile bastığı an kalkıp giderdik. Oturulmaz daha fazla, muhatap olunmaz elin adamıyla. Ayten bütün ekmekleri yiyip bitirmiş, muz da kalmamış, o yemediyse kim yedi.

Sonra ayaklarımda bir karıncalanma oldu, otuz durak daha gitmişim, oralar başka âlem anne.

Nasılın oğlum iyi geçti mi günün.

Geçti anne, çok yorucuydu iyiydi. Metronun içindeki havalandırma gözlerimin içini kuruttu, kapakları kapattım ben de, sesleri dinledim. Kadının teki içini çekiyor sürekli. Gözlerimi kapatınca sesi görmeye başladım. Bir adamın okuduğu kitabın sayfalarını çevirişini de duyuyordum, zor bir kitap, metroluk değil, sayfalar uzun süre geçince çeviriyor. İki liseli genç birbirlerinin saçlarından bahisle cilveleşiyor. Gözümü açınca dizlerimin ağrısını duymaya başladım. Görünce duymuyorum duymayınca görüyorum.

Kapı kilitli ben nasıl gidip alış veriş yapacağım, babanı nerede arayacağım. Burası benim evim değil, anahtarları hemen şimdi vermezsen polis çağırırım.

Anne sen Adana'da abimlerdeyken evden çıkıp gittin, kayboldun. Caminin imamı seni tanıyıp bulmasaydı, adresi bilemiyordun. Abimin adını da veremedin hocaya. Ya seni tanıyan çıkmasaydı. Ağlama tamam

beraber çıkar buluruz babamı. Uzak bir camiye gitti namaza, yürümesi lazım çürümesi için.

Fırını çalıştır boş tepsi bir ısınsın sonra üzerine koyacaklarım var. Tatlı yapabilirim, formülü hatırlımda.

Bak sana bugünden bir şey daha. Dinle bak, ne diyordum, son durağa geldim. Otomatik kapılar açılınca yüzlerce kişi, hepimiz indik, sonsuz bir yürüme bandında gitmeye başladık, iki yanımızda akan buz gibi betonun üzerinde makarna gibi kıvrımlı bir fayans döşeli. Süsleme güya ama daha çok acı veriyor, kıvrımlar bulantı yaptı anne.

Banyoyu aşağı kata damlıyor diye kırdırdın, adam aynı ton fayansı da bulamadı, Ayten küstü gitti, benim güzel gelinim, geri gelsin, koca aslanın ağzında bu zamanda. Sen oğlum değil misin, arkadaş mısın yoksa?

Oğlunum anne, yol yürümekle bitmedi, banttan banda atılmakla geçip gitmedi, ben koştukça çoğaldı. Sonunda merdivenler geldi anne. Ucu bucağı olmayan bir minareye tırmanıyorduk, yukarı bakılacak gibi değildi. Bitince köşeyi dönüp tekrar merdivenlere, sonra tekrar. Biz hâlâ eksideydik başka metroya aktardı bizi şehir. İstanbul'un dehlizlerinde unutulmuşuk. Uzun bir yatay yürüme bandı ardından temiz hava, Halkalı beton köyü. Her yer umursamaz, beyinleri sulanmış insanlar uyurken kondurulmuş gökdenkondularla kuşatılmış. Kimsenin birbirini anlamadığı Babil Kuleleri. Burası başka bir ülke anne, keşke görsen ve ilk cümlelerini kaydetsem, ne hazırcevaptın eskiden. Etrafa zavallı bir iki çırpı ağaç dikilmiş. Onlar da tarhla çevrili. Bu kadarcık doğaya bile dayanmayıp ağaçları kökünden sarsacak insan türü için önlemse demek.

Sonra baktım ilerde bizim plaza. Danışmada güler yüzlü bakımlı kadınlar. Kart

okutup giriliyor o yüzden beni kapıda bekledi şirketten bir arkadaş. Anne 71. kata çıkmak istemezsin, iyi ki başka zamanlarda yaşıyoruz.

Neden istemeyeyim, herkesten önce çıkardım, yeniliklere açık ol biraz, kuşları elimle yakalayıp severdim.

E iyi o zaman, kuş gözlemcilerine söyleyelim de buraya gelsinler, göç zamanı yükselken uçan kartalları rahatça görebilir hatta dokunabilirler. Leylekler ve kırlangıçlar da buralarda asla uçamaz, duvarlara çarpıp ölürler, Süleyman peygamber onlara tehlikeleri önceden haber verirse ne âlâ. Leyleklerin uçamadığı yerde insan da yok olup gitsin demeye kalmadan gelmişiz 71. kata. Her katta gözleri âmâ gibi kapalı kapılar. Koca binada insan yok sanki. Selamlaşmamak için herkes hızlıca asansörlere yöneliyor. Geçenlerde bir bilgiye ulaşmaya çalışırken, bilgisayarımda 'insan olduğunuzu kanıtlayın' diye bir sayfa açılmıştı. Nasıl kanıtlayabilirim ki, alametifarikamız nedir bilemedim. Uçamam ama kitap okuyabilirim mi deseydim. İnsan değilsem makale açılmayacak. Peki insan değilsem neyim ben, ne'liğim hakkında hangi olasılıklar var?

Anacığım uyu boşver, şimdi anlatacaklarım dinlemeye değmez, başımdan geçenin ne olduğunu ben bile bilmiyorum. Emanetleri teslim ettim, sohbet muhabbet, bir namaz kılp çıkayım derken, eksi beşteki mescide. Burada adamı kesseler duyulmaz, insanın korkudan kanı akmaz. Öyle metruk. Ama yeşil halılar ve asılı levhalar gerçekten güzel. Tam asansöre yönelip sifıra varacakken gördüm Screamatoruim'u. Ne olabilir burası diye telefonuma bakacaktım fakat çekmedi. 'Scream' çılgık, haykırış olduğuna göre? Jeton atılarak giriliyor. Birden hatırladım, içine girip bütün elem ve kederlerin

için haykırma, gönlünce ağlama yeri. Avrupa'da birçok plazada mevcutmuş, bizde de olması büyük gelişme. Çocukken çıktığımız yaylalarda bizimle konuşan, haykırdığımız sesi bize geri yollayan dağlar gibi bir şey. Ses yalıtımlı, loş, penceresiz, doğa resimleriyle kaplanmış odalar.

Birden kapı açıldı içeriden bir adam çıkıyor, kenara çekildim, acaba haykırmış mı, haykırmış bir adam nasıl olur, yürüyüşünden, kollarının salınımından, gözlerindeki nem ya da kuruluştan belli olur mu?

İçeri daldığımda duvar kâğıdındaki dağa önünde uçuşan karahindibalara ne anlatacağımı bilemedim. Öncelikle metroda kapıya yaslanıp uzun süre gözümü kapatınca (klimadan gözümün içi kuruyor demiştim ya) genç bir lisenin abi iyi misiniz, yer verin arkadaşlar! sesi geldi üzerime. İyiyim, gözüm evet, kan çanağı, kuru, yorgun, bilgisayar ekranına fazla maruz kalmaktan, bir dilin ruhunu başka bir dilde var edeceğ... diye bir tirat atmaya başlayacak değildim ya, sağ olun deyip hemen uzaklaşmıştım. O gençlere ağladım biraz, beni neden kötülük değil de iyilik ağlatıyor anne? Ayten'in yanında beni arabadan aşağıya çağırان, camı yumruklayan adama karşı bir küfür bile etmeden sabırla trafiğin açılmasını ve ilerlemeyi düşündüğüm an için haykırmadım da, o gençler için haykırdım. Deprem, darbeler, savaşlar, yangınlar olurken içimde filizlenen şeylerden söz etmenin neden hiçbir zaman zamanı değil. Anne sen torun vermedi diye dış biledin ama Ayten sekiz yılın ardından hamile. Bunu sadece çığlık odasında haykırabildim. Duvarlara vurdum da biraz. Bulutlar biraz çizilmiş, kâğıtların ucu kalkmış olabilir. Korktuğum çekindiğim utandığım kendimi suçladığım bütün sevinmeleri andım, tekrar kalbime gömdüm. Ant içtim

eğlenceyle çile hep iç içe olacak. Ağlayarak Ayten bana nergis almış dedim defalarca. Sonra bir tane dondurmali irmik alıp paylaştık sahilde. Biz mutluyuz anne, baba bile oluyorum yakında. Bunu sadece bu kapalı odaya söyleyebiliyorum anne. Ne güzel düşünmüşler burayı, insanın kendi hâline kalabileceği yer yok bu şehirde anne, burası çok uzak, nasıl geleceğim buralara, bu oda olmadan nasıl yaşayabileceğim artık?

Bugün ne yaptın, nerelere gittin, dedeni ya da babanı gördün mü, yemeğe gelecekler mi? Orada konuşman iyi olmuş. Bak ben yedi çocuk doğurdum, o kara kuru kız hiç doğurmadı, baştan bildim ben bunu, o yüzden razı gelmedim.

Üç gündür gök masmavi, hava kapalı diyorlar ama benim içimde güneşler parlıyor. Bebek kulağıma baba diye bir şey fısıldıyor, doğmuş gibi kucacımda bir sıcaklık. Odaanın sol üst köşesine asılmış bir yarasayı görünce cereyana tutulmuş gibi titredim ilkin. Simsiyah kanatların içinden başını uzatmış beni dinliyor. Her yer kapalı biz aşağıların aşağısındayız, buraya nereden girmiş. Bunu neye yormalı dedim sesli sesli, o kötü değil, yarasa olmayı kabul etmiş teslim olmuş ve gözleri bizim sarmanınki gibi masum ve vahşi. Sonra hep ona bakıp konuştum. Ona karanlık ya da aydınlık, ne biçersen o olur anne, her şey benim içimde olup bitiyor.

Doktor hep sen konuş annen dinlesin mi dedi. Sevincinden utanmayı benden aldın sen. İnsanlar kederimizi sever, üzüntümüzle yoldaş olur, fakat sevinç taşınmaz bir yükür, buna omuz verecek iki insanın oluyorsa onları pamuklara sar. Annemin güzel bir sözü vardı ama bir hatırlayabilsem, sadece çok güzel olduğunu hatırlayabiliyorum... o çığlık odasına götür beni de hatırladığım her kelime için haykırayım ben de.

I AYŞE BAĞÇIVAN

Ayak İzi

Ama hayat, basit bir kalp ağrısından başka nedir ki?

dedi, gözlerini pencerenin ardındaki yola dikerek. Ve anlatmaya devam etti:

Bugün minibüste gidiyorum. Yöl nasıl kalabalık ve yağmur nasıl yağıyor. Minibüsün içinde adım atacak yer yok, herkes üst üste. Kokanlar, konuşanlar, kulaklığından gelen sesin ritmine kendini kaptıranlar. Bir de teyzeler. Dik bakışlarını oturanların üzerine bırakan, kalk demeye çekinen ama gözlerini cesurca oturanların üzerine bırakmaktan da kendini alıko-yamayan teyzeler işte. Şoförün arada, arkalarda boş yer var, sesine sinirlenip söven delikanlı ergenler, on-lar da var minibüste. Bir de ben. Arka koltuklardan birine oturmuş saçlarından montuna süzülen yağmur damlalarını sayan ben. Hani maaşın her kuruşunu ödeyeceğim yerleri sayar gibi. Hani gün ortasında cebimdeki son bozukluğu simide mi yoksa minibüse mi ayırmalı diye düşünen ben gibi. Otuz dördüncü damla saçlarımdan hemen bırakamadı kendini aşı-ğı düşerken. Otuz dördüncü damla diyorum ya hani bak bu önemli. Neden mesela otuz üç değil de otuz dördüncü damla? Neyse, saç telimin ucunda birikti birikti ha aktı ha akacak ama akamıyor, derken iyice biriktikten sonra yavaşça süzül-di montun yakasına. Sonra damlalar mı bitti yoksa benim canıma mı yetti bilmiyorum çıkardım iç cebimden mendili kuruladım saçlarımdaki damlaları. İşte ben o an anladım biliyor musunuz? Yeminle söylüyorum o an anladım. Ben zaten otuz dördüncü damla gibi birikip birikip aka-mamışım. Bulamamışım düşecek bir mont. Şimdi bana diyorsunuz ki anlat. Ne anlatayım ki ben size ablacım? Neyi, hangi yolun çıkmazlığını? Ya da ko-şup koşup bitiremediğim, sonuna ulaşamadığım yol-ları mı yoksa yetiremediğim maaşımı mı? Ya da yok ta en başa gidip kundağın rengini mi? Hanginden,

neyden bahsedeyim ki? Adımı bilmeden hayat kav-gasına düştük işte.

Ellerini birbirine bağladı, başını soluna bükerek masadaki gazetenin kenarlarını kı-vırıp konuşmaya devam etti:

Adımı da öğrenemedik ya neyse. Sahi kim öğ-renmiş ki şu hayatta adım. Kim sahip olmuş adımın kıvrımlarına? Mesela Âdem ya da Havva dışında biliyor mu gerçekten şimdiki Havvalar, Âdemler isimlerini. Ya da Ayseler, Aliler... Sanmam. Ne Âdem biliyor Âdem olmayı ne Havva biliyor Hav-va olmayı. Verilmiş sayılı bir nefes, tüketiyoruz işte günlerin peşinde.

Neyse, girmeyelim şimdi isim mevzusuna. Bir de ona kalp ağrıtmayalım. Ben, o gün öyle anladım ki anladıklarına takıldım bir süre. Minibüs son durağa geldi, yağmur dindi; teyzeler, ergenler hepsi minibüsten indi. Ben yine kaldım öyle. Nereye, hangi yöne bilmeden kaldım öyle. Bir göğ-e baktım bir mi-nibüsün far ışığında titreyen sigara dumanına. Sonra çıkardım bir tane de ben sigara yaktım minibüsün far ışığında. Üç nefes çekip attım ıslak yola. Yü-rüdüm, sokak boyu yürüdüm. Neden anladıklarımız takılır ki yüreğimize, bak uzunca bir süre de bu so-ruyu düşündüm. Bu da düşsün kayıtlara. Bunu da not al ablacım, yaz o kâğıdın bir köşesine. Yüreğ-e takılanları haykıramıyoruz ya hani ağızdan dışarı, hani sıkışıyor ya o takılanlar bir yudumcuk öfkenin soluğuna. Ben de o gün yutkundum tüm anladıkları-mı. Sanki hiçbir şey olmamış gibi açtım kilidi girdim evden içeri. Küçük kızım boynumdan önce ellerime koştı. Baktı hiçbir şey yok, bir umutla montun ce-bine yöneltti gözlerini. Ben nasıl çevirdim boynumu ondan bilemezsiniz. Ben nasıl gizlenmek istedim o an tahmin bile edemezsiniz. Sonra sert bir şekilde bir küfür çıktı ağızımdan. Biraz önce heyecanla parlayan

gözleri buğulandı. İşte hayat da sanki o an üzerine çullandı. Hanım geldi sonra. Montumu aldı, terliği ayakuşlarına bıraktı. Hakkını yemeyeyim gülümsedi de. Ben sert gözlerle çattım kaşımı, oturdum koltuğa. Ama içim nasıl fırtına. İçim nasıl ateş. Saydım içimden otuz dörde kadar. Yirmi dokuzda hanım sofra için sesledi. Dur, dedim, daha otuz dört olmadı. Baktı boş gözlerle tekrar sesledi, yetmedi çocuğu gönderdi. Kızım geldi. Kırgın bir sesle, sofra hazır, dedi. İyi de daha otuz dört olmadı ki. Bekleyemediler benim güzel ablam, bekleyemediler işte bir beş sayı daha. Otuz dört olsaydı inan dinecektim, ben de o otuz dördüncü damla gibi süzülecektim yavaş yavaş düşüncelerden ailemin sofrasına. Yok, çocuk yetmedi kendi geldi. Neyi bekliyorsun hâlâ? deyince dayanamadım başladım bağırıp huzuru sesimle kovmaya.

Pencerenin ardındaki yolun seyrine devam etti. Uzunca bir süre izledi. Sonra yine otuz dörde kadar saymaya başladı. Sayıyı bitirdi, tekrar kaldığı yerden anlatmaya devam etti:

Sofra da zehir oldu akşam da. Hepsi çekildi bir kenara. Hanım, kıza mutfakta bir şeyler yedirdi, odasına götürdü. Sofra hâlâ kurulu salonda. Ben koltukta oturuyorum. Dinmemiştim ama oturuyordum. Duvardaki saatin sesine dikkat kesildim. Başladım yine sıfırdan otuz dörde saymaya. Yirmi bir, yirmi iki derken hanım sesledi yine. Duymamış gibi devam ettim içimden saymaya. Yine sesledi, yanıma geldi, dikildi. Kahve yapmış, onu uzattı. Oturdu karşıdaki koltuğa. Sormadı bir şey. Allah için anlayışlı kadındır hanım. Kahvemi alıp balkona geçtim. Bize öğretmemişler ki konuşmayı anlatayım içimin yalazını. Paylaşıyım kemiren tüm sancıları. Bize sadece susmayı öğretmişler. Paylaşmaksa ekmek, paylaşmaksa ev, bize bunlar öğretildi yoksa öğretiler de ben mi öğrenemedim. Erkek adam ağlamaz, erkek adam gülmez, erkek adam karı gibi de çok konuşmaz hem ne ki dünya şunun şurasında, enikonu hayat işte. Bize bunları öğretenler saymış mı bakalım otuz dörde kadar da başlamışlar, erkek adam konuşmaz, diye ortalıkta meydanda ahkâm kesmeye. Ben de konuşmadım. Çattım kaşlarımı yaktım bir

sigara daha. Ama hanım durur mu geldi balkona da. Önce bir iki öksürdü sonra baktı bende hâlâ çıt yok başladı bir iki yarım yamalak cümle kurmaya. Dedi bir şeyler, sağ olsun hâlden anladı da çekildi o da odaya. Bir ben kaldım balkonda bir de yerdeki su birikintilerine vuran sokak ışıkları. Saydım tam otuz dört yansıma. Nasıl yansır ki tek bir sokak lâmbasının ışığı otuz dört defa yağmur damlasına? Bir sigara daha yaktım. Sonra tüm geçmişime okkalı bir kelime savurdum. Çektim kapıyı çıktım. Attım kendimi caddelere. Başladım saymaya, otuz dördüncü kavşaktan sonra atlادم yolun ortasına. Sağlı sollu hızla gelen arabaların korna sesleri yükselince ben de daha çok yükseltip sesimi bağırarak saymaya başladım. Baktım mavi araba daha otuz dört olmadan geçmeye çalışıyor, önüne atlayıp durdurdum. O durunca diğerleri de durdu. Vallahi her sayı bitiminde bir arabanın geçmesine izin veriyordum. Tamam çok trafik oldu ama akmayan bir trafik de olmadı. Onlar korna çaldıkça ben daha çok bağırardım derken sonra neden, ne zaman bilmiyorum polisler aldı beni. Emniyette sorgumu verdim ama burada da konuşmamı istediler. Benim akıl sağlığım yerinde güzel ablam seni de meşgul ettik.

Montundaki sigara paketine uzattı ellerini. Şaşkın yüzüme bakıp geri montunun cebine bıraktı. Sorun değil bu seferlik içebilirsiniz, deyince gülümseyerek hızla montun cebinden çıkarttığı paketten bir sigara çıkarıp yaktı. Derin bir soluyuşla içine çekti. Rahatlamış hâlimden istifade ederek: Otuz dört sayısı neden önemli sizin için bu kadar? diye sordum. Hızla sigarasını üst üste içine çekti. Başparmağı ile iki kaşının ortasını bastırarak ovdu. Sigarasının külünü sıvazlayıp konuşmaya devam etti:

Hani dedim ya biraz önce nereden başlayayım, ta en baştan kundağın renginden mi diye? Aslına bakarsan benim güzel ablam, ben hiç kundak da tutmamışım. Babaannem anlatırdı, ne zaman sarsalar yırtınacak kadar hep ağlarmışım. Vallahi bilseydim büyüdüğümde erkek adamların ağlayamadığını daha da çok ağlardım. Ya da gülerdim ne bileyim işte

öyle... Babaannem sırtına sarar, tarlaya varınca da toprağın üzerine serdiği bir çulun üzerine bırakmış beni. Allah seni inandırсын kundaksız bir bez parçasıyla yumar gözlerimi uyurmuşum saatlerce. Ta ikindi sonuna kadar. Sonra tekrar sırtına sarar evin yolunu tutarmış.

Tekrar otuz dörde kadar saymaya başladı. Tam otuz dört defa otuz dörde kadar saydı. Şaşkın gözlerle onu izlemekten ve anlatmasını beklemekten başka yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Saymasını bitirip devam etti:

Babaannem oğluna özenmediği kadar bana özenmiş. Zaten babam da çok evlatlık yapamamış babaanneme. On beşinden sonra bakmış köyde iş yok e tarla da ona göre değil çıkmış köyden şehre gitmiş dualarla. Aylarca haberi gelmemiş. Şehre giden köylülerden duymuş babaannem, küçük bir çay ocağı işletiyormuş, hâli de vakti de yerindeymiş. Babam, şehre inen o köylülerin altına iskemle çeker ağırlarmış, onlar kalkarken küçük bir zarfın içine para koyup babaanneme göndermeyi de ihmal etmemiş. Bayramı, kandili de bilirmiş, gelirmiş anasının yanına duasını da alır dönermiş işinin başına. Bir gün yine bir bayram, yanında bir kadınla gelmiş. Elini öptürmüş babaannemin. Babaannemin ciğeri ta o vakit içerden sızlamış. İlkin bilmemiş bu sızı neyin yankısı diye. Hep anlatırdı o günü. Öyle bir sızlamış ki ciğeri oğlunu çağırması hemen muftağa. Gel etme, sana buralardan huyunu suyunu bildiğimiz bir kız alalım, yazık etme kendine, dediyse de dinletememiş babama. Ana sözünden hiç çıktığı da olmamış babamın ama kalem yazacak ya olacakları, dinlememiş sözünü. Meydanda sazlı sözlü bir düğünle evlenmişler babam ve o kadın. Babaannem, düğün kazanları kaynatmış ama hep derdi, kaynayan yemek mi benim ciğerim mi bilemedim, diye. Babamın şehirde kaldığı yer bekâr evi. Tek gözülü bir harabe. Girer mi hiç yeni gelin o eve? Girmemiş elbette. Köyde babaannemle kalmış. Babaannem tarladayken o evi çekip çevirmiş. Yemek yapmış, çamaşır yıkamış, öğle sonları çeşme başında kadınlarla çekirdek çitlemiş, laf kaynatmış. Babamın geleceği günler yol başına gidip beklemiş. Günler olmuş ay, aylar olmuş yıl.

Birinci yılın sonunda bana müjdelemiş babamı. Babam heyecandan o kadın yerine babaannemi almış kucağına döndürmüş evin ortasında. Babam bebek heyecanıyla işini büyütmüş, ev tutmuş şehirde. Zaten babaannem derdi ne olduysa o vakitler olmuş. Şehir büyük köy küçük. Şehir kanı bozuk olamı yutar, köy kuser. Kadın, babama yemek götürürmüş her gün. Bir götür üç götür beş götür derken karnı iyice büyüdüğü yollar da ağır gelmiş ona. Yalnız yollar mı? Değil; babamın evi zor döndüren geliri, ceketinin deliği, elbisesinin ucuna ilıstırdığı iğnesi, bir buçuk yıldır giydiği ayakkabısı... ağır gelmiş işte bir şeyler. Doğuma günler kala babam, babaannemi getirtmiş köyden. Eve yardımcı olsun, yükü azalsın evdekinin diye. Babaannem anlatırdı, kadın o hâliyle ortadan kaybolur iki üç saat eve gelmezmiş. Babaannem de ses etmezmiş yürüyüş yapıyordur diye. Doğum sancıları başlar başlamaz babam bir koşu ebe kadını getirmiş eve. Öyle heyecanlı ki gözü görmemiş bile kapının arkasında duran valizi. Ebe kadın, Bismillah, demiş ikındırmaya başlamış kadını. Babaannem derdi, kör olasıca ikındıkça benim ciğerim sebepsiz tekrar yanmaya başladı. Ebe kadın, göbek bağımlı kesmiş suyla bir iki silip bedenimi, sarmış kenarları nakışlı kundağa. Kadının da kara alının terini silip beni kucağına vermeye çalışmış ama kadın itmiş. Anlam verememiş kimse. Çok sancı çekti, ondandır, diye düşünmüş herkes. Herkes ne bilsin kan bozulunca analığın tutmadığını... Ebe kadın, babama oğul müjdesini vermiş iyi de bir bahış alıp ayrılmış evden. Yalnız o mu? Değil. Kadın, sabahı bile etmeden, ağuzunu bile vermeden ağzıma, bizimkiler yeni bebek heyecanındayken vurmuş kapıyı çıkmış. Babam arkasından gidecek olmuş ne oluyor diye, yeni doğum yaptı erişme, demiş babaannem ama kapıdan gelen araba sesine de irkilmişler. Kapıya babamın çay ocağına gelen kuyumcunun arabasına benzer bir koyu renk araba yanaşmış. Kadın binince de hızla gazlamış. Babaannem dizlerini dövmüş. Babam öyle bakakalmış. Babaannem, oy ciğerim, oy bahtsızım diye dövünmüş. Babam öyle bakakalmış. Günler; lafları, sözleri, evvahları büyüte büyüte geçmiş. Sözler büyüdüğü de babamın çay ocağı küçülmüş, sığamamış

koca şehre. Kucağında yedi günlük bebek, kolunda anası ile gitmiş köye. E şehirli konuşmayı bilir de köylü bilmez mi? Olay duyuldukça konuşmuş köylü. Olay duyuldukça dağ gibi adam küçücük kalmış. Dayanamamış. Hangisine dayansın ki el kadar be-beğin anasızlığına mı, kadının ihanetine mi, yuvasının dağılışına mı? Kadının ettiğini sular temizlesin diyerekten atmış kendini nehrin sularına. Sular, ta il-çeye götürmüş babamın cesedini. Köylü tutar adamı-nı yine de. Bakma laf ettiklerine. Yine de dememişler babaanneme, oğlun kendini nehre attı, diye. Demişler ki, yolda yürürken başı döndü yalın sendeledi, taşa takılıp köprüden düştü. Babaannem ve ben kalmışız bir başımıza. Ağutlar, ninniler, türküler derken büyü-müşüm işte ben de bozkırın topraklarında. Anneyse babaannem, babaysa babaannem. Sevgiyse, şefkat-se hep babaannem işte. Zaten babaanne de baba ve anne kelimesi değil mi? İşte öyle ikisinin de varlığı tek bir isimde: babaanne. Eksikim olmadı çok şükür, hep fazlam oldu. Misketler, tahta arabalar, akide şe-kerleri... Meydanda, tarlada, okulda kim görse önce efendiliğine atıfta bulunur sonra saçlarını ensemden yukarı doğru kaldırarak gülümser, ceplerime bazen para bazen cafcacılı kâğıtlara sarılmış şekerler bıra-kırlardı. Çok şükür her şeyim tamdı. Evlenecek yaşa geldiğimde de çok şükür babaannem komşusunun kazım aldı. Çok şükür, hanım da bugüne bugün bir kez laf etmedi. Ne yüzümü eğdi ne sözümü baktı. Babaannemi kayınvalidesi bilip, sevdi saydı. Cena-zesinde bile öz annesi ölmüş gibi ağladı. Zaten onun ölümünden sonra da geldik yerleştik işte bu şehre. Un fabrikasında işe başladım. İyi kötü kazanıyorum. Ne eksik ne fazla elhamdülillah.

Biraz önceki rahatlığını içten gelen bir titreme bozdu. Bacaklarını huzursuzca sallamaya başladı. Ellerini nereye koyacağını bi-lemenden bir dizlerinin üzerine bir şakakları-nı ovmaya götürdü. Ağzını kapattı. Ellerinin ayasına nefesini vererek hızlı hızlı solumaya başladı. Montunun yakalarını ensesine çekip anlatmaya devam etti:

Bugün sabah saatlerinde vardiyam bitmemiş daha ustabaşı yanıma geldi, dışarda bir kadının beni

beklediğini söyledi. Dedim kesin çocuğa bir şey oldu da hanım geldi. Yoksa mümkünatı yok hanım gel-mez fabrikaya. Bir çırpıda koştum kapıya. Baktım bir kadın, tanımam etmem. Dedim köyden hanımın akrabalarından birine bir şey oldu kesin. Telefon fa-lan bulamayınca buraya geldiler. Yanına yaklaştıkça kadını, kara alnından tanıdım. Bacaklarıma bir sıcaklık indi. Ama başım nasıl buz. Afalladım mı taştım mı bilemedim. Üç adım sonrası kara alınlı bir kadın. Üç adım sonrası otuz dört yıldır bilmediğim bir kadın. Yürüsem mi dursam mı bilemedim. Tam dönüyordum ki arkamı kadın tuttu sağ kolumdan. Sonra sardı kollarına. Burnumun kemiği ta içten sızladı. Bir şeyler dedi ama anlamadım ben. Sonra onun da mı burnu sızladı bilmem, burnunu çeke çeke ağlamaya başladı. Ben hareketsiz öyle duruyorum. Kadın yine bir şeyler dedi. Sonra gözlerim neden bilmem ayaklarına takıldı. Hani izlerinde baba-mın kamı olan. Hani izlerinde ağuzunu vermediği bebeğin ahu olan. İşte o an döndüm arkamı gittim. Ardından adımları seyirtti. Ah benim güzel ablam otuz dört yıl sonra olacak iş mi bu? Sütünü bilmem, ko-kusunu bilmem, ninnisini bilmem, ellerinin sıcaklığını saçlarımda bilmem. Otuz dört be ablam, tam otuz dört yıl. Olmadı hiçbir eksikim elhamdülillah ama hani sardığındaki o koku var ya ablam o koku... İnsan bir kokunun eksikliğine yanar mı be ablam? Var gerisini sen düşün!

Gözlerinden boncuk boncuk yaşlar aktıkça bir yandan elleriyle yaşlarını sildi bir yandan da içini çeke çeke: “Tam otuz dört be ablam, tam otuz dört yıl... Ayak izlerinde babamın kamı olan, ağuzunu vermediği bebeğinin ahu olan bir kadının kokusu, sız-latır mı bu kadar be ablam?” diye diye ağladı. Gözle-rini sımsıkı kapatıp başını iki yana salladı, geçmişini silmeye çalışır gibi: “İnsan bazen unuttum sanıyor, sandıkça da kendini avutuyor ama ayak izlerindeki kan, ahın ağırlığı unutturmuyor be ablam. Unuttur-muyor, sadece içimize çöreklenip bekliyor işte.” dedi ve sessizliğe gömüldü. Ya da anlattığı o ‘anın’ içinde, hiçbir sözün, hiçbir gözyaşının kesmeye cesaret ede-meyeceği hiçkırığa sarılarak, çok derinlerde bir yerde ağlayan küçük bir bebeğin sesine kulak kesildi.

I GÜLÇİN YAĞMUR AKBULUT

Balkon

Toz bağlamış çocukluğum. Örümcek ağları içinde kaybolup yitivermiş gençlik çağlarım.

Bazen insan da ikiye bölünür. İkiye bölündüm ben de. Balkondan öncesi ve balkondan sonrası. Ayrılık şafağı nasıl da soğuk, nasıl da karanlıktı. Eyllüldü. Bahçemizde bulunan ağaçlar kadar çıplak, kasabamızdaki Master Dağı kadar yalnızdım giderken. Aklimda hâlâ balkondan el sallayan gözü yaşlı bir genç kız fotoğrafı.

İrağimde büyüttüm anamı, atamı, ablamı. İçime haykırdım isimlerini. Kalbimde kabuk üstüne kabuk bağladı hasretlikleri. Yıllarca göğsüme hapsettim marjinal kimsesizlikleri. Suskun bir papağan sahiplendim kendime. Donup kaldı sesim zemheri bir gök kubbenin en yüksek katında.

Tren camına yasladığım başım, hayalden hayale dolaşıyordu. İniyor, çıkıyor; kanatlı bir kılavuzun eşliğinde oradan oraya sıçırıyordu düşüncelerim. Geçmişin tozlarından silkinip kalbe ayrılıkları ve sevmeyi öğretme fikriyle kendimi avutuyordum. Pür-telaş yüreğim heyecan ve korkuyu aynı anda yaşıyordu.

Günler süzülüp geçmişti ömrümüzden. On iki yıl, iki ay, yedi gün olmuştu baba ocağından kaçır gibi yollara düşüşümün üzerinden. Kasabaya yaklaştıkça bir kandil gibi tepeden tırnağa titriyordum. Her şeyi unutup basar mıydı bağrına beni babam? Eski gibi kıvrık saçlarımla oynar mıydı başımı dizlerine koyduğum anam? Evlenmiş miydi, yoksa hâlâ evin bütün kahrını mı çekiyordu

gül kokulu ablam?

Kızdı, suçladı. Güneşin buluta olan yansımasıydı gidişim anlamadı. Kırık bir kapı aralığından dünyama sızan ışıktı kazandığım fakülte, görmedi. Sancımı azdırdı, yaramı kanattı sözleri. Evlatlıktan reddetti. Anama ablama Şahan'ı hasret bıraktı. Çiftçi olmak yerine ünlü bir cerrah olmaktı tek isteğim. Niçin bana destek olmadı ki babam?

Dağımı yitirdim, okyanusta boğuldum. Bidonun ağzı gibi sıkım sıkım sıkıldım. Aç kaldım, susuz kaldım. İnşaatta çalıştım. Hamallık yaptım. Yamalı bir pantolonla altı yıl üniversite okudum. Ayaz vurdu sırtıma. Soğuk kış gecelerinde apartman boşluklarına sığındım. Kolundaki tek burma bileziği çıkarıp giderken avucuma sıkıştıran ablamı hiç unutmadım.

Bana sırt verseydin bu denli yorulmazdım. Ellerim nasır tuttu. Sırtım küfe taşımaktan kambur. Ailemi sordu burnu delik kunduramı gören arkadaşlarım. Lal kesildim, buz kesildim. Kurumuş bir ırmak yatağında kısalan umudum ile savaştım. Çarmıhı sırtlanıp kürek kemiklerimin üzerine, raylarca uzayan kimsesizliğimle afalladım.

İyi baktın mı anneme ablama? Umarım onları da beni üzdüğün gibi üzmedin. Saçlarına ak düştü mü, benim gibi kamburlaştı mı sırtın? Doldu mu kırışıklıklarla, eğri büğrü çizgilerle yüzün? Hâlâ eskisi gibi keskin bakışlı mı çekik ela gözlerin? Umarım musallat olmamıştır, yaş nedeniyle kalp, kolesterol, tansiyon.

Önceleri yeminliydim doğduğum kasabaya bir daha dönmemeye. Gün geçtikçe sivri bir bıçak gibi boğazımı kesmeye başladı sıra. Su olup dönmek istedim koptuğum dere yatağına. Kuş olup uçmak istedim bacasında yuva yaptığım çatıya. Ölüm insanoglunun her daim cebinde. Gidip de bulamamak, niyetlenip de gidememek düşüncesiyle yüklenip vuslat nefesini ciğerlerime geceden kendimi yollara vurdum.

Hâlâ duruyor mu kasabanın çıkışındaki değirmen. Yerinde mi kana kana suyunu içtiğimiz Gelincik Çeşmesi, içerisinde yüzdüğümüz Çay? Hâlihazırda sağlam mı çınar ağacının dallarına kurduğumuz salıncak? Okuduğum ilkokul, lise, bahçesinde top koşturduğumuz iki katlı ev... Yaşıyor mu çocuklara patlak balon, bozuk düdüğü satan bakkal Rüstem amca?

Her şeyin bir sonu olduğu gibi tren yolculuğunun da nihai bitişi gelip çatmıştı. On iki yıl önce kaçarak gittiğim gar on iki yıl sonra ürpererek adım attığım bu istasyon olamazdı. Derme çatma, alelade istasyon yerini harikulade bir tren garına bırakmıştı. Çocukluğumun geçtiği ev ile istasyon arasında yaklaşık yarım saatlik bir mesafe vardı. Hızla atan kalp atışlarıma tezat, ağır adımlarla yürümeye başlamıştım.

Geçmiş ile an arasında gidiş gelişlerimle vardım evimizin önüne. Tokat gibi yüzüme çarptı evin duvarları. Çatıdan beş on kiremit düşmüş, pencere, kapı pervazları yerinden sökülüştü. Kuş uçmaz kervan geçmez bir konut gibiydi atamın hanesi. Göğsümde tozaran geçmişin fırtınası ile açık olan kapı aralığından içeriye doğru ilerledim. Duvar sıvaları dökülmüş, tavanlar örümcek ağlarıyla kaplıydı. Hem sıkışık sıkışık anılarla doluydu hem bir sahra kadar ıssızdı meskenimiz. Daha fazla durmam olanaksızdı. Sol yanımda

da dinmez bir sancı, kaskatı kesilmiş vücudumu göz pınarlarımdan çağlayan yaşlar eşliğinde rüzgâr gibi bahçeye attım.

Bir iki metre ileride oturan Şaduman teyzeyle Rafet amca'yı anımsadı karıncalanan belleğim. Hızla Rafet amcalara doğru ilerlerken ayağım kırık bir salıncak tahtasına takıldı. Afalladım. Paramparça olan çocukluğuma paramparça olmuş kalbimle bakakaldım. Tırabzanları pas tutmuş balkona ilişiverdi gözlerim. Neden el sallamıyordu saçları belinde çağlayan, gök yürekli ablacığım?

Şaduman teyze yerine yirmi -yirmi beş yaşlarında gebe bir bayan açtı evin kapısını. Ne Şaduman teyzeleri ne de anneleri tanımadığını söyleyen bayan martının kırık kanatları gibi kırırverdi kolumu, kanadımı. Bir kez daha yağmurlar havalanmaya başladı kirpiklerimde. Nereye sığınacağını bilemeyen kabuksuz bir kaplumbağa gibi kalakaldım orta yerde. Uzun müddettir oturanı bulunmayan iskemle misali ıssız ve kimsesizdim.

Virgülden noktasını çeken noktalı virgül gibi boynu bükük bir şekilde kasaba çarşısına doğru iki büküm yürümeye başladım. Kahveci Hasan dayı, berber Suat emmi merkezdeki taş ekmek fırını... Üçünün de yerinde kavak yelleri esiyordu. Kime gitmeli, kimlerden sormalıydı bizim aile efradını?

İnceden bir sesin ismini haykırdığımı duydum. İlk etapta başka bir Şahan'a sesleniliyor düşüncesiyle aldırış etmesem de arkadan omuzuma dokunan bir el dokunuşuyla irkildim. Sesini sahibi lisede beraber okuduğumuz Egemen'in ta kendisiydi. Sımsıkı bir kucaklaşmadan sonra bir çay ocağında oturmaya karar verdik. Liseyi bitirdikten sonra boya badana işleriyle kazanmış ekmeğini Egemen. Evlenip barklanmış, iki tane de nur topu gibi oğlu olmuş arkadaşımın.

Ağzımdan çıkan her kelime harlı, sor-

duğum her soru çöl ateşi gibiydi. Sualleme Egemen'in ağzından çıkacak cümlelerde yanıt arıyordum. Eski bir sonbahar kapısını aralayarak dokunaklı bir öykünün içine çekiverdi eski dostum benliğimi. Gidişimden kısa bir süre sonra ani bir kalp krizi sonucu kaybettiğimi öğrendim gül kokulu annemi. Isırgan otları göveriverdi göğsümün tarlasında. İçimin boşluklarında büyük bir gövde devrildi enine boyuna. Boğazıma keskin bir çocuk çılgılığı düğümlendi. Sustum.

Babama gün doğmuş ya, annemin vefatından birkaç ay sonra kendinden yirmi yaş büyük bir adamla evlendirmiş yanağı gamzelimi. Almanya'ya gelin giderken gelinlik değil de kefen giymiş gibi uğurlamışlar peri peykerimi. Kimsecikler haber alamamış o günden beri kanatsız meleğimden. Duyduklarımın karşısında dal budak yaprak dökmeye başladı kalbim. Derin kuyulardaki buz ayazı sulara gömüldü bedemin. Harf harf zehirlendim, kelime kelime şaibelendim. Hızla sararan bir mevsimin tam orta yerine gömüldüm.

Yerimden kaldırarak sorgusuzca kendisini takip etmemi istedi arkadaşım. İssiz bir patikanın dar bükümlerinde yürüyor gibiydim. Kasaba hastanesinin merdivenlerinden çıkıp koridorun en sonundaki oda kapısının kolunu çevirdi. Kalbi duran bir adama kalp masajı yapıyordu meslektaşlarım. Ölüm saati 15.00 diye bir ses yükseldi hastane odasından. Yüzünü görmek için yavaşça yanına sokuldum mevtanın. Exitus dedikleri soluk benizli adam babamdan bir başkası değildi.

Toz bağlamış çocukluğum. Örümcek ağları içinde kaybolup yitivermiş gençlik çağlarım.

I SİNEM SEVGİLİ

Sembollere Adanmışlık

Bocalıyorum, kendimi kırptığım resimlerde

Bedenim ayrılıyor tabiatın sesinden

Yapabilseydim, zihnimin köşesine

Boş bir oda kurardım, hatırladıkça sığındığım

Özel bir boşluk tutardı kolumdan, acele

Beyin ölümü gerçekleşmiş gibi görünen

Bir kadının, dedikodulardan kurtulduğu güne

Adaklar adardım söz gelimi

Yapabilseydim, dilimden kurtulur

Sembollere adardım kendimi.

| EMAME HARMANCI

Saman Balyalarının Günahı

Sakin kimseye anlatayım deme!

Nefesim kesilecek gibi olunca uyan-
dım. Rüyamdaki saman balyaları yüzünden
kusma isteği geldi yine. Banyoya zor attım
kendimi. Bu rüya yıllardır uykularımı ziyan
ediyor. Vefat eden halamın cenazesi için il-
çeye gitmem gerektiğini öğrendiğimden beri
sanki midem daha sık bulanır oldu.

Yol kenarındaki kurumuş tarlaları, o
hastalıklı sarı rengi görmemek için gözlerim
kapalı. Birkaç saatlik yoldan sonra, yarı uy-
kulu yarı uyanık vardım ilçeye. Taziye evinin
kapısında onlarca ayakkabı karşıladı beni.
Avluda koşturan çocuklar, içeri girip çıkan
delikanlılar, uğurlanan misafirler, yeni gelen-
ler... Hayatta kalanlardan biri olmak bu keş-
mekeşi yadırgamamayı gerektiriyordu.

Boş çay bardakları götürülüyor, misa-
firlere dolular uzatılıyordu. Geniş salonda
yerlere çökmüş bir sürü kadın. Hoca hanı-
mefendinin tiz sesiyle okuduğu Yasin-i Şerif
odadaki uğultunun yanında cızırtılı bir rad-
yo sesi idi ancak. Sağda solda kümelenmiş
olanlar kendi aralarında fısıldaşıyordu. Yeni
gelenlere tavuklu pilav, helva ve çay ikram
eden genç kızların tavırları aceleciydi. Ka-
labalığın ortasında, başlarında siyah birer
örtü ve balon gibi şişmiş gözleriyle halamın
kızları vardı. Beni görünce duygulandılar.
Büyük olanı bana sarılıp bir posta daha ağıt
yaktı. Halamın gelini onların yanına otur-
muş bebeğini emziriyordu. Göz kapaklarına
tünemiş pembe balonlar yoktu onun. “Hoş

geldin Şenay ablam” dedi tebessümle. Ona
da başsağlığı diledim.

Birkaç saat sonra biraz hava almak için
dışarı çıktım. İlçenin merkezindeki çarşıya
yürüdüm. Ayakkabıcının önünde dikilip öy-
lesine bakınırken hafif kilolu, beyaz tenli, al
yanaklı bir kadın beliriverdi. Gülümseyerek
yaklaştı. Sekiz on yaşlarında bir çocuk vardı
yanında. Gözlerine biraz daha dikkatli bak-
tığım zaman tanıdım. Çocukluk arkadaşım
Behice’nin ta kendisi.

“İnanamıyorum Şenay, sensin bu” diye-
rek boynuma sarıldı. “Yirmi yıl mı oldu kaç
yıl oldu, hiç değişmemişsin neredeyse. Bir
de benim hâlime bak.” Sıcak gülümsemesi-
nin karşısında kendimi mahcup hissederken
onun samimiyetini taklit etmeye çalışıyor-
dum. “On sekiz yıl oldu. Sen de çok de-
ğişmemişsin, aynı Behice’sin. Canım benim.”
Sesim yapmacık çıkıyordu.

Behice’yle ayaküstü sohbet edip ayrı-
labileceğimi zannetmiştim. Benim durağan
ifademe ve kısa cevaplarıma karşın o son
derece hevesle bana neredeyse tüm hayatımı
bir çırpıda anlatmak istiyordu. “Kocam Mu-
rat’ı tanımazsın, yakın köydendir, melek gibi
adam Şenay, bir görsen.”

Kocasını ve çocuklarını övüyor, övüyor,
övüyordu. Bana niye hiç evlenmediğimi sor-
duğunda aldığı geçirtilmiş cevaplarla tat-
min olmadı. Ne söylerse onaylıyordum ama
sohbet yine de uzadıkça uzuyordu. Behice
köyden, yani köyümüzden bahsederken göğ-

süm sıkışacak gibi oldu. Cümlesinin sonunda nefes alışımı fırsat bilerek araya girdim. “Artık taziye evine dönmem gerek, yoksa insanlara ayıp olacak.”

“Bak ama akşam yemeğinde bendesin, sana evi tarif edeceğim, meydanın oradan dolmuşla gelirsın, çok kolay.” Reddettim ısrarla. İşi inada bindirdi. “Ant verdim, ölümü gör gelmezsen.” Beni iyice köşeye sıkıştırıyordu. Başımından atmak için kabul ettim teklifini. Ama henüz aklımı peynir ekmekle yemediğim için o köye adım atmayacağımı biliyordum.

Taziye evine döndüm, kalabalık biraz dağılmıştı. Halamın gelini bana müsait bir oda gösterdi. “Geç uzan ablacığım, yoldan geldin dinlen biraz.” Sesinde yeni anne olmuş kadınlara özgü ince bir şefkat tonu vardı. Kirlenti başımın altına koyup uzandım koltuğa. Behice’yle karşılaşmamız gözümün önündeydi. Anlatukları, karşımda duruşu, elinden tuttuğu oğlan çocuğu, kocası, aldığı fazla kilolar, pembe yanakları, üzerine sinmiş inek kokusu, ayakkabısının içine giydiği yeşil çorap, özensiz bağlanmış yemenisi, köydeki hayatı... Göz kapaklarım ağırlaştı iyice.

Rüyalar cehenneminde saçımından tutup sürüklüyor beni, kimseye anlatmayayım diye de tehditler savuruyor. Saman balyalarının arasına fırlatıyor cılız bedenimi. Esmer, çirkin elleri pantolon kemerine davranıyor. Çiçekli basma eteğimin, mavi örgü yeleğimin renkleri bir bir soluyor utançtan. Sakın kimseye anlatayım deme!

Yine nefesim kesilerek açtım gözlerimi. Duvardaki saate ilişti gözüm. Sadece on dakikada içim geçmiş. Midem bulanıyordu yine. Tuttum kendimi. Ayaklandım, dört dönüyordum odanın içinde. Yanaklarım ısıniyordu, hararet yapan bir motordu sanki

bedenim. İnsan kusma isteğini durdurabilir mi? O an nasıl olduysa, durdurdum.

Yabancı gelen yüzüme baktım aynada. Kim olduğumu bilmiyordum. Nereye ait olduğumu da. Yıllar, takvim yapraklarında ilerlemişti de bir saman çöpü kadar hafif ben, savrulmaktan başka hiçbir şey yapmamıştım. Sorguladığım günler olmuştu. İnsan neden kötülük eder? Bir başkasının hayatını neden yaşanmaz hâle getirir? Cevapları bulamadıkça bıraktım ben de sormayı. Genç kızlığımdan beri hiçbir şeyin sebebini merak etmeyen, gerekmedikçe konuşmayan birine dönüştüm. Bir çatlakattan sızan ince bir suya benziyordum. Sessiz, yönsüz ve önemsiz. İplik iplik süzülerek bitmenin eşliğindeydi sabrım. Bıkmıştım her şeyden. Bundan daha kötü ne olabilir ki, dedim ilk defa. Behice’nin davetine icabet etmek üzere köye gitmeye karar verdim. Beni in cin ürkütmezdi ama o köyün kokusunu alacak olmak aklımı oynatmama sebep olabilirdi. Tüm o tedirginliğin bedenimi katman katman örtmesine ses çıkarmadım bu sefer.

Dolmuşla indim köye. Behice’nin tarif ettiği sokağa yürürken serince rüzgârın esip getirdiği tezek kokusu genzimi yaktı. Geçip giden on sekiz yılda neler değişmiş, küskün gözlerle izliyordum. Evlerin bacalarından tüten duman aynıydı ve hâlâ kerpiç evler vardı. Çıtırdayarak yanan o sobaların başında ömrü tükenmekte olan ve bunu fark etmeyen kaç kişi vardı kim bilir. Eski tekerlerin, yoğurt kaplarının içine ekilmiş çiçeklerle bahçesini süslemiş yaşlı teyzeler kapının önünde plastik sandalyelerinde oturuyor, köye gelen yabancıyı meraklı gözlerle inceleyiyorlardı. “Ben Durmuşların küçüğü Hasibe’nin kızımı, bildiniz mi” desem hepsi tanıyacaktı beni. Seslenmedim. O selamı

verecek, ardından gelecek soruları cevaplayacak takatte değildim.

Behice'nin evini bulduğumda rahatladım biraz. Neredeyse midem bile bulanmadan tamamlamıştım işin zor kısmını. Kapıyı Behice'nin büyük oğlu açtı. İçerden bağırış çağırış, çocuk sesleri, Behice'nin azarlamaları duyuluyordu. Apar topar kapıya gelip kucakladı beni. Daha içeri girmeden bir soba sıcaklığı çarpiyordu insanın yüzüne. Kendine özgü ağır bir kokusu vardı evin. Muhtemelen koltuklara, yastıklara, içleri kristal çay bardaklarıyla dolu cam vitrine, duvara monteli dolapların arasına kondurulmuş tüplü televizyona, dantelli perdelere, tepedeki kurmalı duvar saatine kadar sinmiş bir köhneliğin kokusuydu bu. Ortalığın dağınıklığına aldırmadan kendime çekyatta bir köşe bulup oturdum. Behice koşturuyordu evin içinde. “Gelmekle ne iyi ettin Şenay, eskileri de konuşuruz hem.”

Hava kararıyordu. “Bizimki de gelmek üzeredir” diyerek hazırlığa başladı. “Kusuruna bakmazsın artık yer soframızın.”

“Allah aşkına Behice, alışık olmadığımız şey mi?” Mahcubiyet içerisinde yere çöktüm. Ahşap yer sofrasını ayaklarını açarak kurdu, yemekleri indirmeye başladı. “Yazın bahçe masasında yiyoruz aslında ama evin içine masayı sığdıramadığımız için kışın böyle rahat oluyor. Evi büyütebilirsek ilk iş içeriye de bir tane koyacağım. Bizimki de gecikti, biz başlayalım, soğumasın yemekler.”

Behice'nin salçaya, yağa ve tuza doymuş yemeklerinden bir bir tattım. Önüme bir şeyler uzatıp duruyordu. Pirinç pilavı soğumuştur. Haşlanmış tavuğun kokusu tuhaf geldiği için yarım bıraktım. Midem her an kötüye gidecek diye ödüm kopuyordu. Fazla

pişmekten dağılmış kuru fasulyeyi ayıp olmasın diye bitirmeye çalışırken kapı tıklandı. O sırada çocuklardan biri ayran bardağını devirdi. Pütürlü beyaz sıvı tabakların arasına akarak her yere dağıldı ve değdiği ekmekleri ıslattı. Sofra iç bunaltıcı bir karmaşayı resmediyordu.

Behice kocasını karşıladı. Adam ellerini yıkayıp geldi, bağdaş kurup çöktü sofraya. “Hoş geldin bacım.”

Kısa bir an için birbirimizin yüzüne baktık. Eski bir tanıdığı biraz değişmiş, yaşlanmış görmenin tuhaflığı ve sıkıntısı oturdu içime. Behice kocasını tanıştırmak istedi benimle. Murat şu işleri yaparmış, şu köydenmiş, eskiden buralara sık gelir gidermiş. Murat'ın bu köyde çok arkadaşı varmış. Ben ailemle beraber köyden göç ettikten birkaç yıl sonra tanışmış Behice ile Murat. Birbirlerine hemen gönülleri düşmüş, evlenip buraya yerleşmişler. Ne de olsa Behicelerin burada tarlaları varmış. Onu ekip biçmek, hayvanlarla ilgilenmek en iyisiymiş, ilçede kiralara alıp başını gitmiş, geçim sıkıntısı çekerlermiş. Buraların havası, suyu hâlâ tertemizmiş. Behice'nin sesi gitgide kısılan rahatsız edici bir melodi gibi uzaklaşıyordu.

Ağzımdaki lokmayı yutmaya çalıştım ama nafiye. Behice aralıksız konuşmaya devam ederken gözlerime pus çoktan inmişti. Tüm derime diken diken battı çaresizliğim, karnıma sıcak bir ağrı saplandı. Belli etmeye çalışarak Murat denen adamın hâlini izliyordum. Donuk bir heykel gibi sapsarıydı. Gözlerini bir yere sabitlemiş, nefes almayı unutmuştu. Nihayet yutabildiğim lokmayla beraber daha önce benzerine rastlamadığım şiddette bir mide bulantısı geliverdi. Tuttum kendimi birkaç saniye. Başıma gelenleri bilen ve susan tek kişiydi o.

Sofradaki tırtıklı ekmek bıçağına ilişti gözüm. Bir çırpıda alıp Murat'ın göğsüne sapladım. Bir sefer yeterli olmaz, birkaç kere daha. İğrenç kanı elime bulaşınca tiksindim. Hücrelerine ait hiçbir şeyin bana değmesini istemiyordum. Tıpkı yanımda oturanlar gibi. Onun bedeninden kopup gelen tohumlarla vücut bulmuş şu çocuklar midemdeki sancıyı dayanılmaz bir noktaya getiriyordu. Behice'nin ya da çocukların ne suçu var ki? Olmaz dedim, böyle olmaz.

Yan odada gözüme ilişen, duvarda asılı tüfeği aldım. Murat hiç itiraz etmeye kalkmadı. Sanki nedenini bilir gibi, bugünü beklemiş ve sonunda olması gereken olmuş gibi. “Önüme düş” diyerek bahçeye çıkardım onu. Çocukların, Behice'nin önünde yapmamalıydım oysa. Murat'a toprağı kazdırdım önce. Ensesindeki tüfeği hak ettiğini biliyor ve sessizce kazıyordu mezarını. Oraya uzanmasını istedim. Korkmuş gözlerle camdan bizi izleyen Behice'ye hiçbir şeyi açıklayamazdım. Vurdum kocasını, canı pis bedenini oracıkta terk etti. Behice'nin, çocukların, saman balyalarının ne günahı var ki? Olmaz dedim yine, olmaz.

Çocuklar sofrada birbirine sataşıyordu. Behice azarladı hepsini. Kocasına döndü. “Neyin var ağzına hiçbir şey sürmedin hasta mısın yoksa, betin benzin atmış.” Kafamı kaldırmıyordum, üzerimde gezinen buzdan bakışlar beni çırılcıplak hissettiriyordu.

Murat birden ayaklandı. “Kalk bacım, gel benimle.” Behice'nin şaşkın bakışları eşliğinde ayaklandım. Murat kapıya yöneldi, peşi sıra ilerledim sorgulamadan. “Siz evde kalın Behice.”

Tozdan beyazlaşmış, burun kısmı delik ayakkabılarını giyip aceleci adımlarla yürümeye başladı. Nereye gittiğimi, neden onun

ardında sürüklendiğimi bilmiyordum. Söyleyecek bir sözü, özrü ya da pişmanlığı varsa konuşurseydi keşke. Ağzını açmaz ama Murat, hafif salaktır, saftır. Arkadaşı işini görürken çevreyi gözetleyen, korkudan titreyen ama susan basiretsiz bir yaratıktır.

O tarlaya götürdü beni. Balyalardan arta kalan sararmış saman sapları her yerdeydi. Deli gibi arandı bir müddet. Tutuşturacak bir şeyler bulunca çakmağına davrandı. Birkaç dakika içinde yanmaya başladı tarla. Ateş hızla geniş bir alana yayıldı.

Daha fazla tutamadım kendimi. Yediğim, yemediğim, gördüğüm, duyduğum, kanatıldığım ne varsa sarsılarak boşaltıyordum. Tüm gücümle öğürürken midemdekilerle beraber canım da çıkacak gibi oluyordu. Murat'ın ürkmüş bakışlarını, gözlerinden birkaç damlanın süzülüğünü gördüm belli belirsiz. Yeniden on dört yaşındaki kız çocuğu olana kadar kustum oracığa.

Murat bir düşün içinde gezinir gibi sarhoş, aniden alevlere yürümeye başladı. Peşinden sıçrayarak koştum, güç bela yakaladım gömleğini. Ayak bileklerim yer yer yandı. Duman ikimizi de öksürtüyordu. Murat'ın pantolonuna yürüyen ateşi söndürdüm korkak çığlıklarımınla. Tarlanın sahibi uzaktan göründü. Toprağının neyden arınmaya çalıştığını hiç bilmeden ah vah ediyor, sağa sola koşturuyordu. Murat'ı kolundan çekerek tarladan uzaklaştırdım. Behice'ye ve çocuklarına götürmeliydim onu.

Sızlayan yerlerimizi umursamadan eve yürüyorduk. Tenime değen ateşin izleri içimdeki çağlayanı dizginleyecekti belki de. Bilmiyordum. Ama yangının hızla büyüyen hareleri geceyi aydınlatırken bedenimden cerahat akıp gitmiş gibi duruluyordum.

I EMEL KARAGEDİK

Okumamın Tarihçesi

Bir kitapla tanıştım. Kalınca bir kitap. Onu aldığım günü hiç unutamam bir de kitabın ilk cümlesini: “*Hayatımın en mutlu ânıymış, bilmiyordum.*” Tatlı bir bahar yeli bana doğru esiyor. Burnuma leylak, gül, hanımeli kokusu geliyor. Kitaba başlıyorum.

Ayvazovski tablolarındaki gibi puslu bir İstanbul var kafamda. Masumiyet Müzesi’nin Füsun’u orada yaşıyor ailesiyle. Bir mağazada tezgâhtarlık yapıyor bir yandan da üniversite sınavına hazırlanıyor. Uzaktan akrabası Kemal’le karşılaşmaları her ikisinin de hayatını değiştiriyor. Nişanlısı Sibel’e çanta almak için Füsun’un çalıştığı mağazaya gelen Kemal Füsun’a tutuluyor. Bir roman sayfalar boyu bunu anlatıyor. Kemal’in kalbine giren temiz kan nereye gidiyor, kirli kana ne oluyor; bunların hiçbir önemi olmuyor artık. Kalbi Füsun için atıyor. Otuz yaşlarındaki bu genç adam üstelik nişanlı, üstelik saygın ve zengin bir ailenin oğlu yani hiçbir şekilde Füsun’a uygun değil. Kemal o günden itibaren Füsun’un dokunduğu her şeye ölçüsüz bir değer yüklüyor ve Füsunların evinden gizlice aldığı ufak tefek eşyaları biriktirmeye başlıyor. Eşya seveci oluyor. Aşkı olağanüstü boyutlarda yaşayan Kemal’in Leyla’sı artık Füsun. Çukurcuma’daki Masumiyet Müzesi’ne gidenler Kemal’in Füsun’u ilk gördüğünde üzerinde bulunan o çiçekli elbiseyi acaba hangi hislerle seyrediyor? Herkesin kafasında nasıl bir Füsun var? Kemal’i bu denli saplantılı bir aşka sürük-

yen bu kadın, onun çiçekli elbisesi, küpeleri, içtiği sigaranın izmaritleri ve onca şey müzenin vitrininde dururken romanın sonunu hatırlayan okurun kalbi sızlıyor.

“*Yalan*” romanının baş kişisi Yusuf Aksu’nun evinin salonunda asılı duran Ayvazovski tablosu ise aşkı doğru dürüst hiç tatmamış bir adamın kalbini yeşertmeye çalışıyor asılı durduğu duvarda. Köylü kadın Cemile, hizmetçi olarak nice kıymetli eserin bulunduğu bu eve eşyaların tozunu almak, yemek yapmak için giriyor. O evde en büyük eksiğin bir hanım olduğunu çok iyi biliyor. Burada bir Füsun yok! Aşkın girmediği bu evde yalnız yaşayan profesör, hizmetçi kadın Cemile’ye göre hayatı kaçıran bir budala. Yıllarca İstanbul’da yaşamasına rağmen değiştirmedeği diliyle konuşan hizmetçi kadın dil bilimci ünlü profesöre çok acıyor. Ansiklopedileriyle ömrünü geçiren bu adam onun gözünde yaşama hakkını hor kullanıyor. Çürüyor. Kuş gagasıyla berelenmiş bir elma gibi içi gittikçe boşalıyor.

Ayvazovski tablosundaki gibi yine puslu bir İstanbul’da yaşayan Avukat Galip ise bir gün habersizce onu terk eden karısı Rüya’yı arıyor her yerde. Şüpheyle dost oluyor. “*Kara Kitap*” bizi yoruyor. Sokak sokak Rüya’yı arayan çılgın bir hafiyeye dönüşüyoruz hatta kapıcının evinden Rüya’nın üvey ağabeyi Celâl’in dairesinin anahtarını çalan bir hırsıza.

Kitaplar bize yalan söylemiyor. Onların soylu bir dili var. Benim onlara inanmam çok kolay oldu. Ben kitaplara güvendim anneme güvendiğim gibi. Annem hava kopardığı anda perdeleri çekerken ben odanın ışığını açmaya koşuyorum. Babam işten geliyor. Mevsim kış olarak kalmış aklımda. Babamın lacivert paltosu üstünde. Paltosunu çıkarmadan oturduğumuz odaya girmişse beni bekleyen bir sürpriz olduğu anlaşılıyor. Sağ elini paltosunun sol iç cebine doğru götürüyor. Kalbim yerinden fırlayacak. “Hani karnen?” İki elimle arkamda tutuyorum karnemi. Hepsı pekiyi! Öğretmenim en güzel kalemle ve en güzel yazısıyla yazmış pekiyilerimi. Ben ellerimi çözüp babama karnemi gösterir şekilde tutuyorum, şimdi sıra onda. Paltosunun cebinden çıkacak olan sürpriz artık beni çatlatacak. Bir kitap ve dörtlü çokomel paketi. Babam beni tebrik ediyor. Kitabın kapağında Kemalettin Tuğcu ve “Üvey Anne” yazıyor, okumak için hemen minderim üstüne kıvrılıyorum. Sonra her karne gününde aynı yazarın farklı kitapları geliyor. Bir karne günü de “Fatih’in Çocukluğu” nu getiriyor babam. 1972-İstanbul basımlı bu kitapla Sultan Fatih’i tanıyorum. Babamın padişah sevgisinin ucundan tutuyorum. Sonra çocuk dergileri giriyor evimize. Abone oluyor babam. Derginin geleceği günü iple çekiyorum. Önce sayfalarını kokluyorum, mis gibi matbaa kokuyor. Sanki İbrahim Müteferrika kokuyor. Babamın bana öğrettiği ilk bilgilerden birkaçı: “Matbaayı kim icat etti?” “Gutenberg.” “Peki ilk Türk matbaasını kim kurdu?” “İbrahim Müteferrika.” “Tarih?” “1727.”

Şiiri sevdiliyor babam bana. İlk tanıştığım şair Behçet Necatigil oluyor. Evimizde

ciltli bir kitabı var. Sevgileri yarınlar bırakmıyorsunuz, diyerek kulağımızı çeken o harika şiirin olduğu kitap. Bütün yakınlarımız bizi yanlış tanıdı. Biz böyle olsun istemezdik. Ne güzel şiirler! Kiminin yanına yıldız koyuyorum. “Ufacık avuçlardan akşamları akan ter/Tuz yerine geçti evlerin yemeğinde.”

Kitaplar bana çok şey öğretiyor, beni eğitiyor. “Kuşlar Yasına Gider”i okuduğumda otuzlu yaşlarımdaydım. Orada romanın başkışisinin yaşadığı bir olaydan sonra babası ona bir tavsiyede bulunuyor: “Bırak aldanan ol oğlum, aldatan olma!” Çivi gibi çakılıyor bu söz kafama. Kandırılınca çok öfkelenirken bu kitap sayesinde bu duygudan sıyrılıyorum. Bile bile lades olmamak da gerekiyor tabii. “Mü’min aynı delikten iki kere sokulmaz.” diyen güzel peygamberden bu öğüdü almak ne müthiş bir güvence. Aldanan olmak kaybetmek değil de kazanmak mıydı acaba? Bilmediğin yerden gelen bir soruda çuvallamamak mıydı? Sağdaki meleği tebessüm ettirmek, hafiflemek miydi? Uçsuz bucaksız tarlalardan fıskıran bir bereketle hasat kaldırmak mıydı? Helal lokmayla kurulan sofrada hissedilen Halil İbrahim bereketi miydi? Böyle düşünerek kendimi mi kandırıyordum? Çok mu saftım?

Sayıcı az da olsa kitap olan bir evde dünyaya gelmek, orada babamla büyümek beni şekillendiren en kıymetli şey oldu. Kelimeler vermişti babam bana. Onlara ulaşmanın yolunu göstermişti. Şiir yazıyordu. Şiirlerini bana emanet ediyordu. Heceleri eşit olan dizelerde, bu dünyada bir demirci ustasının varlığıyla beraber onun hem yetim hem öksüz kalbinin lirik dili duyuluyordu.

Okudukça çoğalıyordum. Gözlerim sofrada sevdiğim yemekleri arar gibi her yer-

de kitapları arıyordu. Kanmak istiyordum hepsine. Okumak neden öğrenilmez de sökülürmüş sonra anladım. Sökülen şey devam edip arkası gelendi. Okumayı söktün mü diye boşuna demiyordu büyüklerim. Okumayı söktüğüm günler damla damla birikip bir göl sonra bir deniz sonra bir okyanus meydana getirecekti. Mavi sularda yüzen bir balıktım bundan böyle. Dolaştığım her yer, daldığım her derinlik kitaplarınengin dünyasında olmanın büyülyanını bana fazlasıyla hissettirecekti. Bazı kitaplarda ise bu etki daha basınçlı olacaktı. Kitaplar yedi kişilik ailemin sekizinci ferdi olacaktı, onlara her zaman güvenilecek ve onları her zaman sevecektim. Sonra ben babamı sevecektim babam Sultan Fatih'i, ben kitapları sevecektim babam İstanbul'u. Ben resim sanatını sevecektim babam süslü demir kapılar yapmayı. Ben defterlerimin kenarını süslemeyi sevecektim babam Ayasofya'yı. Sonra salonumuzun duvarında asılı duran dev tabloyu fark edecektim dört-beş yaşlarında. Ne olduğunu anlamadan karşısına geçip sürekli süzecektim onu. Tablo bire bir metre yirmi santim büyüklüğünde falan. Babamın rafine zevklerinden biriydi işte. Tabloyu İstanbul'da yaşayan ressam arkadaşına özellikle yaptırtmıştı. Bulutlar içinde görünen Ayasofya'nın önünde şaha kalkmış beyaz bir at ve üzerinde bir elinde kılıç bir elinde kalkan tutan Fatih Sultan Mehmet Han. Üstünde beyaz yağlı boyayla yazılmış bir yazı: "İnşallah bir gün Ayasofya'da sabah ezanı okunacaktır." Okundu. Yıllar sonra Ayasofya'da artık ezanlar okunuyordu. Babam benden Fatiha bekliyordu. Okudum.

| ESMA POLAT

Ayın İşaret Dili

O yağmurlu gecedен gözlerimi kurtardım
Sanırsın ki bir dev dünyayı soluyordu
Durmaksızın kendine katılıyordu toprak
Dağlar rüyada gibi kıpırdıyordu
Annesini arıyordu küçük ırmaklar
Ay sesimi örtmeye perdeler dokuyordu

O yağmurlu geceye çocuklar gelmez
Çerçevele sabahlara uyanan çiçekler de
Çevresine kızıl büklüm oylar kondurulmuş
Mumdan kadınlar gelir
Gözlerinde eksik bir sarışınlık saklayan
Sevdalı kızlar gelir
Her gün kendine mektup götüren postacılar
Mezar taşları oyan hakkaklar gelir
Toplanırlar
Dağılmış hecelerden kelimeler dizerler
Göğüs kafeslerinde okyanus derinliği
Duvarlarına vuran dalgaları dinlerler

O geceye bir de şairler gelir
Sustukça önlerinde birikir kelimeler
Sustukça başlarında eski harfler yığını
Cümlelerden yapılmış sandallara binerler
Dönmeyi istemezler seslerin kıyısına
Ah güneş söylemese dağılmasa gölgeler

ERDOĞAN MURATOĞLU

Kıyıya Vuran (Hazine)

Kırk şiirden oluşan *Kıyıya Vuran*, şairin bize gönderdiği kırk değerli hazine. Söz konusu hazine, **Bazen Birini Seversin** şiiri ile başlıyor ve **Yol Adabı** ile de sona eriyor.

Bazen Birini Seversin başlıklı şiirde; “*Sevmek de iyilikten sayılır (...) En çok da masalsız kalan çocuklara ağlamalı (...) Çiçeklerin başkaldırma mevsimine bahar diyor birileri (...)*” ve “*Anlamına yenilen kelimelerim var*” dizeleleriyle şair, şiir okuruna seslenerek insanın iç dünyasının harekete geçmesini işaret ediyor. İnsanın yalnızlığa sürüklendiği bu çağda, insandan insana iletişim kanalları açmak gerektiğini ifade ediyor. Çünkü kurulan iletişim kanalları sayesinde çağımız insanının sorunlarına çareler bulunabilir.

Yol Adabı şiirinde ise “*Kendi etine gömülen kemik kadar sadakati yok kalbimizin (...)* *Hayat ki beyazdan en beyaza hızalar bizi (...)* *Yazgı, kabuk tutan bir yarayı kaşımının / Hazrı kadar öznesidir bir cümlemin (...)* *Çoktan seçmeli bir uçurumdur aşk*” ve “*Seni de unutmadık / Merhamet aşktan üstündür diyen ozan*” diyerek hayatın birtakım dertlerle, acılarla, yoklukla insanı sınıdığı gibi her türlü sevinçle, neşeyle, bollukla da sınıdığını gündem konusu yapıyor. Bu sınamada herkesin beyazı kendine özgüdür. Aşkın çoktan seçmeli bir uçurum şeklinde nitelenmesi şair eğitimci yönünü de bize duyuruyor.

Şair “*İnsan lifleri dökülüyor soyağacından / Soydukça dünyanın kabuğunu*” mısralarıyla da bir yandan dünyadaki zulüm ve cinayetlerin olduğu noktayı işaret ederken diğer yandan herkese eşit davranan ölümün bulunduğu

hakikatini konu ediniyor şiirde. Şairin imge yoğunluklu şiirleri okuru iç dünyasının derinliklerine götürüyor.

Hüseyin Çolak; “*Dünya denen ırmakta bir kez yıkandım / Çoğaldı acıları görgü tanıklığının*” itirafında bulunmak suretiyle acıya gark olmuş bir dünyanın fotoğrafını çekerken “*Mavi bir düş kuşatır şehirlerimi / Yanağına baharlar bırakan bakışında*” diyerek her şeye rağmen umudu diri tutmamız gerektiğini ifade ediyor. Şair bize insan olduğumuzu hatırlatırken kendimize daha bir dikkatle özen göstermemiz gerektiğini ifade eder.

Şair; “*Düşleriyle taşlara şekil veren ustaların / En geniş ve تنها seccadesidir toprak / Mihrabında Meryem fidenlenen mabedlerin*” dizelerinde de usta kavramından yola çıkarak bizi mimari, mabet, seccade ve toprakla buluşturarak insana durması gereken yeri hatırlatır. Aşk ile mabet inşa eden ustaların ve mimarların insanları Rabbiyle buluşturabileceğini duyurur. Şair, şiirlerindeki imge yoğunluğuyla

şiiir okuruna dikkatli bir okur olması gerektiğini hatırlatıyor.

“Oysa kokmayan tek terin alın teri olduğığretildi bize” dizesi Allah elçisinin önemli bir mesajını hatırlatıyor şiiir okuruna. Alın teri insan için hayatın helal çizgisinde sürdüğünün belirtisidir aynı zamanda. Bu yönüyle de kutsaldır alın teri. Şair, “Büyük harfle yazılmak büyütmüyor bazıları” derken yeryüzünde insanlar arasındaki ayrımcı yaklaşımların tırmandığı gerçeğini aktarıyor.

Kıyya Vuran şiiirinde köleci yaklaşımların özgür yaratılan insanı özünden koparacağı inancını ırdeleyen şair; “Yara bantlarıyla ölçülüyor kalbin rayiç bedeli” diyerek her şeyi paraya tahvil etme eğiliminin yanlışlığını gündeme taşıyor.

Kıyya Vuran, şairin bize gönderdiği önemli bir hazine... Şiiir vadisinde okurunu bekleyen *Kıyya Vuran*, ilgisine ulaşınca okurun engin bir okyanusa kavuşması umulur. Söz konusu kitap Hüseyin Çolak’ın nice şiiirlerinin yanı sıra yeni şiiir kitaplarının da müjdesini veriyor.

Su Güzeli şiiirinde de Hüseyin Çolak;

“Geçtim kan akan nehirleri
Recâ rengi bir gemi safrasında
Onardım dilimin yalpalarını
Kalbinin yankıyan havzasında
Yıkayıp irin kaygılı vehimlerimi
Arındım kirinden bütün esrarın
Kar beyaz tövbe diye
Sunuyorum katına”

diyerek içten tövbenin insanı kirlerinden arındıran yanına dikkatleri döndürerek insanın bir şekilde dilinin yalpalarını onarması gerektiğini ifade ediyor. Birtakım eylemlerle yaralanmış çağ insanının tövbe ırmağında arınmasını gündem konusu yapıyor.

| SÜLEYMAN ÇOBAN

Semkuli’nin Filistin’e Duası

Filistin’in taşları suskun değil.
Her biri bir dilek, bir niyet,
Bir barış türküsüne dönüşmek ister.
Beyrut’un sokaklarında yankılanan
Eski şarkılar anlatır.
Nasıl düşmüştü şehir?
Ama nasıl da dimdik ayakta kaldı.

Gazze...

Adın ağıt gibi titrer dudaklarda.
Her kurşun bir çocuğun rüyasını deler,
Her patlama bir annenin yüreğini.
Ama yine de umut büyür sende,
Bir zeytin dalının inadiyla.
Her çocuk bir çiçek,
Her çiçek bir dua.

Barış:

Hangi rüzgârla gelir ki buralara?
Filistin’in taş duvarlarına kazınmış,
Bir mabedin çatlamış kemerinde asılı kalmış.
Huzur:
Beyrut’un denizine karışan bir hayal mi yalnızca?
Yoksa bir gün,
Gazze’nin molozlarının arasından
Bir güneş gibi doğar mı?

Ey şehirler, ey mabetler!

Ey Semkuli’nin yitük duaları!

Ve Molla Muhammed Nurani’nin ağlayan sesi.

Halilurrahman’ın sessiz öfkesi

Toprağı diriltlen bir çığlık olsun.

Barış,

Bir çocuğun avucundaki küçücük

bir taştta saklıdır belki.

Huzur,

Bir annenin gözlerinde bekleyen bir damla yaşta.

Ve biliriz ki,

Beyrut, Gazze, Semkuli...

Her şehir, her mabed.

Sonunda barışa döner,

Sonunda huzur bulur masumiyet.

| HÜSEYİN ÇOLAK

İlk Kitap İlk Heyecan

İlkler; heyecan vericidir, tatlı telaşları barındırır terli avuçlarında. Mektup yolu gözlemektir, gurbet hüznü, sıla özlemi çekmektir. Bir annenin ilk doğum sancısına tanıklık etmektir. İlklerin, zamanla kayıtlı olmayan tulû vakti, hatırlandıkça kalbimize kesintisiz bir süruru iştirir. Birinin ilk' i olmak, ilki'nin ilk' i olmak ne denli değerli ise bir şairin/yazarın ilk kitabının da müellifi için o denli kıymetli olduğu kanaatindeyim. Fani âlemin muvakkat his dalgalanmaları da denebilir buna. Zaten heyecan, duygusal nedenlere bağlı olarak geçici bir duygu yoğunlaşması değil midir?

Kıyıya vurmak; yolun sonuna gelmek, hayatiyet fonksiyonlarını kaybetmek anlamı taşıdığı gibi ardından geleceklerin habercisi olması yönüyle de merak sağanağına tutulmak eylemini dağarında barındırır. Bir bakıma kıyıya vurmak; kuyuya varmak, kayaya vurmak gibidir de. Kuyuya varanla kayaya vuran, kıyıya vuranın kaderinden pay almış demektir.

Şiir mi deneme mi dersiniz, ben kendimi şiire daha yakın buluyorum. Deneme, benim kaçış rampam. Fırtınalı havalarda şiirin marinasına yanaştırmamışsam gemimi denemenin limanına demirliyorum. Deneme benim için bir sığınak, güvenli bir iltica ülkesi. Mülteci olmayı seviyorum; şiirle anlatamadıklarımı denemenin kollarına bırakıyorum diyebilirim buna. 'İyi İhtimal-

ler' buradan doğdu mesela. Kendini kıyıya bırakamayan, eskilerin deyimi ile sahil-i selamete varamayan şiirler, denemenin içsel-

leştirilen korunaklı safrasında karaya ayak basmayı hedeflemiştir.

Kıyıya Vuran, aslında hepimizin bildiği gibi Eylül 2015 tarihinde Bodrum sahillerine cansız bedeni vuran üç yaşındaki Aylan Bebe'nin hikâyesinden esinlenmiş bir şiirin ismi. Kitabın adının *Kıyıya Vuran* olmasında ana sebeplerden biri bu. Bir diğeri içimizde sakladıklarımızın, özenle biriktirdiklerimizin günü geldiğinde kıyıya vurması, geçici olan menzilini terk etmesi. Bir tür sözün hicreti de diyebiliriz buna. Belki bir diğeri de 'ölü olan kıyıya vurur' düşüncesinden hareketle içimizde ölenlerin kıyıya vurması, kendini gün yüzüne çıkarması.

Okuyucuyu metne dâhil etmek, şiirden bir cüz olarak görmek, konfor alanı yüksek

bir seçim olarak görülebilir. Yazdıklarınızın okuyucu da, şiir severde ne denli karşılık bulacağını, hangi duygu yoğunluğu ile mayalacağını göz ardı etmek şiirin malzemesinin eksik kullanımı maddesine girer. Böyle bir naksa şiirin yapısına zarar verir kanısındayım.

Kıyya Vuran, kıyıya vurması gecikmiş bir kitap; belki de hiç bekleyeni olmadığı için. Ya da kader planı içerisinde sırasını beklemiştir kıyıya vurmak için. Biliyorum, dünya tarihi bir geç kalmalar tarihidir. Mevsimlere geç kalır insan; beklediğine, beklemediğine, bazen de sevdiğine. Gitmelere geç kalır, kalmalara bazen. Çok da anlamlandırmıyorum kendimi, herkes kadar herkesim işte. Ne güzel söylemiş Yaşar Nezihe; “*Bir sen misin âlemde tabip illet-i aşka/Teşhis-i dile başka etibba mı bulunmaz*”

Razı olunmuş bir yüklem, razı eden bir özneye ihtiyacı vardır her zaman. İz bırakan zamandır, izin zamanı yokken. İmla Hanım nereden bilsin bunu. Dil, ne kadar inkâr ederse etsin; bazı kalpler birbirine aittir. Aşk, zaten imkânsız olandır. Mümkün olan aşk değildir.

Elbette şiir; bir acılar almanağı, hüznün çetesi, yaralar takvimi değildir. Ancak acıdan söz eder; hüznünden beslenir; yaralardan panzehir yapar kendine şiir. Hiçbir acı denk değildir yekdiğerine. Mavinin acısını beyazla bir tutabilir misiniz, ya fesleğenin leylakla acısı nasıl bir olabilir? “*Bir anne ölüyü nasıl teşhis eder ama ben ettim*” diyen bir annenin acısını hangi terazide tartabilirsiniz? Ateş midir bizi tüketen, yangınlardan artakalan acılar mı yoksa? İşte bu başlı başına bir şiirdir.

Şiirin tema arayışı yoktur, tema daima şiirin yoluna çıkar. İnce işler, incelikler

manzumesidir şiir. İkincil öykülerden sarf-ı nazar eder/etmeli şiir. Şairin böyle bir edebî sorumluluğu da var. Edebî sorumluluk, toplumsal sorumlulukla bireysel sorumluluğu buluşturduğu sürece kalıcılığından söz edilebilir. Şiir yaşanmışlıklardan payını alır. Bu yönüyle şiir, payına düşenin peşine düşer. Şair, küçük küçük pencereler açar okuyucuya, buna bilinçli sekmeler de diyebiliriz. Duygu salınımı, imge sağanağı ne denli güçlü tutulursa olumlu duygu yönelimlerine de o oranda katkı sağlayacaktır şiir.

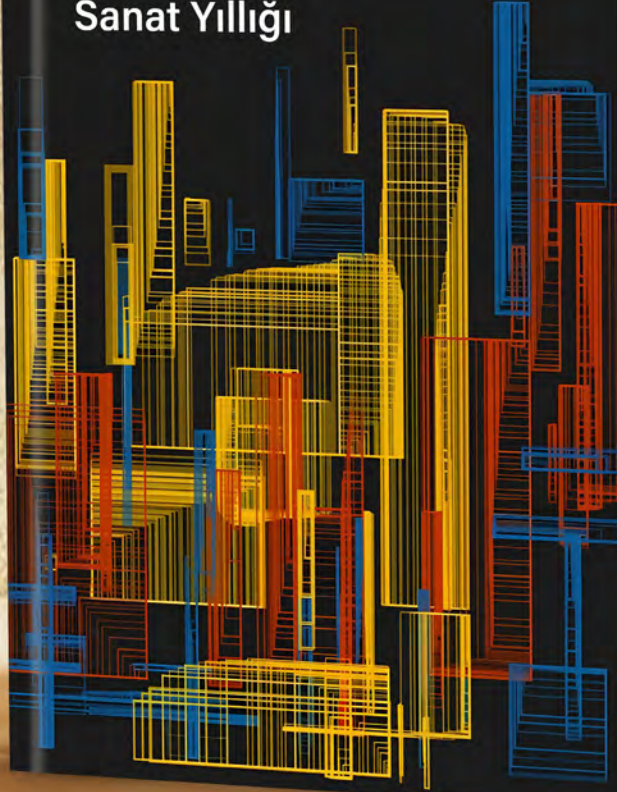
Sâlik’in seyr-i sülûkünü tamamlayabilmesi için geçmesi gereken sınavlar, sınamalar, duraklar vb. vardır. Şair de bir etvâr-ı seb’a/yedi çakra yolculuğunun garip yolcusudur. Nefsin hâllerinin tezahürü nasıl belirginleşirse sûfnin haletinde, şairin de kaleminde bu sıralı seyahatin etkilerini görmek mümkündür. O yolculuğun meşakkatleri kadar tathî zuhuratı da vardır. Tasavvufî anlayışta müridin birincil yol azığı sevgidir. Yakın âlemde, dokunabildiği alandan bir varlığı/nesneyi sevmesi önerilir. Bu bir renk olabilir, çiçek olabilir, koku olabilir. Sevmeden olmaz yani. Somut olan bu dünyadan bir sevgi türünü deneyimleyemeyenin hakiki sevgiliye ulaşması zorlaşır hatta imkânsızlaşır.

İlk olmanın heyecanı kitabın bütünü ile sınırlı değildir. Bir şiirin tamamlanması da bir heyecandır. Bazen bir dizinin, bazen ardına düşüğünüz bir imgenin, kelimenin bile sizde bıraktığı bir heyecan vardır. İçselleştirilen her sözcük şiirin çatısını, omurgasını güçlendirdikçe okuyucuda da karşılık bulacaktır. Şiir okuyucuya yazılmış bir mektuptur. *Kıyya Vuran*, kırk mektuptan oluşuyor, kıyıya vurdu ama adresini ve muhatabını arıyor. Bulması ümidiyle.

2024

Edebiyat ve Sanat Yıllığı

Kahramanmaraş
Büyükşehir Belediyesi

Kahramanmaraş
Büyükşehir Belediyesi

Güneşi Görmeyen Pencere

| İBRAHİM GÖKBURUN

Biraz yeşeren dalımızı kırıyorlar
Biraz güneş gören penceremizi
Gülü dikeniyile dostu derdiyle seven
Kalbimin eski perdeleri savruluyor
Miğferleri kaybolmuş ateş böcekleri

İçimize sızarak akıp giden zaman
Buradan sen mi geçtin
Dağı yontarak bir heykel yaraladın

Herkes paslanmış gövdesinden kurtulsun
Herkes biraz hayal kursun biraz
Dağılsın kuru dal uçlarında bekleyen
Toprak testilere gizlenmiş umut dağılsın
Evlere kar menekşesi, evlere gelincik

Dökülüyor gizlediğin yaralar eve gidelim
Evsizliğimize sıvası dökülmüş şarkılara
Yağmuru bekleyen ırmaklara gidelim
Kuşa kanadı ağır gelmez gidelim

Denize inecek bir gemi, yıkılacak bir duvar
Büyüyecek bir çocuk var daha çok işimiz var